

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

MARSHALL YARDIMI'NIN AKDENİZ ÜLKELERİNDEKİ SOSYO-EKONOMİK
YAPI ÜZERİNDE OYNADIĞI ROL: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

İhsan URAL

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Damla DUMAN

Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

MARSHALL YARDIMI'NIN AKDENİZ ÜLKELERİNDEKİ SOSYO-EKONOMİK
YAPI ÜZERİNDE OYNADIĞI ROL: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

İhsan URAL

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Damla DUMAN

Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKADEMİK BEYAN

T.C AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ;

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Marshall Yardımının Akdeniz Ülkelerindeki Sosyo-Ekonomik Yapı Üzerinde Oynadığı Rol: Türkiye Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

İhsan URAL

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iii
KISATMALAR LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ.....	1
Çalışmanın Yöntemi ve Araştırma Tekniği.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'NIN SON DÖNEMLERİNDEN MARSHALL PLANINA

1.1. Osmanlı'dan Cumhuriyete Kalan Ekonomik ve Sosyal Sorunlar.....	3
1.2. İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye.....	8
1.3. Truman Doktrini.....	13
1.4. Marshall Planı İlanı ve Yapılan Yardımlar.....	15
1.4.1. Marshall Planı ve Türkiye	19
1.4.2. Yapılan Yardımlar.....	20
1.4.2.1. Doğrudan Yardımlar.....	20
1.4.2.2. Dolaylı Yardımlar.....	21
1.4.2.3. Teknik Yardımlar.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

MARSHALL PLANININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

2.1. Liberal Ekonomiye Geçiş Çabaları.....	25
2.1.1. İkinci Dünya Savaşı Yılları.....	25
2.1.2. ABD'nin Türkiye'ye Bıçığı Rol.....	27
2.1.3. Demokrat Parti ve Ekonomi Politikası.....	29
2.1.4. Tarım ve Sanayide Liberal Politikalar ve Ekonomik Büyüme.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MARSHALL PLANININ YARATTIĞI EKONOMİK DÜZENİN SOSYAL

YAPI ÜZERİNE YANSIMALARI.....42

3.1. Değişen Yaşam Tarzları.....43

3.1.1. Kırsaldan Şehre Hareket.....45

3.1.2. Kentlileşme.....46

3.1.3. Yeni Bir Sosyal Mekân: Gecekondular.....48

3.1.4. Amerikan Yaşam Tarzına Doğru.....50

3.2. Ulaşım.....53

3.3. Sağlık.....54

3.4. Eğitim.....55

SONUÇ.....58

KAYNAKÇA.....61

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Marshall Planı Yoluyla Yapılan Yardım Miktarları ve Yüzde Oranları (\$).	16
Tablo 2: Kredinin Konular İtibariyle Dağılımı.....	20
Tablo 3: Teknik Yardımların Sektörel Bazdaki Kullanımlarına Göre Dağılımı (\$).	21
Tablo 4: 1959 Yılı sonuna Kadar Karşılıklı Para Yardımları ve Kullanım Alanları(\$).	22
Tablo 5: 1950-1960 Döneminde Türkiye’de Tarımsal Üretim Göstergeleri.	23
Tablo 6: 25 Ocak 1957 Tarihli Ek Anlaşmaya Göre Alınan Tarım Ürünleri.....	33
Tablo 7: 20 Ocak 1958 Tarihli Anlaşmaya Göre Alınan Tarım Ürünleri.....	34
Tablo 8: 1950-1960 Dönemi Yabancı Sermaye Hareketleri.....	36
Tablo 9: 1944-1960 Yılları Arasında Türkiye’de Ekilen Toprakların Gelişimi.....	41
Tablo 10: Türkiye’de Yıllara Göre Kent-Kır Nüfusu ve Oranları.....	43

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşim Devletleri
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Co.	Company – Şirket
Çev.	Çevirin
D.H.M.İ.	Devlet Hava Meydan İşletmeleri
DP	Demokrat Parti
Ed.	Editör(ler)
ICA	Uluslararası İşbirliği İdaresi
IMF	International Money Found - Uluslar Arası Para Fonu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
OEEC	Organization for European Economic Cooperation – Avrupa
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	
S.	Sayı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Vol.	Volume

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisi, Avrupa ekonomisinin neredeyse ortadan kaybolmasına ve toplumların mevcut sosyal yaşamlarındaki kontrol mekanizmalarının bozulmasına sebebiyet vermiştir. Bu koşullar altında hem ekonomik hem de politik gücü ile dünyada dengeleri değiştiren devlet ABD olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında galip devletlerarasında başlayan çıkar çatışmaları dünyayı iki farklı bloğa ayırmıştır. Bu dönem, ABD ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dünya politik sistemindeki rekabetinde ve iki ülkenin dünyanın hamisi olma yönünde atıkları adımların başlangıcı kabul edilir. ABD'nin 1947 yılında ilan ettiği Truman Doktrinine Yunanistan ile birlikte Türkiye'de dahil olmuş, böylece Türkiye iki kutba ayrılmış Dünya da tarafını belli eder duruma gelmiştir. Bununla beraber, İkinci Dünya Savaşında büyük zarar gören Avrupa'nın hızla toparlanmasını isteyen ABD, çok geçmeden Marshall Planı'nı da açıklamıştır. Bu plan çerçevesinde Avrupa'ya ekonomik yardım başlatacağını ilan eden ABD, ekonomik kalkınmayı ön plana çıkartmıştır. Türkiye'nin de 1948 yılında dâhil olduğu bu plan Amerika ile Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda yakınlaşmaları ile sonuçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Marshall Planı, Truman Doktrini, Liberalizm, Türkiye, ABD, Sosyal Ekonomik Yapı

ABSTRACT

The Role Of Marshall Aid On The Socio-Economic Structure In Mediterranean Countries: The Example Of Turkey

The devastating effect of the Second World War led to the almost disappearance of the European economy and the deterioration of the control mechanisms in the existing social lives of societies. Under these conditions, it was the USA that changed the balances in the world with both its economic and political power. After the Second World War, the conflicts of interest between the victorious states divided the world into two different blocs. This period is accepted as the beginning of the USA and the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) rivalry in the world political system and the steps taken by the two countries to become the protectors of the world. Turkey, along with Greece, was included in the Truman Doctrine declared by the USA in 1947, so that Turkey was divided into two poles and the world became clear. However, the USA, which wanted the rapid recovery of Europe, which was badly damaged in the Second World War, soon announced the Marshall Plan. The USA, which announced that it would start economic aid to Europe within the framework of this plan, brought economic development to the fore. This plan, in which Turkey was also included in 1948, resulted in the convergence of the United States and Turkey in economic, political and social fields.

Key Words: Marshall Plan, Truman Doctrine, Liberalism, Turkey, USA, Social Ekonomic Structure

ÖNSÖZ

Marshall Planı'nın ortaya çıkış süreci ve uygulanış amaçları tüm dünyanın dikkatini çekmiş, bu planı destekleyenler olmakla beraber bu plana muhalif kesimler de oluşmuştur. Bunların ötesinde, dünyaya siyasi anlamda yeni bir yol haritası çizmesi açısından önemli etkilere sahip olan Marshall Planı, yardım alan ülkelerin ekonomisinden ülkenin sosyal ve kültürel alanına kadar çok geniş bir yelpazede etkisini göstermiştir. Marshall Planı, ABD'nin kendi sınırları dışında egemenlik kazanması ve dünya kamuoyu zihninde yardımsever ve cömert bir imaja sahip olması açısından da önem arz etmektedir. Türkiye toplumunun belleğinde oluşan ABD imajı da işte tam buna referans oluşturmaktadır. Bu imaj Batı ile bütünleşme sürecini hızlandırmış, toplumsal değişmeye ivme kazandırarak Amerikan kültürünün Türkiye'de yayılmasına öncülük etmiştir.

Yapılan bu çalışma boyunca, zorlu süreçleri göğüslememe yardım eden ve gerek tez konusunun belirlenmesinde büyük pay sahibi olan gerekse bu sürecin yürütülmesi esnasında sürekli olarak teşviklerini aldığım değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Damla Duman'a anlayışı, sabrı ve emeği için teşekkürü bir borç bilirim.

İhsan URAL
Antalya, 2021

GİRİŞ

Bu çalışmada, ABD kongresinde kabul edilen ve hemen ardından Avrupa’da ve Türkiye’de uygulamaya konan Marshall Planı’nın, 1950-1960 yılları arasındaki ekonomik ve sosyal etkileri Türkiye örneği üzerinden ele alınmıştır. “Marshall Planı’nın Türkiye ekonomisi üzerinde yarattığı etkinin, Türkiye toplumunun sosyal yaşamına nasıl yön verdiği?” bu çalışmanın ana problemi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yıkıntılar içindeki bir Avrupa’nın kendine de zarar vereceğinin farkında olan Amerika, kendi ekonomik ve politik çıkarları için, Avrupa’ya yardım girişiminde bulunmuş, karşılığında da Avrupa kıtasının hâkimi olma yarışına girmiştir. SSCB’nin de savaş sonunda güçlenerek çıkması, ABD için kaçınılmaz olarak çözülmesi gereken bir sorun haline gelmiştir. Çünkü Amerika’nın ticari ve siyasi varlığı ancak Avrupa’nın yeniden kalkınması ve güvenliğinin sağlanmasıyla sürdürülebilir olmuştur. Marshall Planı’nın başarılı olması Amerika için, hem yeni bir ticaret pazarı meydana getirmiş hem de ekonomik anlamda gelişmiş olan Avrupa ülkelerinin Sovyetler Birliği’nden uzaklaşmasını sağlamıştır.

Çalışmanın Yöntemi ve Araştırma Tekniği

Bu araştırmada bir Akdeniz Ülkesi olan Türkiye’nin, ABD ile olan ekonomik ilişkilerinin toplumda yarattığı dönüşümler incelenmiştir. Doküman analizi kullanılarak yapılan bu çalışmada temel hipotezler şu şekildedir: “ABD-Türkiye ilişkileri sonucunda, Türkiye ekonomisinde liberalleşme hareketleri başlamıştır.”, “Marshall Planı yardımları ile beraber sosyal alanda değişimler yaşanmıştır.” Doküman incelemesi, araştırması yapılan olayların ve olguların materyallerinin analizidir. Bu materyaller yazılı materyaller (kitap, gazete, arşiv, makale vs.) olabileceği gibi konuyla ilgili film ve fotoğraflar biçimde de olabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 217-218). Doküman incelemesi aracılığıyla araştırma için toplanan yazılı belgeler içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. İçerik analizi, çok sayıda içeriği analiz etmek için kullanılan, çoğunlukla söz konusu içeriklerdeki sık geçen kelime ve bazı kalıplar gibi önemli olduğu düşünülen bölümleri belirlemek ve analiz etmek için kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 259-260).

Çalışmanın birinci bölümünde, öncelikli olarak Osmanlı’nın son zamanlarından İkinci Dünya Savaşına kadar olan süreçte Türkiye’deki sosyal ve ekonomik gelişmelere değinilmiş,

hemen ardından Truman Doktrini ile Marshall Planı'nın ortaya çıkış süreci ve Türkiye'nin aldığı yardımlara yer verilmiştir.

İkinci bölümde, 1945'ten sonra Dünya'da yaşanan gelişim ve dönüşümlerden ve bunların Türkiye üzerinde yarattığı etkiler ile Marshall Yardımlarının Türkiye'ye, ABD ile olan ilişkilerinde ne tür bir rol oynadığı, Türkiye ekonomisinin bu ilişkiler doğrultusunda nasıl şekillendiği ile dönemin siyasi, tarımsal ve sanayi politikaların belirlenmesine nasıl bir ideolojik kaynak sağladığı anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, Marshall Planı doğrultusunda uygulamaya konan ekonomik politikaların, toplumun gündelik yaşamı üzerindeki etkileri, bu konuda yaşanan değişim ve dönüşümler, göç, kentleşme, ulaşım, eğitim, sağlık ve konut sorunu gibi konular üzerinde durulmuştur.

Çalışmada, konu ile ilgili gazete ve dergi haberleri, Devlet arşivleri ve Resmi gazeteler, yerli ve yabancı bilimsel dergilerde yazılmış makaleler, bildiriler ve konuyla ilgili kitaplar gibi birincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDEN MARSHALL PLANINA

1.1. Osmanlı'dan Cumhuriyete Kalan Ekonomik ve Sosyal Sorunlar

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yaşanan savaşlar, alt yapı yetersizliği, sermaye eksikliği ve borçlanma gibi sorunlar etkilerini şüphesiz Cumhuriyet'in kuruluş dönemi ve sonrasında da hissettirmiştir. 1800'lerin sonu ve 1900'lerin başında katıldığı ve yıllarca süren savaşlar sonucunda ülkede birçok iş sahası kapanmış, işsizlik artmış, savaş için sağlanan finansmanlar neticesinde borçlanmaya gidilmiştir (Coşkun, 2003: 72). Dış borçların ödenemeyecek hale gelmesi ile 1881 yılında kurulan Duyun-u Umumiye ile Osmanlı Devleti mali anlamda kapitalist ülkelerin denetimi altına girmiş (Buluş, 2015: 33), ve bu sayede Avrupa sermayesi Osmanlı'ya doğrudan girme şansını yakalamıştır (Tokgöz, 2009: 26). Bununla beraber sanayi, bankacılık, ticaret, madencilik gibi daha pek çok alanda yabancı sermaye etkisi görülmeye başlanmıştır (Eldem, 1994a: 12).

19. yüzyıl Tanzimat Dönemi ile beraber Osmanlı'nın gündelik hayatında Batı tarzı yaşam alışkanlıkları gözlenmiştir. Batı normları, geleneksel ve daha yöresel olan iktisadi dengeleri sarsmış, paranın, tüketimin ve ticari kaygıların daha ön planda olduğu yeni bir model yaratmaya başlamıştır. Bununla beraber Osmanlı'da yeni bir toplumsal katman ortaya çıkmıştır. Orta sınıf diye adlandırılan bu yeni katman, Osmanlı Burjuvazisi diye de adlandırılabilir (Toprak, 1995b: 26). Batı kültürünün Osmanlı'da toplum arasında yer bulduğu bu dönemde dışa bağımlı bir ekonomi ortaya çıkmıştır. Duyun-u Umumiye,, nin de kurulması bu döneme denk gelmiştir. Ayrıca eskiden beri sürmekte olan kapitülasyonlar da ekonominin iyiden iyiye kötüye gitmesine neden olmuştur. Tüm bu sorunlar ileride kurulacak olan Türkiye Cumhuriyetinin ana sorunlarından biri haline gelecektir (Kongar, 2000: 341).

Osmanlı'yı etkisi altına alan dış sermaye odaklı liberal gelişmelerin yanında, Cumhuriyet'in ilk yıllarında etkili olacak olan milli iktisat görüşü, devlet desteğiyle yerli ve milli bir kalkınmanın gerekliliğini öne sürmekteydi. Ulusal ekonominin önemini vurgulayan

bu akım, milli burjuvazinin gelmesi yönünde fikir beyan etmiş, devlet desteğiyle yerli sermayedarlar yaratma girişimlerine öncülük etmişlerdir (Boratav, 2005: 27).

Milli burjuvazi yaratma çalışmalarının önde gelen teorisyenlerinden biri olan Ziya Gökalp, Milli İktisadi bir yapıdan söz edilebilmesi için Müslüman-Türk unsurların ekonomik yaşama dâhil olmalarının kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Ancak böyle bir oluşumla ekonomi alanında homojenlik sağlanabilirdi. Çünkü Gökalp'e göre gayri-Müslümler ile Müslüman-Türkler arasında ortak bir vicdan birlikteliğinin olmaması, milli bir ekonomik oluşumunun önünde en büyük engellerden biriydi (Toprak, 1995a: 18-19).

Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı egemenlik mücadelesi, Cumhuriyet'in lider kadrolarını oluşturacak isimler için de ulusal bir ekonominin önemini en baş sıraya koymuştur (Kazgan, 2009: 41-42). Özellikle de Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile çıkması ve hemen ardından imzalanan Sevr Antlaşması ile kapitülasyonlar daha da yaygınlaşmış, Osmanlı'nın toprak bütünlüğü yok olmuştur. Mustafa Kemal ve arkadaşları bu duruma sessiz kalmamış, işgal altındaki Anadolu'da bağımsızlık mücadelesi başlatmışlardır. 1919-1923 yılları arasında yaşanan Kurtuluş Savaşı'ı milli egemenlik ve bağımsızlık adına atılan en önemli adım olmuştur. 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması yeni kurulacak olan devletin adeta kuruluş bildirgesi halini almıştır. 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile Türkiye Cumhuriyeti resmen kurulmuştur (Ahmad, 2005: 4-5).

Cumhuriyet Dönemi ekonomi politikası, önceki dönemden kalan birtakım sorunların tavsiyesini kendine öncelik edinmiştir. Bu sorunların çözümü için öncelikli olarak hedef seçilen konuları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Geçimini tarımdan sağlayan yoksul kesimi iyileştirmek,
2. Yerli ürün kullanımı yerine ithal malları korumaya yönelik tasarlanan gümrük rejimini kaldırmak ve yerli malına teşvik etmek,
3. Deniz ve demir yolları gibi diğer pek çok sektöre hâkim olan yabancı firmaların ülkedeki varlığına son vermek,
4. Duyun-u Umumiye nedeni ile ticari faaliyetlileri neredeyse durmuş bir ekonomiyi yeniden ayağa kaldırmak (Karataş, 1998: 3318).

İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında, yeni kurulacak Cumhuriyet'in ekonomik yol haritasını belirlemek amaçlı, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen tüccar, çiftçi, sanayici gibi toplam 1135 sektör temsilciyle toplanmıştır (Parasız, 1998: 3). Bu kongrede, savaştan yeni çıkan genç Cumhuriyet'in iktisadi hasarlarını tespit edip bunlara geniş çaplı çözüm önerileri sunmak için bir takım görüşmeler yapılmıştır (Gökçe, 1998: 3256). Kongre sonunda, özel sektörün ön planda olduğu piyasa ekonomisine yönelik bir ekonomi modeli üzerinde karar kılınmıştır (Çarıkçı, 1998: 3244). Fakat o dönemde gelişmiş ülkelerden Türkiye'ye herhangi bir yabancı sermaye girişi olmamıştır (Hiç, 1998: 3286).

Tüm bunlar ekonomide plan değişikliğine gidilmesine neden olmuştur ve Atatürk 1933 yılında devletçilik rejiminin ilkelerini açıklamıştır (Hiç, 1998: 3287-3288). Bu planın bir ayağı devlet işletmeciliği, diğer ayağı ise özel sektörün de içinde bulunduğu ekonomik hayattaki fiyat istikrarını ve dış ticaret ve benzeri iktisadi parametrelerin denetimini sağlamaktır (Özyurt, 1981: 132).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomide bunlar yaşanırken, sağlık alanında da Osmanlı'dan miras kalan sorunlar sosyal alanda halledilmesi gereken diğer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nde en önemli ve en belirgin sağlık sorunları tifüs, kolera ve sıtma salgınlarıdır. Bu salgın hastalıkların nedeni olarak savaşlar, eğitim eksikliği ve sağlık personel yetersizliği sayılabilir (Yaşa, 1980: 4). Osmanlı'da sağlığın bir kamu hizmeti olarak sayılması ilk olarak 19. Yüzyılda Batılılaşma hareketleri ile başlamıştır. 1920 yılına gelindiğinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kurulmuş ve bu sayede salgınlarla mücadele de etkili bir adım atılmıştır. Bu bakanlık Avrupa ülkelerinden sonra aynı isimle kurulan dördüncü bakanlık olmuştur (Tural, 1987: 52).

1923 yılı itibariyle ülkede sadece 86 hastane, 6437 hasta yatağı, 554 hekim, 560 sağlık memuru, 136 ebe, 60 adet eczane bulunmaktaydı. Bu durum göstermektedir ki, Cumhuriyet yönetimi sağlık hizmetlerine yetersiz yatak kapasitesi ve yine yetersiz sağlık çalışanı ile hizmete başlamıştır (Akdur, 2008: 51).

Tüm bunlar, sağlık alanında atılım yapılması gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Bu amaç doğrultusunda genç Cumhuriyet'in ilk yıllarında sağlık örgütünü düzenlemek, hastaneler açmak, doktor sayısını artırıp yeni ebeler yetiştirmek, sıtma, frengi ve diğer salgın hastalıklar ile mücadeleyi daha aktif şekilde devam ettirmek, verem sanatoryumu açmak, sağlık ve sosyal yasalar çerçevesinde sağlık hizmetlerinin köylere kadar ulaştırmasını sağlamak ve Hıfzıssıhha Mektebini açmak gibi hedeflere ulaşılmıştır (Dirican, 1970: 1-15).

Osmanlı'nın yükselme devrinde batı da yaşanan bilim, teknik ve eğitim alanındaki gelişmeler takip edilmemiştir (Demirtaş, 2008: 156). 19. Yüzyılın başlarına gelindiğinde eğitim sistemindeki kötü gidişatın önüne geçebilmek için Avrupa tarzı bazı reform hazırlıklarına girişilmiş, ancak bu reform çalışmaları beklenen etkiyi vermemiştir. Bununla beraber eğitimde ikilik baş göstermiş, okullar klasik Osmanlı eğitimi veren okullar ile batı tarzı eğitim veren okullar olmak üzere farklılaşmıştır. Aynı zamanda Osmanlı'da yabancı devlet okulları da mevcuttur. 80 civarı Fransız okulunda 22 bin öğrenci, 435 tane ABD okulunda 20 bin öğrenci, 30 kadar İngiliz okulunda ise yaklaşık 3 bin kadar öğrenci eğitim almaktaydı (Kepenek ve Yentürk, 2010: 23). Bu dönemde Ankara Hükümetine bağlı toplamda 2.345 ilkokul, ortaöğretimde 28 sultani, 50-60 kadar idadi ve 18 kadar öğretmen okulu bulunmaktaydı (Sakoğlu, 2003: 158).

Osmanlı Devletinde eğitim ve öğretimde ilk yenileşme hareketlerini askeri okulların açılması ile olmuştur. O dönemde kaybedilen savaşların nedeni eğitilmiş subay ve askerlerin yetiştirilmemesi olarak görülmüş, Osmanlı tarzında eğitim veren medreselerin bu konuda yeterli olmadığı fikri ön plana çıkmıştır. İlk kez askeri okullar ile başlayan ikilik daha sonra sivil okulların sisteme katılımıyla daha da belirgin bir hal almıştır. Öncelikli hedefi eşit ve ortak bir eğitim sistemi inşa etmek olan Türkiye Cumhuriyetinin yönetim kadroları, bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla çalışmalar yürütmüş ve 1 Mart 1924 yılında TBMM'de yasalaşan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde birlik sağlanmıştır (Sakoğlu, 2003: 168-172).

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus içindeki okur -yazar oranı oldukça düşüktü. Buna kamunun yetersiz eğitim hizmetleri de eklenince sorun daha büyük bir hal almıştı. 1923 yılı sonunda yaklaşık 12 milyon olarak tahmin edilen ülke nüfusu içinde 5 bin civarı ilkokulda 10 bin öğretmen ve 350 bin öğrenci, 72 ortaokulda 800 öğretmen ve 6 bin öğrenci, 23 lisede 500 öğretmen 1250 öğrenci, 64 meslek lisesinde 600 öğretmen 6.500 öğrenci bulunmaktaydı. Genel öğrenci sayısının nüfusa oranı ise %3 dolaylarındaydı. 1927 yılında yapılan nüfus sayımından elde edilen verilere baktığımızda da bu açıkça görülmektedir. 1927 yılı sayımında ülke nüfusu 13,6 milyon olarak belirlenmiş ve bunun yalnızca %10,6'lık kısmının okur-yazar olduğu tespit edilmiştir (Sakoğlu, 2003: 167-168).

Cumhuriyetin eğitim alanındaki bir başka atılımı da Köy Enstitülerinin açılması ile olmuştur. 17 Nisan 1940 yılında yasalaşan ve öğrenim süresi 5 yıl olan bu enstitülerde dersler hem teorik hem uygulamalı olarak yapıyordu. Temel hedefi ilkokul öğretmeni yetiştirmek

olan ve toplamda tüm Türkiye’de 21 tane açılan bu okullar sanattan ziraata kadar pek çok alanda eğitim faaliyeti yürütmüştür (Sakoğlu, 2003: 236).

Tıpkı derin ve köklü değişimler yaşayan toplumlarda olduğu gibi, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde de, yeni bir toplum yaratmak ve bu yaratılan toplumun ihtiyaçlarına yönelik insan yetiştirmek amaçlı yeni bir eğitim modelinin oluşturulması kaçılmazdı. Bununla beraber eğitim sadece topluma uyum sürecinde yardımcı bir aktör olarak değil, ekonomik alanda da ihtiyaç duyulan gerekli insan gücünü yetiştirmede ki görevini de belirtmek gerekmektedir (Gök, 1991: 5).

1884 yılında Osmanlı Devleti’nde yapılan nüfus sayımına göre, Osmanlı nüfusu 28.9 milyon kişidir (Yaşa, 1980: 3-4). Bu sayımlar askeri amaçlı yapılmış olup (Eldem, 1994b: 11), özellikle 1911 Trablusgarp Savaşı ile başlayan ve Milli Mücadele sonrası son bulan savaşlarda erkek nüfusu, nüfus artışını, nüfusun eğitim ve ekonomik durumunu olumsuz etkilemiştir (Kaştan, 2016: 693). Bu nüfus sayımının bir başka amacı olarak da, Osmanlı’nın sahip olduğu toplam zenginliğin tespiti için gerçekleştirildiği düşünülmektedir (Adıyeke, 2000: 772)

Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk kez 1927 yılında yapılan ve 13.6 milyon olarak tespit edilen genel nüfus, Osmanlı’nın son dönemlerinden Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar yaşanan savaşlar başta olmak üzere, toprak kayıpları, nüfus mübadelesi ve salgın hastalıklar gibi sebeplerin nüfusun azalmasındaki ana etkenler olduğunu bizlere göstermektedir. Yine bu sayıma göre 20-60 yaş arası insanların %55’i kadın ve %45’i erkektir. Bu da savaşların nüfus üzerinde nasıl olumsuz etki yarattığını gözler önüne sermektedir (Yaşa, 1980: 4).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu sırada ülke ekonomisi tarıma bağlıdır. Çalışan nüfus az, üretim düşük ve halkın %80’i kırsal da yaşamaktadır (Kaştan, 2016: 693). Ankara’nın başkent olması ile beraber İç Anadoludaki diğer şehirlerden Ankara’ya göç hareketi başlamış, ayrıca az da olsa İstanbul, İzmir ve Adana gibi şehirlere ekonomik sebeplerden dolayı kırsaldan bir hareketlilik gözlenmiştir. Bu dönemde göçler genelde memur tayinleri ve mevsimlik işçi ihtiyaçları gibi nedenlerden yapılmış ve bunun neticesinde Cumhuriyet’in ilk yıllarında ülkede fazla bir nüfus hareketliliği yaşanmamıştır. Bunun en büyük nedeni ise ülke ekonomisinin ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir biçimde yürütülüyor olmasıdır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 251).

Sermaye birikimindeki yetersizlik ve iktisadi kalkınmada ki geri kalmışlık, o yıllarda ülke ekonomisinin önüne büyük bir duvar örmüştür. Ülkenin ekonomik gelişiminde olumsuz

bir rol oynayan bu faktörler ve tüm Dünya'yı etkisi altına alacak olan 2. Dünya Savaşı ile beraber, Türkiye Cumhuriyeti ekonomisini çok daha zor günler beklemektedir.

1.2. İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye

İkinci Dünya Savaşı Hitler Almanya'sının Polonya'ya saldırmasıyla 1 Eylül 1939 yılında başlamıştır. Her ne kadar savaşı başlatan hamle bu saldırı gibi görünse de, savaşın arkasında yatan ana neden, Avrupa'nın en büyük sömürgeci güçlerinden olan Almanya ile İngiltere arasında yaşanan çıkar çatışmaları ve bu iki süper gücün dünya siyasetinde birtakım anlaşmazlıklar yaşamasından kaynaklı ortaya çıkmıştır (Uçarol, 2000: 597). 1941 yılında Amerika Birleşik Devletleri ile Birleşik Krallık arasında imzalanan Atlantik Bildirisi, barış sürecinde takip edilecek şartları belirlemiş ve bugün hala etkinliğini devam ettiren Birleşmiş Milletlerin temelini oluşturmuştur (Oran, 2005: 413). Savaşta Müttefik kuvvetlerin yapmış olduğu Normandiya Çıkartması başarıyla sonuçlanmış ve ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin Japonya'nın Hiroşima ile Nagasaki kentlerini bombalamasıyla birlikte Japonya teslim olmuş ve böylece tam 6 yıl süren 2.Dünya Savaşı 2 Eylül 1945 yılında sona ermiştir (Armaoğlu, 2012: 497).

Savaş Avrupa'nın ağır yıkımıyla sonuçlanmıştır. Yaklaşık 40 milyon insan ölmüş, pek çoğu sakat kalmış ve yine pek çoğu mülteci durumuna düşmüştür. Bunun sonucunda Avrupa büyük bir sosyal ve ekonomik buhran sürecine girmiştir. Gıda maddelerine ulaşım zorlaşmış, sanayi üretimi ciddi gelir kaybına uğramış ve yüksek enflasyonla karşı karşıya kalınmıştır. Avrupa'nın pek çok yerinde çikolata, kahve, sigara gibi ürünler değişim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Buğday üretimi düştüğü için ekmeğin karne ile dağıtımına başlanmış, birçok yerde fabrikalar kapanmış, ekonominin kendini toparlaması için gereken kaynaklar yetersiz kalmıştır (Erhan, 1996: 259-260).

Savaşta yer almamasına karşın Türkiye'de de savaşın etkilerini görmek mümkündür. O dönemde, çalışma ve üretme çağındaki çoğu yetişkin saldırı ve savunma ihtimaline karşı askere alınmış, bu durum üretimin düşmesine, savunma alanına yapılan yatırımın artmasına ve böylece savaş öncesi yapılan ekonomik planlamaların yerine getirilememesine sebebiyet vermiştir. Bu dönemde uygulanan "savaş ekonomisi", Türkiye ekonomisine ağır sorumluluklar getirmiştir. Halkın alım gücü düşmüş, ekonomik dar boğaz toplumun her katmanı tarafından hissedilmiştir (Boratav, 2004: 82). Bu durumun etkileri kendisini siyaset

kulvarında da fark ettirmiştir. Artan hayat pahalılığı karşısında, o dönemin iktidar partisi olan CHP halkın güvenini kaybetmiştir. Savaş esnasında yaşanan bu zorlukların üstesinden gelmeye çalışan iktidar, ekonomik sıkıntıları hafifletmek adına 11 Kasım 1942 yılında “Varlık Vergisini” yasalaştırmıştır (Haytaoğlu, 1997: 50).

Varlık Vergisi, Türkiye’de ve diğer pek çok devlette de benzerlerine rastlanılan, İkinci Dünya Savaşı’nın ekonomiye getirdiği yıkıcı etkileri gidermek için işlevsel hale getirilmiş bir vergi çeşitidir (Ökte, 195: 190). Bu vergi sanayici, iş insanları, toprak vb. mülk sahiplerinden bir defaya mahsus alınmak üzere uygulamaya konulmuş, mükellefler Müslüman ve gayrimüslim gibi kategorilere ayrılarak ayrı ayrı vergi oranlarına tabi tutulmuşlardır. Vergilerin toplanması ve kimlerin ne kadar vergi vereceği hükümet tarafından yerel yönetimlere bırakılmıştır. Ülke genelinde ise azınlıkların ticarete söz sahibi olmaları, vergilerden de en çok onların etkilenmesine neden olmuştur (Boratav, 2005: 257). Öte yandan vergisini ödeyemeyen mükellefler, borçlarının karşılığında çalıştırılmak üzere kamplara gönderilmiştir (Yetkin, 2003: 128). Bu olumsuz gidişata dayanamayan küçük işletmeler kapanmış, orta ve büyük ölçekli firmalarda devamlılıklarını sağlamak için fiyat artışına gitmişlerdir. Zamlarla beraber ürünler pahalalanmış ve tüketicinin alım gücü düşmüştür. Tüm bu durum karşısından dönemin hükümeti bu uygulamanın daha fazla sürdürülemeyeceği anlamış ve 15 Mart 1944 yılında Varlık Vergisi yürürlükten kaldırılmıştır (Karpat, 1996: 111).

Kentte bu gelişmeler yaşanırken yine aynı dönemde kırsal kesimde de devlet yeni bir vergilendirme sistemine geçiş için çalışmalara başlamıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi adı altında uygulamaya konulmaya çalışılan ve doğrudan tarım kesimindeki üreticileri etkileyecek olan bu uygulamanın amacı, hem devletin mali yükünü hafifletmek hem de kentte tüccarlar için uygulamaya konulan ve tepkilere neden olan Varlık Vergisi paralelinde bir vergiyi tarım kesimine de uygulayarak gelen bu tepkileri az da olsa dindirmektir (Önder, 1988: 120). 4 Haziran 1943 yılında TBMM’de 168 ret oyuna karşın 283 kabul oyu ile genel kurultan geçen Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, Haziran 1943 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun gereğince vergi oranları, Milli Koruma Kanunu’na¹ tabi olan mallarda %8, diğer ürünlerde

¹ 1939-1942 yılları arasında Refik Saydam Hükümeti döneminde savaş ekonomisi kapsamında ülkede kontrol edilemez duruma gelen fiyat artışları sonucunda oluşan karaborsayla mücadele etmek için Milli Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Refik Saydam Hükümeti sorunu katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatla el koyma yöntemleri ile çözmeyi denemiş ve Milli Korunma Kanunu bu yaklaşımın ana aracı olmuştur. Bu kanun ücretli iş yükümlülüğü, çalışma süresinin uzatılması ve ücret sınırlaması gibi iş gücünü denetleyen hükümlerden başka, özel işletmelere geçici el koyma, ithalat ve iç ticarete azami, ihracatta asgari fiyatları saptama, temel malların vesikayla dağıtılması gibi hükümlere geniş yetkiler veren bir kanundur. Refik Saydam Hükümeti devletin iç ve dış ticaret üzerindeki denetimini

%12 idi². Vergiye tabi ürün miktarı mısır ve çeltik dışında hububatta ölçme suretiyle, diğer ürünlerde ise mükelleflerin kontrol edilecek beyanları esas alınarak tespit edilecekti (Çomaklı vd, 2012: 64). Köylü üzerinde ağır bir yük oluşturan Toprak Mahsulleri Vergisinin (Boratav, 2004: 86), büyük, küçük çiftçi ayrımı yapılmaksızın, tüm çiftçilere aynı oranda uygulanması meselenin daha anlaşılabilir bir hal almasına sebebiyet vermiştir (Parasız, 1998: 83). Bu durum dönemin iktidar partisi CHP'ye oy kaybettirmiş, bununla beraber muhalefette bulunduğu yıllarda CHP'nin tarım politikalarını eleştiren ve bu yöndeki olumlu söylemleriyle tarım kesiminin takdirini kazanan Demokrat Parti'yi çiftçinin gözünde ön plana çıkartmıştır (Karpat, 1996: 102).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Dünya önceki durumundan farklı bir hal almış, şartlar değişmiş ve yeni dünya düzenine giden yola kapı aralanmıştır. Avrupa ülkeleri gittikçe güç kaybederken, Doğu'da Sovyetler Birliği ve Batı'da Amerika Birleşik Devletleri dünyada süper güç olma konusunda birbirleri ile yarış haline girmişlerdir. Dünya iki kutba ayrılmış, siyaset, ekonomi başta olmak üzere diğer pek çok alanda bu durumun etkileri gözlenmiştir. (Sander, 1998: 38).

Soğuk Savaş diye adlandırılan bu dönem, 2. Dünya Savaşından sonra oluşan, bir tarafta SSCB diğer tarafta ABD cenahlı iki kutuplu yeni bir dünya düzenini ifade etmekteydi. Artık “savaşlar” devletlerin kendi ideolojilerini ön planda tutmak ve politik bir takım strateji geliştirme yarışına dönüşmüştü. Özellikle silahlanma hız kazanmış, bu iki devletin elinde bulunan nükleer bombalar dünyada bir endişe ve panik havası yaratır olmuştu (Şahin, 2016: 88).

Sovyet Rusya açısından bakıldığında, Dünya'da etkin bir rol oynamak adına fırsatlar yakalamaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Avrupa'dan çekilen ABD'nin bu hareketini fırsat bilip Asya ve Ortadoğu ile beraber Avrupa'da da yayılma imkânı bulmuş ve Almanya'nın savaştan çekildiği cephelerdeki Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyet hâkimiyeti hız kazanmıştır. 4 Şubat

arttırmak için Ticaret Ofisi, İlaş Müsteşarlığı gibi yeni örgütlenmelere gitmiştir. Buğday, pamuk, şeker pancarı piyasa fiyatlarının altında satın alınmış, pamuklu dokuma ve şeker vesikalı dağıtımın dışında devlete yüksek kârlar sağlayacak fiyatlarla, ekmek ve kömür ise ucuza kentli nüfusa satılmıştır. Özel ticaretin egemenliğinde pazarlanan mallarda ise fiyat denetimleri uygulanmıştır. Azalan üretim ve ithalat koşullarında darlıkların ve önlenemeyen enflasyonist baskıların halkın tahammül sınırını aşmasını önlemek, büyük kentlerde yaşayanların beslenme, giyinme ve ısınma gibi ihtiyaçlarını sağlayabilmek amaçlanmıştır.. Asker ucuza beslenmiş ve giydirilmiş, kentli nüfus gelir sınırları fazla zorlanmadan ekmek ve kömür sağlayabilmiştir. Buna karşılık piyasa denetimine gidilen her alanda karaborsanın, istifçiliğin, rüşvet ve nüfuz ticaretinin önüne geçilememiştir (Boratav, 2005: 83-84).

² (Resmî Gazete, 1943: Sayı:5423).

1945 yılında Yalta’da bir araya gelen Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere, Sovyetlerin hâkimiyeti altındaki ülkelerde koalisyon kurmak şartıyla geçici hükümetler kurulması yönünde karara varmışlardı. Sovyetler Birliği bu ülkelerdeki gücünü gittikçe arttırmış, yargı organlarından emniyet güçlerine kadar pek çok alanda söz sahibi olmayı başarmıştı. Zaman ilerledikçe komünist ideoloji Doğu Avrupa ülkelerindeki etkinliğini arttırmış, hatta ve hatta yönetimde tek güç olma yolunda önemli aşamalar kat etmişti. Almanya hâkimiyetindeki Berlin kuşatılmış, bu durum Avrupa ve Amerika’yı Sovyetlere karşı tedbir almaya sevk etmişti. ABD artık bu duruma sessiz kalmayacağını açıkça ortaya koymuştu. Buna karşı harekete geçen Sovyet Rusya 5 Ekim 1947’de aralarında İtalya, Fransa, Macaristan, Romanya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Yugoslavya ve Polonya’nın da bulunduğu ülkelerdeki Komünist parti liderleriyle Polonya’da bir araya gelmiş ve bu toplantı sonunda Cominform isimli komünist bir cephenin varlığını tüm Dünya’ya duyurmuşlardı (Armaoğlu, 2012: 515-531).

Tüm bu olup bitenler karşında ABD, Sovyetlerin etkisini kırmak için çeşitli girişimlerde bulunuyordu. Bu girişimlerden biri de ekonomik alanda idi. ABD, Sovyetleri IMF gibi uluslararası yatırım merkezleriyle işbirliğine zorluyor, Sovyetlerin kredi taleplerine karşı birtakım şartlar öne sürüyordu. Ancak ABD tüm bu baskılara rağmen istediğini elde edememişti (Sander, 1998: 233-234). Sovyet etkisi aynı zamanda Türkiye içinde tehlike arz etmiş, Sovyetlerin sıcak denizlere inme hevesi Türkiye’yi ABD ile müttefik konuma getirmişti. Ayrıca Yunanistan’da etkinliği artan komünist dalga, ABD’nin dikkatinin oraya yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bu nedenle ABD bu iki ülke için, askeri ve ekonomik planlamalara gitmek gerekliliğini hissetmiştir (Merih, 2006: 112)

İkinci Dünya Savaş’ının sona ermesiyle Avrupa gücünü kaybederken Amerika ve Sovyetler dünyanın yeni hâkimi olma konusunda adeta birbiriyle yarış haline girmiş, 1960’lı yıllara kadar dünya iki karşıt ideolojinin gitgelleri arasında kendine pozisyon yaratmaya çalışmıştır (Sander, 1998: 38). Her ne kadar savaş sırasında aynı safta yer alıyor gibi dursalar da, bu iki süper güç arasındaki çekişme ve rekabet kendini sıcak çatışma yerine, “çıkar çatışmalarına” bırakmış, dünya yeni bir döneme doğru yol almıştır (Opie, 1953: 18).

Bu çıkar çatışmaları arasında kendine yer bulmaya çalışan Türkiye, savaş sonrasında gıda maddeleri ve hammadde fiyatlarında yaşanan artış nedeni ile ekonomik manada zor duruma girmiştir. Gıda maddesi ihraç eden Türkiye, gelirlerinin büyük kısmını kaybetme riski ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca hemen kuzeyinde yer alan Sovyet tehdidi, Türkiye’nin

elindeki parasal kaynakların verimli kullanılmasının önünde engel teşkil etmiştir. (Sönmezoğlu, 2006: 37). Yine bu dönemde devlet elinde bulundurduğu altın ve döviz rezervlerinin yarıya yakını ithalatın artmasıyla beraber çoğalan dış ticaret açığını azaltmak için kullanmış ve savaş sonrası diğer ülkelerin tarımsal üretimi arttırmasıyla beraber Türkiye dışarıya tarım ürünü satışında birtakım zorluklar yaşamıştır (Tekeli ve İlkin, 1981: 13).

Coğrafi açıdan büyük öneme sahip Türkiye, ABD'nin Ortadoğu'ya hakim olması içinde kritik bir konumdaydı. Türkiye üzerindeki Sovyet etkisi ABD'yi rahatsız ediyor, Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik gücü Sovyetlere kaptırmak istemiyordu (Sander, 1994: 16). Türkiye de içinde bulunduğu ekonomik sorunlar sebebiyle ABD'yi kendine bir kurtarıcı olarak görmüştü. 1945 yılında ABD'den 300 milyon dolarlık kredi talebinde bulunmuş, ancak ABD bu talebin yalnızca 25-50 milyon dolarlık kısmını karşılamıştı (Ülman, 1961: 91-92)

Yunanistan'da o dönemde patlak veren siyasi çatışmalar, ülkeyi kaos ortamına sürüklemişti. 1946 yılında yapılan seçimlerde sağcıların sandıktan galip çıkmasının ardından, dönemin Yugoslavya Devlet Başkanı Tito destekli sol komünist cephe ayaklanmış ve ülke iç savaşın eşiğine gelmişti (Armaoğlu, 2012: 430).

Yunanistan'ı savaş süresince hem askeri hem ekonomik yönde destekleyen İngiltere, içinde bulunduğu ekonomik dar boğaz nedeni ile bu yardımların devamlılığı konusunda şüpheye düşmüştü. Kendisi açısından kritik öneme sahip Yunanistan'ı Sovyet etkisinden korumak için ABD'ye yardım çağrısında bulunan İngiltere, ABD Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Dean Acheson'a, Yunanistan ve bununla birlikte Türkiye'nin de içinde bulunduğu ve bu iki ülkenin Batı için önemini belirten iki memorandum vermiştir (Armaoğlu, 2012: 442). Bu memoralarda, İngiltere iktisadi problemlerden ötürü Yunanistan ve Türkiye'ye yardım edemeyeceğini belirtmiş, ABD'den bu iki ülkeyi kendi himayesi altına alması hususunda görüş bildirmiştir (Merih, 2006: 46-47). Dünyadaki etkinliğini korumakta kararlı ABD, İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye için talep ettiği yardım çağrısına tepkisiz kalmamıştır (Sander, 1994: 13).

Türkiye ve Yunanistan'ı yalnız bırakmama konusunda kararlı olan ABD, Sovyetleri bu iki ülke üzerindeki baskısına son vermesi için uyarmış, fakat beklediği karşılığı alamamıştır. (Gürbüz, 2010: 147). İngiltere'nin de isteği üzerine Türkiye ve Yunanistan üzerindeki hâkimiyetini arttırmak isteyen ABD (Gürbüz, 2010: 149), bu ülkelere ekonomik destek programını içeren paketi kongreye sunmuştur (Ülman, 1961: 91-92).

1.3. Truman Doktrini

ABD açısından Yunanistan ve Türkiye'nin Sovyetler etkisi altına girmesi kabul edilebilir bir durum değildi. Yunanistan'daki iç savaşın sonrasında iktidarı ele geçirme potansiyeline sahip sol parti, ABD'yi telaşlandırmış ve ABD Yunanistan'daki himayesini Sovyetlere kaptırmak tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Türkiye için de durum farksızdı. Türkiye üzerindeki olası bir Sovyet hâkimiyeti, Orta Doğudaki ABD çıkarlarını zedeleyebilirdi (Ertem, 2009: 387). Bunun üzerine ABD Başkanı Harry Truman, Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak yardımlar konusunda kongreyi ikna etmek amacıyla senatörlere bir konuşma yapmıştır (Oran, 2005: 528).

12 Mart 1947 yılında yaptığı konuşmasında Truman, dünyanın içinde bulunduğu kötü gidişattan bahsetmiş, konuşmasına Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak yardımları anlatarak devam etmiştir. Truman'a göre, bu iki ülkenin güvelliği aynı zamanda ABD ve Batı için de bir Milli Güvenlik sorunuydu. Konuşmasında özellikle Yunanistan üzerinde duran Başkan Truman, bu ülkenin 2. Dünya Savaş'ından ağır bir darbe alarak çıktığını, iktisadi anlamda bir buhran yaşadığını ifade etmiştir. Ekonomik geri kalmışlığın bir nedeni olarak da ülkedeki sol silahlı grupları hedef göstermiş, ülkenin içinde bulunduğu kaosa dikkat çekmiştir. Truman'a göre, Yunanistan'daki mevcut iktidar bu silahlı gruplara karşı etki edemiyor ve özellikle ülkenin kuzey kısımlarında terörist faaliyetler hız kazanıyordu. Truman, Yunanistan'da demokratik bir sistemin yerleşebilmesi için tek seçeneği ABD'nin ülkeye ekonomik müdahalesi olarak görüyordu.

Daha sonra konuşmasına Türkiye ile devam eden Truman, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun Yunanistan'a göre daha farklı olduğuna dikkat çekmiştir. Ekonomik olarak koşulların Türkiye'nin savaşa girmemesi nedeni ile daha iyi olduğunu söyleyen Başkan Truman, aynı zamanda Türkiye'nin Batıdan ekonomik alanda destek istediğini vurgulamış ve ABD açısından Türkiye'nin Orta Doğudaki rolünün önemine vurgu yapmıştır.

ABD Başkanı Truman'ın Kongreden üç isteği vardı. Bunlar:

1. Yunanistan ve Türkiye'ye 30 Haziran 1948 tarihine kadar geçerli olmak şartıyla toplamda 400 milyon dolarlık bir bütçe,
2. Her iki ülkeye Amerika Birleşik Devletlerinden seçilecek olan sivil ve askeri personellerin gönderilmesi,

3. Bu iki ülkede seçilecek Yunan ve Türk personellerin Amerika'da eğitilmesi için yetki verilmesi (Satterthwaite, 1972: 78).

Kongrede görüşülen bu maddeler oylamaya sunulmuş, daha sonra Senatoda yapılan oylamada 67 kabul 23 ret oyuyla kabul edilmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 38). Bu oylama sonucunu Cumhuriyet gazetesi 23 Nisan 1947 tarihli sayısında “Amerika Ayanı Yardımı Kabul Etti”³ manşetiyle vermiştir. Ardından parlamento da yapılan oylama neticesinde 287 kabul 108 ret oyuyla tasarı geçmiş ve Başkan Truman'ın 22 Mayıs 1947'de tasarıyı onaylamasıyla yürürlüğe girmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 38).

Truman Doktrinin kabulü Türkiye'de büyük bir sevinçle karşılanmıştır. 13 Mart 1947 yılında Prof. Nihat Erim bu sevinci Cumhuriyet Gazetesinde kaleme aldığı köşesinde şu şekilde tanımlamıştır:

“Son günlerde birbiri üstüne Amerika'dan çok iyi haberler gelmektedir. Yirminci yüzyılın insanlığın müşterek kaderine inanmış ve bu ülkeye en çok hizmet etmiş olarak anılacak milletlerin başında Birleşik Amerika'nın geleceğini söyleyenlerin yanılmadıklarına biz de inanmaktayız.”⁴

Diğer yandan ABD'li politikacılar, Türkiye'nin savaşa dâhil olmadığı ve bu yüzden savaşa katılan Yunanistan kadar büyük kayıplar yaşamadığı yönünde fikir bildirmiş ve Türkiye planlanan bütçenin 100 Milyon doları kadar yardım alabilmiştir (Akalin, 2003: 118-119). Bu yardımdan aslan payını, 300 Milyon dolar ile Yunanistan almıştır.

ABD'nin Yunanistan'a müdahalesini sağlayan temel etkenler biri ülkedeki komünist gerilla faaliyetleriydi. İsyan niteliğindeki bu hareket, ABD'yi Yunanistan'daki demokratik güçleri desteklemeye itmişti. Mevcut Yunan Hükümetinin de barış çağrıları sonuçsuz kalmış ve hükümet ülkenin geleceği açısından kendini savunma yoluna gitmiştir (Ataöv, 1969: 113-115).

Bunun yanında Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan bu yardımların ABD iç siyasetinde aksi yönde yansımalarını da görmek mümkündür. Gerek Türkiye gerekse Yunanistan'ın insan hakları konusunda eksiklikleri vurgulanmış, yine Türkiye'nin İkinci Dünya Savaş'ında tarafsız kalmasından duyulan memnuniyetsizlik dile getirilmiştir (Akalin, 2003: 222).

Truman Doktrini, Sovyet etkisine karşı Türkiye'nin nefes almasını sağlamış ve ayrıca Türkiye'nin dış politikasında değişikliğe gitmesine neden olmuştur. Savaş yıllarında

³ (“Amerikan Ayanı Yardımı Kabul Etti”, Cumhuriyet, 23.04.1947).

⁴ (“Amerika'nın kararlı durumu”, Cumhuriyet, 13 Mart 1947: 1).

tarafsızlığını korumakta kararlı Türkiye artık safını belli etmiştir (Sever, 1997: 51). Türkiye'nin yüzünü batıya dönme girişimi Sovyetleri rahatsız etmiş ve Türkiye ile müzakere çabaları çerçevesinde birtakım diplomatik görüşmelerin gayreti içine girmiştir (Gürbüz, 2010: 160).

Hiç kuşkusuz, ABD Truman Doktrinini sade bir amaç uğruna gerçekleştirmemiş, dünyada yükselen Sovyet etkisini önlemek, Türkiye ve Yunanistan'ın da aralarında bulunduğu coğrafyayı etki altına almak için böyle bir atılımın içine girmiştir. ABD ile Türkiye arasında yapılan anlaşmanın maddelerine bakıldığında da bu durum açıkça görülmektedir. Türkiye'de radyo ve diğer basın organları yoluyla ABD yardımının anlatılması istenmiş, yine Türkiye'nin yapılan yardımları ABD'nin onayı alınmadan kullanmayacağı açıkça ifade edilmiştir. Tüm bunlara rağmen, bundan sonraki süreçte Türkiye batı ile ilişkilerini daha da geliştirmenin yollarını arayacaktır.

1.4. Marshall Planı ve Yapılan Yardımlar

Yirminci yüzyıl iki büyük Dünya Savaşı'na tanıklık etmiş, bu savaşların ikisinde de yer alan Avrupa Devletleri büyük tahribatlar yaşamıştır. Alınan bu tahribatlar kendini en çok da ekonomi alanda hissettirmiştir. Geçim sıkıntısı ve işsizlik en büyük sorun haline almış, yüksek enflasyon karşısında halkın alım gücü düşmüştür. Kendine yetemeyen Avrupa, Almanya'nın saldırıları karşısında ABD'ye sığınmıştır. ABD savaş süresince müttefik devletlere “Ödünç Verme ve Kiralama Yasası” gereğince çeşitli yardımlarda bulunmuştur (Oran, 2005: 411).

Avrupa sadece ekonomik alanda değil, politik ve birtakım siyasi çıkmazların içinde kendini bulmuştu. İngiltere elindeki sömürge topraklarının bir kısmını feda etmek zorunda kalmış, İtalya ve Fransa da dünyadaki hâkimiyetini savaş sonrası devam ettirememiştir. Almanya ise dört bölgeye ayrılmış ve parasal gelirlerinde ciddi düşüşler yaşamıştır (Kennedy, 2013: 435). Tüm bunların yanında Fransa ve İtalya'daki komünist çağrı gün geçtikçe yükselmiştir. Özellikle İtalya'da Stalin ve Tito yanlıları hızlı bir ajitasyon çalışması içine girmiştir (Kuloğlu, 7 Kasım 1947: 1-4). Diğer taraftan, Sovyetler açısından da durum pek farklı değildi. İşgal altında tuttuğu şehirler ve köylerde ciddi kayıplar yaşanmıştır (Kennedy, 2013: 432).

ABD ise kendini farklı bir şekilde konumlandırmıştı. Ekonomik ve askeri gücü ABD'yi diğer devletlerden olumlu bir şekilde ayırtmıştı (Ataöv, 1969: 66). Savaş sonrası harabeye dönen Avrupa, tek çıkış yolunu ABD ile belli konularda müzakere etmekte görmüştü. Bu durum ABD açısından da iyi karşılanmış, dünyadaki rekabet gücünü kaybeden Avrupa, ABD için de iyi bir ekonomik pazar haline dönüşmüştü. Ancak öncelikle Avrupa'nın çöken ekonomisini eski şaşalı günlerine kavuşturabilmek ABD için önem arz etmiştir. Çünkü güçsüz bir Avrupa, olası bir Sovyet hâkimiyeti ile karşı karşıya kalabilir ve bu durum ABD'nin hiç de istemeyeceği bir sonuç doğurabilirdi (Erkan, 2010: 183-194). Buna en iyi örnek Sovyetler rejiminin etkisi altına giren Romanya, Macaristan, Polonya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Arnavutluk ve Yugoslavya ülkeleri olmuştur (Ay, 2012: 152).

Bu yaşananlar Truman Doktrinin ardından, tüm Avrupa'yı kapsayacak şekilde yeni bir ekonomik yardım paketinin aciliyetini gözler önüne sermiştir (Soysal, 1993: 15). ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın adıyla anılacak olan bu yardım paketi 5 Haziran 1947 yılında Harvard Üniversitesinde Bakan Marshall'ın verdiği nutukla Dünya'ya duyurulmuştur.

Konuşmasının başlarında Marshall, savaşın verdiği tahribatın tahmin ettiklerinden çok daha fazla olduğundan söz etmiş, son 10 yıl içinde yaşanan koşulların hiç de normal olmadığına vurgu yapmıştır. Konuşmasını savaş öncesi ve savaş sırasında yapılan hazırlıkların Avrupa ekonomilerini tükettiğini söyleyerek sürdürmüştür.

Marshall'a göre Avrupa ekonomisin tekrardan ayağa kalması büyük bir çaba gerektirmekteydi. Savaş öncesi oluşturulan iş bölümü artık devamlılığını sağlayamaz hale gelmişti. Temel gıda maddelerine ve giyecek gibi ihtiyaçlara ulaşımında insanların sorun yaşaması ve devletlerin bu ihtiyaçların temini için dışarıdan aldığı malzemelere döviz ödeyerek ulaşması, Avrupa'nın yeniden yapılanma sürecine büyük bir darbe indiriordu.

Avrupa ekonomik, siyasi ve sosyal bir krizin içindeydi. Marshall, halkların devlete olan güven ve bağlılığının artması gerektiğini düşünüyordu. Aksi bir durum ABD ekonomisi için de ciddi sorunlar doğurabilirdi. Siyasi istikrarın ekonomik istikrardan geçtiğini söyleyen Marshall, barışın etkilerinin daha fazla hissedilmesi ve yapılacak yardımların daha verimli kullanılması açısından, Avrupa ülkeleri arasında bir mutabakat sağlanması gerektiğini belirtmekteydi.

Marshall, yardımların Avrupalı devletler tarafından talep edilmesi gerektiğinin altını çizmiş ve Avrupa halkı tarafından planın benimsenmesinin önemine dikkat çekmiştir. (Serez, 1947: 395). Yapılan birtakım görüşmeler neticesinde, Fransa'nın başkenti Paris'te 12 Temmuz

1947 tarihinde Paris Konferansı toplanmıştır. ABD'nin daveti sonucunda yapılan bu konferansa, Yunanistan, Türkiye, Portekiz, Norveç, Lüksemburg, İzlanda, İtalya, İsviçre, İngiltere, İsveç, İrlanda, Fransa, Hollanda, Danimarka, Belçika ve Avusturya'nın da içinde bulunduğu toplam 16 ülke katılmıştır (Candeğer, 2018: 47).

Paris Konferansı'nda, ABD tarafından toplantıya katılan devletlerden, her ülkenin kendileri için gerekli olan mal ve para miktarlarının toplamından oluşan rapor hazırlamaları istenmiştir (Akalin, 2003: 127). Bu raporlar değerlendirilmiş, ve bu kapsamda 22 Eylül 1947'de aynı ülkeler bu sefer de "Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı" adı altında bir araya gelmişlerdir. Konferansa katılan ülkelerin kararı doğrultusunda önce "Avrupa Ekonomik İş Birliği Sözleşmesi" imzalanmış, ardından 16 Nisan 1948 yılında "Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı" (OEEC) kurulmuştur (Kıraç ve İlhan, 2010: 191-192). Bu oluşum, üye ülkelerin gereksinimleri doğrultusunda yapılacak olan yardımları planlamak ve ülkeler arasındaki bağlantıları sağlamak ile görevlendirilmiştir (Güler, 2004: 221).

Marshall Planı'nın bir ayağı olan OEEC kurulduktan bir süre sonra, 20 Mart 1948'de ABD Senatosunda oylanan Marshall Planı 17 ret, 69 kabul oyuyla Senato'dan geçmiştir (Erhan, 1996: 283). Marshall Planı genel anlamda, Dünya'da serbest ticareti canlandırmak, ülkelerin finansal istikrarını sağlamak, yine tüm Dünya'da üretim ve verimlilik artışını istenen düzeye çıkartmak ve Avrupa'ya yapılacak ekonomik yardımların organize bir şekilde ilerleyebilmesini kendine amaç edinmiştir (Güney, 2006: 110).

Marshall Planı'nın amacı konusunda başka fikirler de öne sürülüyordu. Bunların en başında Sovyet etkisiyle Avrupa'da oluşan sol siyasete yakınlık ve eğilimin önüne geçmek doğrultusunda yapılan bir planlama olduğu fikri ağır basıyordu. Diğer yandan bu planı sosyalizmden uzak, tüm Dünya'da liberal bir ekonomik modele geçişin adımları olarak görmek yanlış olmayacaktır (Güney, 2006: 111).

Avrupa'nın kalkınmasında önemli bir rol üstlenen ABD (Güney, 2006: 113), Marshall Planı'na dâhil olan Avrupa ülkelerinde ki gıda ve hammaddeye ulaşımın dolar üzerinden sağlanması sonucunda ortaya çıkan dolar kıtlığının çözümüne yönelik bazı adımlar atmıştır. Bunun için Türkiye'den Avrupa'ya gönderilmek üzere gıda ve hammadde talep eden ABD, Türkiye'ye bu ürünlerin satışı karşılığında, ihracatı gerçekleştirdiği ülkelere para yerine sanayi ürünleri alma teklifinde bulunmuştur. Bu durumun sonucu olarak, Avrupa'nın dolar sıkıntısı çözülecek ve ekonomi rahatlayacaktır. Nitekim böyle de olmuştur (Okyar, 1952: 240-241).

Yapılan yardımlar sonucunda Avrupa ekonomik manada istenen düzeye yaklaşmıştır. Piyasalar canlanmış, tam da ABD'nin amaçlamış olduğu liberal ekonomik sistem işlevsellik kazanmıştır (Güney, 2006: 109). Bu süreçte altyapı sorunları da giderilmeye çalışılmış, taşımacılıkta önemli pay sahibi olan tren ulaşımı için hatlar yeniden düzenlenmiştir. Avrupa sanayisi yeniden hareketlenmiş, böylece fabrikalarda çalışan sayısı artırılarak halkın yaşamış olduğu işsizlik sorununun çözümü yönünde de adım atılmıştır. Sonuç olarak, bu plan dâhilinde Avrupa ekonomisi hızlı bir büyüme içine girmiştir (Güney, 2006: 113-114).

Aşağıdaki tabloda Marshall Planı kapsamında ülkeler bazında yapılan yardımlar gösterilmiştir:

Tablo 1. Marshall Planı Yoluyla Yapılan Yardım Miktarları ve Yüzde Oranları (Milyar \$)

Ülkeler	Toplam	%	Hibe	%
Toplam	12.992.5	100	9.290.2	100
İngiltere	3.165.8	24.4	1.956.9	21.0
Fransa	2.629.8	20.2	2.212.1	23.8
İtalya	1.434.6	11.0	1.174.4	12.6
Batı Almanya	1.317.3	10.1	1.078.7	11.6
Hollanda	1.078.7	8.3	796.4	8.6
Avusturya	653.8	5.0	556.1	6.0
Yunanistan	628.0	4.8	34.4	5.5
Belçika	546.6	4.2	217.3	0.3
Danimarka	266.4	2.1	196.3	2.3
Norveç	241.9	1.9	62.4	2.1
Türkiye	184.5	1.4	18.0	0.7
İrlanda	146.2	1.1	-	0.2
İsveç	107.1	0.8	-5.5	-
Portekiz	50.5	0.4	15.9	0.1
İspanya	26.8	0.2	-	0.2

Kaynak: (Erhan, 1996: 287).

Tablo 1.'e bakıldığında yardımlardan en yüksek payı sırasıyla İngiltere ve Fransa, en az payı da İspanya ve Portekiz'in aldığı görülmektedir. Plana dâhil ülkelere toplamda 13 milyar dolara yakın bir yardım yapılmıştır.

Artık Avrupa çatışmalardan uzak, daha yaşanabilir bir yer halini almıştır. Ortak hedefler doğrultusunda ilerleme kaydedilmiştir (Güney, 2006: 114). Fakat bunlarla birlikte, Marshall Planı Avrupa'yı ABD'ye pek çok yönden bağımlı hale getirmiştir. Bu yardımlardan yararlanan ülkeler, bu yardımları ABD'ye sormadan kullanamamışlardır. Avrupa ihtiyaçlarını ABD'ye bildirmiş, ABD'nin değerlendirmesi sonucunda ürünler yine ABD iç piyasasından temin edilerek Avrupa'ya gönderilmiştir (Avcıoğlu, 2001: 272).

1.4.1 Marshall Planı ve Türkiye

Marshall Planı savaş sonrası harabeye dönen Avrupa'nın ayağa kalkması için hazırlanmıştır. Savaşa girmeyen Türkiye ise ABD'ye göre, diğer Avrupa ülkeleri nezdinde daha avantajlı bir konuma sahip olmuştur. 12 Temmuz 1947 yılında yapılan Paris Konferansında ABD'li uzmanlar hazırladıkları raporda, Türkiye'nin üretim düzeyi ve sanayisini savaş öncesi duruma göre daha iyi olduğuna dikkat çekmiş ve savaşın yıkıcı etkilerinin bu ülkede görülmediğine vurgu yapmışlardır (Çomak, 1998: 473). Yine aynı raporda, savaştan sonraki dönemde, Türkiye'de ki kişi başına düşen kalori tüketiminin pek çok Avrupa ülkesine nazaran arttığı vurgulanmıştır (İktisadi Yürüyüş, 8 Mart 1948: 9-15). Bu durum Türkiye'nin, Marshall Planına katılım için gerekli olan “Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi” ni gecikmeli olarak, 4 Temmuz 1948 yılında imzalamasından da anlaşılmaktadır (Güldamla, 1967: 19).

Truman Doktrinin ardından hazırlanan Marshall Planı, Truman Doktrini ile Sovyetlere karşı olan tutumu açısından benzerlik gösteriyordu. Bu sefer sadece Türkiye ve Yunanistan değil, diğer Avrupa ülkeleri de olası Sovyet etkisine karşı korunması gereken bir konumdaydı. Sovyetler karşısında belki de en çok baskı altında kalan ülke olan Türkiye, plana dâhil olamaması durumunda başta ekonomi olmak üzere pek çok alanda zora düşeceğinin farkındaydı (Sezer vd. , 2014: 441).

Dönemin muhalefet partisi Demokrat Parti bu durum karşısındaki hoşnutsuzluğunu her fırsatta dile getiriyordu. Türkiye'nin kesinlikle Marshall Planı içerisinde yer alması gerekliliğini düşünüyor ve bu konuda gereğini yerine getirmeyen sorumlulara yaptırım uygulanmasını istiyorlardı (Tekeli ve İlkin, 1981: 12). Bu durum o dönem Türk basınında da geniş yer bulmuş ve eleştirilere konu olmuştur (Eyüpoğlu, 1948: 137). Dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak 4 Şubat 1948 yılında Cumhuriyet gazetesinde çıkan demecinde,

hükümetin üzerine düşeni fazlasıyla yapacağını, bu durum karşısında sorumlu olanlar hakkında gerekli incelemeleri başlatacaklarını belirtmiştir⁵. Tüm bu yaşananlar karşısında Türk Hükümeti, ABD ile temasa geçerek yardımlar konusundaki kararların tekrar gözden geçirilmesi gerekliliğini karşı tarafa bildirmiştir (Gönlübol ve Ülman, 2014: 221). İki ülke arasında yapılan birtakım müzakereler sonucunda, ABD Türkiye'nin Marshall Planına dâhil edilmesine onay vermiştir (Ülman, 1961:119).

1.4.2. Yapılan Yardımlar

Marshall Yardımı kapsamında yapılan yardımlar doğrudan yardımlar, dolaylı yardımlar, teknik yardımlar ve karşılığı olan paralar olmak üzere dört ana başlık altında incelenebilir.

1.4.2.1. Doğrudan Yapılan Yardımlar

ABD'nin doğrudan yaptığı dolar yardımlarıdır. Bunlar hibe, kredi ve şarta bağlı yardımlar şeklinde yapılmıştır (Türkiye'de Marşal Planı, 1950: 6-18)

a. Hibe Yardımları

Amerika Birleşik Devletleri tarafından karşılıksız olarak verilen ve iadesi söz konusu olmayan yardımlardır. Bu yardımlar nakdi yardım olmayıp tıpkı diğer yardımlar gibi mal olarak verilmiştir. Bu yardımdan yararlanan ülkeler, alınan hibelerin karşılığı olarak kendi milli paraları üzerinden, yapılan yardımın miktarı kadar bir karşılığı "Karşılıklı Paralar" hesabında bloke olarak tutmak zorundaydı. Hibe desteğinden yararlanmak isteyen Türkiye, ABD ile 4 Temmuz 1948 tarihinde yapılan anlaşmaya ek olarak 31 Ocak 1950 tarihinde yeniden bir anlaşma yapmıştır (Türkiye'de Marşal Planı, 1952: 17). Bu kapsamda Türkiye 1948-1959 yılları arasında toplam 480.476.000 dolar yardım almıştır (Türkiye'de Marşal Planı, 1959: 23).

b. Kredi Yardımları

ABD'de bulunan ve İthalat-İhracat Bankası (Export-İmport Bank) olarak bilinen finansman kuruluşu tarafından, 35 yıllık vade ve %2.5 faiz oranıyla kullandırılan kredi

⁵ ("Marshall Planı Karşısında Demokratların Durumu" , Cumhuriyet, 4 Şubat 1948:1).

yardımlarıdır. 1952 Temmuz ayında başlayacak olan kredi geri ödemesi, 1952-1956 yılları arasında sadece faiz, 1956'dan sonra ise hem faiz hem anapara ödemesi şeklinde paylaştırılmıştır (Türkiye'de Marşal Planı, 1952: 17). Türkiye'ye 1948-1949 döneminden 1958-1959 dönemine kadar toplam 154.040.000 dolar kredi yardımı yapılmıştır (Türkiye'de Marşal Planı, 1959: 23).

c. Şarta Bağlı Yardımlar

Şarta bağlı yardımlar, Marshall Planı dahilindeki ülkelere birinin diğer ülkelere 1948-1949 ve 1949-1950 yıllarında tanıdığı tiraj haklarına karşılık ABD'den dolar olarak aldığı yardımlardır. Ülkelerin yardım talebinde bulunabilmesi için, tiraj hakları karşılığında bir ülkenin başka bir ülkeye belli miktarlarda mal ihracı yapmış olması gerekmektedir. ABD, yardım yapılan ülkenin ihraç ettiği mal fiyatının karşılığı kadar ödeme yaparak yardımı gerçekleştiriyordu (Türkiye'de Marşal Planı, 1952: 17). Türkiye, 9.784.000 doları 1948-1949 döneminde, 7.503.000 doları ise 1949-1950 döneminde olmak üzere toplamda 17.287.000 dolar şarta bağlı yardım kullanmıştır (Türkiye'de Marşal Planı, 1959: 23).

1.4.2.2. Dolaylı Yardımlar

ABD'nin Avrupa ile arasındaki ticari faaliyetleri düzenlemek ve ticari dengeleri tahsis etmek adına yaptığı yardımlardır. Bu plan çerçevesine dâhil ülkeler birbirlerinden mal aldıkları zaman karşılığında bedelini dolar olarak ABD'den alıyorlardı. Böylece hem mal alan ülke gerekli döviz rahatlıkla temin ediyor hem de mal satan ülke kendi ürünleri için o ürünleri satabilecek pazara sahip oluyordu. Kısacası bu yardım plana dâhil olan ülkelerin aralarında yapacakları ithalatı daha kolay ve ulaşılabilir hale getirmek için tasarlanmıştır (Türkiye'de Marşal Planı, 1952: 19). Bu yardım çeşitleri şunlardır:

a. Tiraj Hakları

16 Ekim 1948 ve 7 Eylül 1949 tarihlerinde imzalanan Avrupalılar arası Ödeme ve Takas Anlaşmaları ile oluşmuştur. Tiraj hakkına göre, üye ülkelerin ödeme dengeleri inceleniyor ve eğer var ise o ülkenin açıkları tespit ediliyordu. Açığı olan ülke, iktisadi durumu daha iyi olan ülkeden, açığı olan ülkenin milli parasıyla kendi piyasası üzerinden satın alma ve ödeme gücü yaratıyordu. Üye ülkeler kendi aralarında tiraj haklarının %25'i oranında transfer sağlama haklarına sahiplerdi (Türkiye'de Marşal Planı, 1952: 19-20).

b. Başlangıç Kredisi

Tiraj hakları belli bir süre sonra ödemeler dengesinde açıklara sebep olmuştur. Avrupalılar ödemeler dengesindeki bu açıkları kapatmak için ticareti canlandırmak ve finansal kaynakların değişimini kolaylaştırmak istemişlerdi. Bunu gerçekleştirmek adına 19 Eylül 1950 tarihinde üye ülkeler arasında Avrupa Tediye Birliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın amacı, üye ülkeler arasında ticareti geliştirmek ve serbest rekabet şartlarını yeniden inşa etmektir. ABD, Avrupa Tediye Birliği'ne üye ülkelere başlangıç kredileri adı altında kredi ve hibe yoluyla birtakım yardımlar yapmıştır (Türkiye'de Marşal Planı, 1959: 21-23). Türkiye başlangıç kredileri adı altında toplamda 25 milyon dolar almıştır. Aşağıdaki tabloda kredilerin dağılımı gösterilmiştir:

Tablo 2. Kredinin Konular İtibariyle Dağılımı

Devlet Denizyolları (geçen sene sipariş edilen gemilerin taksit karşılığı olarak)	4.560.000 \$
Devlet Demiryolları (lokomotif yedek parçaları alımı için)	1.360.000 \$
Sümerbank (Karabük kok ve sinter tesisleri taksitleri karşılığı olarak)	1.680.000 \$
Tekel (tuzlalar işletme malzemesi için)	495.000 \$
Eti Bank (Sarıyar Barajı inşaatı, Zonguldak ve Garp Linyitleri Amenajman malzemesi mubayaa ve taksitleri için)	16.905.000 \$
Toplam	25.000.000 \$

Kaynak: (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Dosya No:801).

c. Hususi Kaynak

Hususi kaynak, Avrupa Tediye Birliği Anlaşmasını düzenleyen ve 4 Ağustos 1951'de Paris'te imzalanan 2 numaralı ek protokolün birinci maddesiyle ABD tarafından oluşturulmuştur (Türkiye'de Marşal Planı, 1952: 23). Burada amaç, Avrupa Tediye Birliği'ne altın ödemesi yapması gereken fakat bunu gerçekleştiremeyen ülkelere bazı şartlar altında ABD tarafından kredi sağlamaktır (Tören, 2007: 471). Bu yardım kapsamında Türkiye'ye toplamda 47.500.000 dolar hibe yardımı almıştır (Türkiye'de Marşal Planı, 1959: 23).

1.4.2.3. Teknik Yardımlar

Teknik yardımlar, devletlerin tarım, sanayi, madencilik, ulaştırma gibi sektörel bazda ki ihtiyaçlarına yönelik yapılan yardımlar ve ABD ile yapılacak uzman değiş-tokuşu için

kaynak sağlanması, ayrıca teknik bilgi-haberleşme gibi alanlarda gerçekleşmiştir (Türkiye'de Marşal Planı, 1952: 30). Türkiye’de bu yardımlar dört şekilde uygulanmıştır:

1. Amerika’ya personel gönderilmesi, (A Tipi Projeler)
2. Amerika’dan personel getirilmesi, (B Tipi Projeler)
3. Teknik malzemelerin temini,
4. Tarım, ekonomi ve sanayi alanlarından oluşan teknik sorunların

haberleşme servileri ile düzenlenmesi (Türkiye'de Marşal Planı, 1952: 31)

Tablo 3. Teknik Yardımların Sektörel Bazdaki Kullanımlarına Göre Dağılımı (Milyon \$)

Faaliyet Alanı	1949-1958 (Milyon \$)	1959 (Milyon \$)	Toplam (Milyon \$)	Toplamın %’si
Tarım	4.361	608	4.969	20,0
Sanayi ve Madencilik	2.061	346	2.407	10,0
Ulaştırma	4.730	825	5.555	22,0
Çalışma	198	102	300	2,0
Sağlık ve Hıfzısıhha	96	154	250	1,0
Eğitim	3.243	1.700	4.943	20,0
Kamu Yönetimi	2.382	428	2.810	10,7
Konut	64	11	75	3
Çeşitli	2.766	704	3.470	14,0
Genel Toplam	19.901	4.878	24.779	100.0

Kaynak: (Tuncer, 1963: 88).

Tablo 3.’e baktığımızda, oransal olarak teknik yardımlardan en fazla yararlanan sektörün ulaşırma, en az kaynak sağlanan sektörün ise sağlık olduğu görülmektedir.

a. Karşılığı Olan Paralar

Bu sisteme göre, devletler hibe yoluyla aldıkları teknik bilgi, mal ve hizmet karşılığında borçlanmaya gitmiyor fakat devletler kendilerine ait özel bir hesapta aldıkları dolar karşılığı üzerinden alınan hibenin değeri kadar milli paralarını bulundurmaları gerekiyordu. Ülkelerdeki üretim ve refahın artırılması ile gelir-gider dengesinin sağlanmasının amaçlandığı bu fonların kullanımı (Türkiye'de Marşal Planı, 1952: 36), tamamen ABD’nin onayına bağlıydı⁶.

⁶ (Resmi Gazete, 1948: Sayı:6956).

Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında 4 Temmuz 1948 tarihinde imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşmasına ek olarak yapılan 31 Ocak 1950 tarihli protokole göre, Türkiye'ye yapılan hibe yardımı, tiraj hakları yardımı ve hususi kaynak yardımlarının karşılığında Merkez Bankası'nda Türk Lirası bulundurma mecburiyeti getirilmiştir. Yine bu protokole göre, karşılıklı paraların %5'i Türkiye'nin masrafları için kullanılmak üzere ABD'nin kullanımına verilmiştir (Türkiye'de Marşal Planı, 1952: 36-37).

Tablo 4. 1959 Yılı sonuna Kadar Karşılıklı Para yardımları ve Kullanım

Alanları (Milyon \$)

Fonlar	Milyon Dolar	Milyon Lira
Karşılık yatırılması gereken miktar	588.9	2.482.7
Karşılık fonu olarak yatırılan depozit	588.1	2.475.0
Karşılık Fonundan Çekilen Miktarlar	Milyon Dolar	Milyon Lira
ABD'nin kullandığı	—	223.4
Türkiye'nin İhtiyaçları İçin	Milyon Dolar	Milyon Lira
Tarım	—	70.4
Maden ve Sanayi	—	112.4
Ulaştırma	—	58.1
Sağlık ve Temizlik	—	1.0
Eğitim	—	30.0
Bölge kalkınması	—	34.0
Askeri amaçlar	—	1.581.4
Verimlik projesi	—	2.5
Genel ve çeşitli	—	331.1
		(Toplam) 2.444.3

Kaynak: (Tuncer, 1963: 88)

Tablo 4.'te görüldüğü gibi karşılıklı yardım fonlarının Türkiye'de en çok kullanıldığı alan askeri harcamalar olurken, en az kullanıldığı alan sağlık ve temizlik hizmetleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

MARSHAL PLANININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

2.1. Liberal Ekonomiye Geçiş Çabaları

Türkiye ekonomisinde 1950-1960 yılları arasındaki dönemin ekonomi politikalarının özünde; devletçi ekonomik politikalardan liberal ekonomik politikalara geçiş, tarım sektörüne öncelik verme, sanayileşmeyi özel sektör öncülüğünde gerçekleştirme ve son olarak dış ekonomik ilişkilerde liberalleşme vardır. 1950 sonrasında çok partili demokratik düzen ve bunun yarattığı genel heyecan ve demokrasinin geniş halk kitleleri tarafından değerlendirilmesi iktisadi sonuçları çok büyük olan değişmelere yol açmıştır. Geniş bir halk kitlesi demokratik haklarla, sosyal ve ekonomik hakları belli ölçüde bir arada değerlendirmiş ve hayat standartlarını yükseltme, bunu talep etme ve bunu sağlayacak yolları arama çabasına girmiştir (Kongar E. , 2000: 60).

2.1.1. İkinci Dünya Savaşı Yılları

Türkiye Cumhuriyeti ekonomi tarihine bakıldığında iktisadi politika olarak hükümetler, yurtiçi sermaye birikimini, özel sektörü ve yabancı sermayeyi destekleyici politikalar izlemişlerdir. Bu politikaların arkasında yatan ana neden, özel sermayenin kalkınmaya destek ve katkı sağladığı düşüncesidir. Bunun yanında, Türkiye’de farklı dönemlerde farklı iktisadi politikalar uygulansa da, devletin piyasa mekanizmasına müdahale etmediği bir dönem hiç olmamıştır (Yılmaz, 1998: 33). Cumhuriyet’in ilk yıllarında da ekonomide özel sektörü teşvik edici liberal politikalar uygulanmasına rağmen beklenen etki gerçekleşmemiştir. Her ne kadar sanayi sektörünün GSMH içindeki payı çok düşük olsa da sanayileşmeyi geliştirmek amacıyla Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış ve başarıyla uygulanmıştır. Hemen ardından daha geniş kapsamlı olan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış, ancak İkinci Dünya Savaşı sebebiyle uygulamaya konulamamıştır (Takım, 2012: 157).

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı yıllarında etkin nüfusun silahaltına alınması, tarımsal ürünlerin arzını azaltmıştır. Yine bunula paralel olarak ordunun bakım ve askeri malzeme ihtiyacı savunma harcamalarını arttırmış ve bütçe dengesini olumsuz etkilemiştir (Akandere,

1988: 146-147). Türkiye, İkinci Dünya Savaşına girmemesine rağmen savaşın yükünü çok ağır bir şekilde hissetmiş ve bu dönemin ekonomik politikaları genelde mal kıtlıkları ile fiyat artışlarını önleme ve sosyal adaletsizlikleri giderme yönünde olmuştur. Enflasyon yükselmiş, yatırımlar ve üretim kapasitesi azalmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2003: 12).

Savaş yıllarının bazı bakımlardan. önceki ve sonraki dönemler arasında bir köprü görevi gördüğü ve bu yüzden bir süreklilik gösterdiği söylenebilir. Gerçekten, 1930-1939 yıllarının müdahaleci-devletçi politikaları ve bu dönemin sonunda gözlenen bazı eğilimler savaş yıllarının iktisadi politikalarını ve onların sonuçlarını şekillendirmiştir. Daha da önemlisi, 1940 sonrasının darlık koşullarının bir yandan sınıf yapısıyla, diğer yandan siyasi kadrolara ve yüksek bürokrasiye çok geniş yetkiler veren iktisadi politikalar ile birleşmesi neticesinde bu dönemde gelir dağılımında fevkalade önemli değişikliklere yol açmış ve bu değişimler savaş sonunun ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmelerini büyük ölçüde biçimlendirmiştir (Boratav, 2004: 82).

Ne var ki, bu dönemi sadece burjuvazi ile yüksek bürokrasinin ve siyasi kadroların nemalarını paylaştığı başıboş bir dönem olarak değerlendirmek yanlıştır. Tek parti rejiminin yönetici kadrolarının bir kanadı, savaş yıllarını, bir taraftan haksız kazançlara set vuracak etkin devlet müdahalelerini yerleştirmek, öte yandan ekonomik ve kültürel alanda bazı kalıcı reformlara yönelmek için bir fırsat olarak kullanmaya teşebbüs etmiştir. Refik Saydam hükümetinin savaşta uygulamaya çalıştığı iktisadi önlemler, Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi, Köy Enstitüleri ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın "liberal", hümanist ve aydınlanmacı kültür politikası, belli bir küçük burjuva reformizminin etkili olduğu atılımlar olarak yorumlanabilir. Ancak bu atılımların her biri belli bir süre sonunda ve farklı biçimlerle, toplumsal yapının egemen güçlerinin ya engellemesiyle son bulmuş; ya da aynı güçlerin denetimine girerek, asli amaçlarıyla karşıt mecralara sürüklenmiştir. Toprak reformu, eğitim politikası ve özellikle Köy Enstitüleri gibi konulardaki çalkantı ve çekişmeler savaş bitiminde CHP içindeki yapının değişmesine ve çok partili rejimin doğmasına sebep olan olaylar olarak Türkiye siyasi tarihinde yer almışlardır (Boratav, 2004: 82-83).

2.1.2 ABD'nin Türkiye'ye Bıçtığı Rol: Uzman Raporları

1946 yılından başlayarak Amerikalı uzmanların Türkiye ile ilgili hazırladıkları raporlarda, Türkiye'nin ekonomik durumu irdelenmeye başlanmıştı (Merih, 2006: 117). Bu raporlar Marshall Planı'nın Türkiye ekonomisi üzerinde ki etkilerini anlamamız açısından önem arz etmektedir.

a. Hiltz Raporu: Türkiye üzerinde, ABD kapitalizmine farklı yönlerde çıkar sağlayacak olan yeni bir ulaşım sistemi oluşturma çabaları denenmişti. Bu yönde yapılan ilk girişim 1948'de ABD Federal Karayolları Örgütü Genel Müdür Yardımcısı Harold Hiltz'in başkanlığında bir heyetin Türkiye'ye incelemeler yapmak üzere gönderilmesi olmuştu. Heyet çalışmalarından sonra 1948'de Türkiye'ye yardım planı çerçevesinde, "Türkiye'nin Yol Durumu" başlıklı bir rapor hazırladı. Raporda Türkiye'deki yollarla ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yollar ve araçların karayolu nakliyatının vazgeçilmez unsurları olduğu ve yüzden de iyi planlanmış ve hayata geçirilmiş bir ulaşım sisteminin Türkiye'nin ekonomik kalkınması için önemli bir ihtiyaç olduğuna dikkat çekilmiştir. Yine rapora göre, ekonomik, sosyolojik hatta milli istiklal gibi siyasi gereksinimler iyi işleyen yolların varlığına bağlıdır. Bununla birlikte Türkiye'de karayoluna demiryolundan daha çok ihtiyaç vardır. ABD'nin karayolları yapımına bu kadar çok önem vermesi, ABD'de yeni bir güç haline gelen otomotiv sektörüne yeni pazarlar bulmak ihtiyacından kaynaklanmaktaydı. Bunun en büyük göstergelerinden biri yine aynı raporda yer alan ve Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde oluşturulması tavsiye edilen "Karayolları Genel Müdürlüğü" dür (Güven, 1998: 9-16).

b. Thornborg Raporu: Marshall Planı'nın Türkiye'deki uygulama koşullarına dair ikinci rapor 1949'da Max Weston Thornburg tarafından hazırlanmıştır (İleri, 2010: 1155). "Türkiye Nasıl Yükselir" başlıklı raporda Thornburg, 1950'lerin Türkiye'sinin toplumsal yapısı hakkında olumsuz görüşlere yer vermiştir. Türk halkını ilkçağda yaşayan bir topluma benzetmiş ve Cumhuriyet dönemi ekonomik sosyal gelişmesini ve sanayi kalkınmasını geniş kitleye inmeyen bir modernlik algısı olarak göstermiştir. Bunun yanında Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısını ayrıntılı bir biçimde inceleyen Thornburg, Türkiye'nin iktisadi gelişmesine yönelik gözlemlerini belirterek tavsiyelerde bulunmuştur (Güven, 1998: 25-26). Türkiye' deki geri kalmışlık ve kalkınma probleminin nedenini, ülkedeki sosyal yapı

ve Batı tarzı rasyonel düşünceden uzak olunması ile ilişkilendirmiş, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra gerçekleştirilmiş her yeniliğin köylü kesiminin gerçeklerinden uzak olduğuna vurgu yapmış, aynı zamanda, ülke içinde serbest girişimin gelişmemiş olmasını Cumhuriyet'in yönetici kadrolarına bağlamıştır. Ayrıca özel sektörün desteklenmesi için uygulanan politikaların yanlış olduğu ifade edilmiştir. Uzman ve diğer mevkilerde yabancıların kullanılmasında kısıtlamaların olduğuna vurgu yapan Thornburg, ordudan ayrılan kesimin devletçilik politikası çerçevesinde hükümet bürolarında yer almaya başladığı da belirtilmiştir (Thornburg, 1949: 30-35). Raporda Türkiye'nin kapitalist gelişme sürecine ilişkin öneri ve tespitlere de yer verilmiştir. Söz konusu önerilerden ilki, raporda en çok vurgu yapılan konulardan birisi olan devletçilik politikalarına ilişkindir. Devletçiliğin, başta vergi veya kredi politikalarında yapılacak düzenlemeler yoluyla, özel sektörü destekleyecek şekilde yeniden tanımlanması önerilmiş, devletin özel sektörün üretim yapması mümkün olan yerlerde üretimden çekilerek bu alanları özel sektöre bırakması, bununla birlikte özel sektörün başaramadığı işlerde ise onu tamamlayıcı olarak hareket etmesi gerektiği ifade edilmiştir (Thornburg, 1949: 227). Thornburg raporda ayrıca Türkiye'de tarım sektöründeki yetersizliği dile getirmiş, köylülerin ilkel ve sağlıksız şartlarda yaşaması ve akılcı olmayan çalışma yöntemleri ile tarımın mevsime bağlı ve geçimlik olması gibi faktörlere dikkat çekmiştir. Sulama şartlarının yetersizliği de tarımsal anlamda raporda değinilen başka bir konudur (Thornburg, 1949: 49-68). Ülkedeki ulaşım dikkat çeken Thornburg, ulaşım ağlarının tarım ve madencilik sektörlerinin ihtiyaçları göz önüne alınmadan oluşturulduğuna raporda yer vermiştir (Thornburg, 1949: 100-101). Thornburg, Türkiye'nin sanayi politikasını eleştirmiş, hali hazırda var olan Karabük Demir-Çelik Fabrikasının özelleştirilmesi gerektiğine belirtmiştir. Raporun devamında Thornburg, gelecekte kurulması düşünülen traktör fabrikasının gereksizliğini de dile getirmiştir. Thornburg Raporu, Türkiye'ye her türlü sanayi faaliyetini terk etmeyi, tarıma yönelmeyi tavsiye ederken ülkeyi büyük oranda yabancı tüccara açacak kanunlar çıkarmasını tavsiye etmekteydi. Thornbur'e göre Türk Hükümetinin yapacağı en iyi icraat, yerli sermaye ile yabancı sermayeye eşit hakların sağlanacağı bir yasa çıkarmaktı (Avcıoğlu, 2001: 558-560).

c. Barker Raporu: 1950 sonrasının temel ekonomik gelişmelerini belirleyen bir diğer rapor Barker Raporudur. Başkanlığını James M. Berker'in yaptığı, Türkiye'ye gelen bir grup uzman tarafından hazırlanan raporda (Güven, 1998: 107-108), Türkiye'nin, dünyanın

önemli bir süreçten geçtiği dönemde, ulusal bağımsızlık ve bütünlüğünü koruyabilmiş olması övülmüş, fakat bunun pek çok fedakârlıklar pahasına elde edilmiş bir sonuç olduğu ifade edilmiştir. Raporda, ülkenin, işgücünün büyük bir kısmını ve ekonomik kaynakların büyük bir bölümünü savunma amaçlarına ayırması nedeniyle, yatırım ve tüketime ayrılan üretim miktarının aynı oranda azaldığı vurgulanmıştır. Türkiye’de ekonomik bir dengesizlik olduğuna dikkat çekilmiş, bazı kesimlerde modern sanayi topluluklarının özellikleri mevcut iken başka bazı kesimlerde yüzyıllar öncesi bir manzaranın görüldüğünün tespiti üzerinde durulmuştur (Türk, 1957: 50). Berker’in raporu diğer raporlardan farklı olarak endüstrileşmeyi destekler nitelik taşımıştır. Türkiye’nin endüstrileşme yönünde attığı adımların devamlılığından yana olan Barker, bunun için en ideal yolun tarımsal alandaki kalkınma ile gerçekleştirilebileceğini vurgulamıştır. Bununla beraber bu durumun gerçekleşmesinin önündeki en büyük engelin, Türkiye’deki devlet görevlilerinin bilgisizliği ve tecrübesizliğinden kaynaklandığını vurgulamış, bunun neticesinde tarım ile endüstriyel kalkınma arasında bir ilişkinin kurulamadığını belirtmiştir. Yine raporda, başarısız yönetimden kaynaklı olarak devletçilik politikasında başarı sağlanamadığı ve bu politikaların özel sektörü destekler şekilde yeniden revize edilerek özel sektörün gıda, inşaat malzemeleri, makine ve alet yapımı gibi hafif sanayi alanlarında uzmanlaşmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur (Güven, 1998: 107-120).

Marshall Yardımlarının başlamasıyla Türkiye, bu yardımları Amerika Birleşik Devletleri’nin gönderdiği heyet ve uzmanların önerisine göre kullanmaya başladı. Yeni alanlar tarıma açıldı ve tarıma büyük yatırımlar yapılmaya başlandı. ABD’nin isteğiyle demiryolu yapımı durdurularak karayolları, limanlar ve rıhtımlar yapılmaya başlandı. Türkiye’de kurulmaya başlanan ABD üslerinin yapımına ağırlık verildi. Karayollarının yapılması ile birlikte Türkiye’ye ithal araba ve otobüsler bol miktarda girmeye başladı. Özetle Marshall Yardımı ve onun paralelinde ortaya konan raporlar Türkiye’de pek çok alanda ABD hâkimiyetini üstün kılmış, bunun sonucunda da ABD’yi, Türkiye’nin iktisadi gelişmesinde söz sahibi bir konuma getirmiştir (Güven, 1998: 125-141).

2.1.3. Demokrat Parti ve Ekonomi Politikası

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan bazı değişiklikler yaşanmıştır. Türkiye için direkt tehdit unsuru oluşturan SSCB’nin yayılmacı

politikası, o dönem Türk dış politikasında belirleyici etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmıştır (Uçarol, 2000: 659). ABD ile yakınlaşan Türkiye, çok partili demokratik bir sisteme sahip olan Batılı siyaset anlayışı çerçevesinde özellikle Demokrat Parti döneminde “Küçük Amerika” olma yolunda ilerlemiştir. Cumhuriyetin ilanından bu yana hep iktidarda olan CHP yerini, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçim sonrası Demokrat Parti’ye bırakmıştır. Bu seçimler ile birlikte Cumhuriyet tarihinde, çok partili hayatın ilk örneğini sergilenmiştir. Demokrat Parti Batı’ya yakın bir politika izlemiş, bu sayede elde edeceği maddi kaynaklarla ülkeyi güçlü hale getirmeyi hedeflemiştir. Muhalefet ise buna karşı çıkarak Demokrat Parti’nin Türkiye’yi Amerikan boyunduruğuna sokmak yolunda attığı adımları eleştirmiştir (Geçikli, 2016: 50-51).

Demokrat Parti kuruluş aşamasından beri devletin ekonomik hayata müdahalesini yoğun bir biçimde eleştirmiş ve ekonomik kalkınmanın özel sektör eliyle olması gerekliliğini savunmuştur. DP iktidarının ilk yıllarında ithalata getirilen kısıtlamalar kalkmış, kredi faizleri düşürülerek özel sektörün daha fazla kredi kullanımını teşvik etmiştir. Bu dönemde yabancı sermaye girişini teşvik etmek amacıyla ilk kez yasal düzenlemelere gidilmiştir (Babüroğlu, 1982: 173). DP, daha önce piyasalara yapılan müdahalenin iktisadi aktiviteyi bozduğunu ileri sürmüş, ülkeye yabancı sermaye girişini ve kamuya ait fabrika gibi işletmelerin özel sektöre devrini öngörmüştür. Çok partili rejime geçişin siyasi yapıda oynadığı değişim rolü, ekonomik yapıdaki değişimleri de beraberinde getirmiştir. Daha önceki yıllarda yaşanan ekonomik durgunluk ve yüksek oranlı işsizlik gibi sorunlar, 1923 yılından beri iktidarı elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidardan gitmesinde en büyük rolü oynamıştır (Çelebi, 2002: 35).

Demokrat Parti’nin 7 Ocak 1946’da açıklanan parti programına bakıldığında da, iktisadi hayatta özel teşebbüs ve faaliyetlere verilen önem görülmektedir. Yine aynı programda, hususi teşebbüsler ile devlet teşebbüslerinin bir bütünlük içinde ve birbirini destekleyici şekilde olmasına vurgu yapılmıştır (Eroğul, 1990: 13). Bunun yanında Demokrat Parti’nin 1951 yılında yaptığı Üçüncü Büyük Kongresinde ekonomik alanda şu görüşler benimsenmiştir:

1. Kesin zorunluluk dışında piyasalara asla müdahale edilmemelidir ve sermayenin güvenli ve huzurlu bir ortamda çalışabilmesi sağlanmalıdır,
2. Devlet, kaynaklarını daha verimli kullanmalı, bu kaynakları sadece

tarım sektörü için harcamak yerine, makineleşme başta olmak üzere, kooperatifleşme, kredi koşullarının iyileştirilmesi, örnek çiftliklerin kurulması ve çiftçilerin desteklenmesi ile bitki ve hayvan ırklarını ıslahı gibi alanlarda değerlendirmeye almalıdır,

3. Maliye politikalarında düzenlemeye gidilmeli, harcamalar dengesi sağlanmalı, kısa ve uzun vadeli borçlanmalara gidilmemelidir,

4. Nüfusun yoğun kısmının geçimini tarımla sağladığı göz önünde bulundurarak, tarımsal ürünlerin maliyetlerini düşürücü politikalar izlenmeli ve bu ürünler için iç ve dış pazar koşulları geliştirilmelidir,

5. Sosyal adaleti sağlayacak yeni bir vergi sistemi kurulmalı, yeni vergiler konulurken vatandaşların mali gücü göz önünde bulundurulmalıdır (Takım ve Esen, 2011: 10-14).

1950-1954 yılları arasında dışa kapalı ve korumacı, içe dönük iktisat politikaları terk edilmiş, serbest dış ticaret rejimi benimsenerek, dış pazarlara yönelik bir kalkınma anlayışı izlenmiş, ithalat artışları dış açıkları kronik hale getirmiş ve ekonomik yapı dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarına dayanarak ayakta durabilen bir duruma gelmiştir. Kronikleşen dış açıkların finanse edilme biçimi ise döviz bağımlılığı koşullarının yaratılma sürecini hızlandırmada büyük rol oynamıştır. Bu yıllarda her yıl dış açık verilmeye başlanmış, fakat ülkeye verilen dış yardımlar döviz kıtlığı koşullarının oluşmasını bir süre engellemiştir. Bu süreç ise ilerde döviz bağımlılığını giderek belirgin hale getirmiştir. 1954 yılından itibaren gerek dış ticarete gerek tarım sektöründe meydana gelen tıkanmalar sonucunda tarıma ve dış ticarete dayalı sanayileşme politikası terk edilmiş, yerine sanayileşmeye öncelik veren korumacı, ithal ikamesine yönelik politikalar tercih edilmiştir (Kanca, 2012: 50).

1954'ten sonra Demokrat Parti'nin uyguladığı ekonomi politikaları değişmeye başlamıştır. Bu değişime etki eden hususlar arasında, 1954 yılı sonunda zirai hasadın kötü hava koşulları nedeniyle beklenenden daha az ürün vermesi ve gelmesi planlanan dış yardımların temin edilememesi sayılabilir. 1954 yılına kadar gıda ürünleri ihracatçısı konumuna sahip olan Türkiye, bu tarihten sonra gıda ithal eder hale gelmiştir. Bunun sonucunda Demokrat Parti hükümetinin tarım sektörüne olan güveni sarsılmış ve tarım yavaş yavaş geri plana itilmeye başlanmıştır (Kuruç, 1963: 173). 1954-1961 yılları savaş sonunun genişleme konjonktürünün ve liberal dış ticaret anlayışının son bulduğu; ekonominin görece bir durgunluk içinde dalgalanmalarla karşılaştığı, ihraç malları yönelik taleplerin düşme ve dış

kaynakların belli bir düzeyi aşması yüzünden doğan dış tıkanmaya tepki olarak ithalat sınırlamalarına gidildiği bir dönem olmuştur. Ekonominin 1946 sonrasında sürüklendiği bağımlı gelişme çizgisi ortadan kalmış değildir. Fakat sözü edilen dışsal etkenler nedeniyle bu bağımlı gelişme, liberal dış ticaret politikalarıyla değil, geleneksel ithalat ve kambiyo denetimleri içinde sürdürülmektedir. “Liberal” Demokrat Parti, ekonomik zorlamalar sonunda, bir yandan kontrollü bir dış ticaret rejimine, öte yandan da tüketim malı ithalatındaki daralmaları telafi etmeyi amaçlayan ve önemli ölçüde devlet yatırımlarıyla gerçekleştirilen bir ithal ikamesi politikasına bu dönemde angaje olmuştur. Bunun yanında, liberal bir dış ticaret rejimi içinde dış dengenin sağlanamayacağının anlaşıldığı bu dönem, dış ticaret kontrollerine gidilen, ancak ticaret açıkları yine ortadan kalkmayan, hatta artık müzminleşen ve geniş kamu kesiminin özel sermaye birikimiyle işlevsel bir bütünlük içinde eklemlendiği bir ekonomik yapının yerleştiği yıllardır. 1961 sonrasında da ekonomik yapıya ve ekonomi politikalarına egemen olmaya devam edecek olan bu özelliklerin sonraki dönemden ana farkı ekonomik gelişmenin bir önceki ve bir sonraki dönemlere göre durgun bir konjonktürde bulunmasında ve plansız, günü gününe yönlendirilmesinde yatar. 27 Mayıs 1960 sonrası, programlı bir ekonomi politikası anlayışına yönelerek ekonomiyi yeniden genişleyen bir doğrultuya sokma çabaları ilk meyvelerini vermiş ve 1960’lı yıllar 1958’de yürürlüğe konan istikrar programının izlerini taşımıştır (Boratav, 2004: 107-109).

1958 yılına gelindiğinde Türkiye’nin, ödeme vakti geçmiş 256 milyon değerinde ödenmemiş borcu bulunmaktaydı. Türkiye borcunu ödemediği sürece ne uzun vadeli kredi artışı sağlanacak ne de kısa vadeli ticari kredi alma olanağı olacaktır (Kazgan, 2009: 90). Tarım sektöründe eski oranların yakalanamaması, kamu sektöründe harcamaların artması, dış ticarete oluşan açıklar, kamu iktisadi teşekküllerinin zararları dış politikada hükümete itibar kaybı yaşatmıştır. Yaşanan bütün olumsuzluklar hükümetin yeni bir program hazırlamasına zemin hazırlamıştır (Karluk, 1997: 508). Bunula beraber, serbest ticaret ve özel sermaye teşvikinde bulunma adına sağlanan krediler ve dış borçlanma adımları da 1958 “İstikrar Programı”nın hazırlanmasını gerekli kılmıştır (Kazgan, 1999: 247).

4 Mayıs 1958 tarihinde açıklanan “İstikrar Programı”nın şunlar yer almaktaydı:

1. Merkez Bankasının tarafında verilen kredilerin azaltılması,
2. Kamuya verilecek olan kredilere sınır koyulması,
3. Kamu İktisadi Teşebbüsleri tarafından üretilen hizmetlerin fiyatlarının

arttırılması,

4. Faiz oranlarında değişiklik yapılarak esnek hale getirilmesi,
5. İstenildiği takdirde hükümet tarafından piyasaya müdahale edilmesi.

Bu istikrar programı sayesinde ödenmemiş borçlardan kurtularak kredi imkânları arttırılacaktır. Her ne kadar istikrar programları uygulanmaya çalışılsa da 1956 ile 1961 yılları arasında kamu açığı yaşanmış, GSMH'nin ortalamanın %3'ü kadar fiyatlarda artışlar meydana gelmiştir. Yani fiyat artışlarının yanında durgunluğa sebep olmuştur. Ekonomide büyük oranda daralmalar olmuştur. 1958 istikrar önlemleri ile kredilerin verilmesi ve 1959'dan itibaren ihracat da artmaya başlamış ve dış ticaret hacmi yeniden genişlemiştir. Fakat ithalattaki artış, ihracattaki büyümenin üzerinde seyrettiğinden dış ticaret açıkları da artmıştır (Kılıçbay, 1992: 112).

Her ne kadar Demokrat Parti ekonomide liberalizasyona ve özel girişime önem vermişse de 1950 ile 1960 arası dönem tüketici grubunun gereksinimini karşılayan ve taleplere yoğunlaşan dönem olmaktan ileri gidememiştir. Bu dönem de ekonomik alt yapı faaliyetleri ön plana alınmış olsa da herhangi bir programa ve disipline dayanmadığı için başarı elde edilememiştir. Dönemin ortasında enflasyon ve dış ödeme sorunlarına bağlı meydana gelen devalüasyon baş göstermiştir (Kanca, 2012: 58-60). Bunun yanında kamunun piyasaya müdahalesinde bir azalma olmamış aksine daha önce var olan KİT'lere yenileri eklenerek devletin ekonomi içerisindeki payı artmıştır (Erkan, 1987: 235).

2.1.4. Tarım ve Sanayide Liberal Politikalar ve Ekonomik Büyüme

1930-1946 yılları arasında her alanda dışa kapalı kalan Türkiye ekonomisinde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birbirinden etkilenen ve hangisinin daha etkili olduğu tartışılan dış ve iç koşullar, dışa açılma yönündeki baskıların ortaya çıkmasına neden oldu. Savaş sonrası dünyanın güçlü devleti konumuna gelen ABD, bir yandan uluslararası ekonomik sistemi yeniden inşa etme işlevini üstlenirken, diğer yandan da savaşın diğer galibi Sovyetler Birliği'nin yayılmasına engel olmak arzusu taşımaktaydı. Uluslararası ekonomik sistemin ABD politikaları ekseninde yürüebilmesi için gelişmekte olan ülkelere yapılacak ekonomik ve askeri amaçlı dış yardımlar önem taşımaktaydı. Türkiye'nin bu dönemde batı dünyası içerisinde yer alma arzusu ve savaş sonrası

Sovyetler Birliği'nin toprak talebi şeklinde ortaya çıkan tehditler, dış yardımların kabul edilmesi hususunda etkili olmuştur (Kazgan, 2005: 95-98).

1950 yılına gelindiğinde Türkiye yeni bir döneme girmiştir. DP'nin iktidara gelmesiyle o güne kadar tek parti iktidarıyla yönetilen politikalar artık farklı bir parti tarafından farklı politikalar ekseninden yönlendirilmeye başlanmıştır. DP daha çok sosyal bakımdan güçlü grupların desteğiyle ekonomik alanda devletçilik politikasına karşı özel teşebbüsü ve yabancı sermayeyi destekleyen bir tavır sergilemiştir (şener, 2005: 412).

Türkiye'ye en önemli yabancı sermaye girişi 1950-1954 yılları arasında Amerika'dan gelen Marshall Planı Yardımlarıyla olmuştur. 1950 öncesi alınan yardımlar kredi şeklindeyken, 1950 sonrasında alınan yardımlar genelde hibe şeklinde olmuştur. 1950-1960 yılları arasında toplamda 891 milyon dolarlık hibe desteği alınmıştır (Yaşa, 1980: 342-348). Marshall Planı yardımlarından yararlanan Türkiye için öncelik, ekonomik aktivitede kamu kesiminin payının azaltılıp yerine özel sektöre yeterli desteğin sağlanması, i ve dış ticaretin serbest piyasa koşullarına uyum sağlayacak hale getirilmesi ve tarımsal üretim potansiyelini arttırıcı tedbirler almak olmuştur (Oktar vd., 2010: 9).

Marshall Yardımlarının Türkiye'de uygulama şekli ABD'nin bu yardımların nerelerde ve nasıl kullanılacağı ile ilgili Türkiye'ye gönderdiği uzman heyetlerin tavsiye ve yönlendirmeleri vasıtasıyla olmuştur. Bu yardımlar Türkiye'nin daha önce Atatürk döneminde başlatılan sanayi hamlelerinden vazgeçmesine ve ABD ekseninde bir politika izlemesine yol açmıştır. ABD, Marshall Planını Avrupa'nın sanayileşmesinin nn açmak, Türkiye'nin ise tam tersi bir şekilde sanayileşmeden uzaklaşması ve tarıma yönelmesi şeklinde kullanmış, Türkiye'yi adeta Batı Avrupa'nın gıda ve zirai hammadde sağlayıcısı haline getirmek istemiştir. Diğer bir tabirle Türkiye'yi "Avrupa'nın Manavı" yapmak istemiştir (Oran, 2005: 488). Türkiye'nin tarımında uzun yıllar sulama, gübreleme gibi toprak tasarruf edici girdiler doğanın verdiği oranda kullanılmamıştır. Tarım araç gereçleri ise tarımsal teknolojiye yok denecek kadar da az girmiştir. 1948 yılından itibaren tarım kesimi birçok girdileri kullanmaya başlamıştır. Marshall Yardımı ile daha önceden kullanılmayan kaynakların üretken alanlara kaydırılması ile tarım sektöründe; toprak ve su kaynaklarını geliştirmeye yönelik yatırımların yapılması, boş arazilerin üretime kazandırılması, entansif girdiler olan tohumluk, ticari gübre, makine, ilaç kullanılması ile çağın gereklerinin yerine getirilmesi sonucunda tarımın iktisadi kalkınma üzerindeki izafi olarak olumlu etkilerinde artış grlmştr (Başol, 2001: 130).

1950’li yıllarda olumlu iklim koşulları, yurtiçi konjonktürün uygunluğu ve hâlihazırda devam etmekte olan Kore Savaşı’nın doğurduğu yeni taleplerin etkisiyle tarım ürünlerin fiyatları uluslararası arenada artmış, ekonomik gelişme hız kazanmıştır. Ayrıca Marshall Planı ile ABD’nin Sovyetler Birliği tehdidi ile karşı karşıya kalan ülkeleri destekleme kararı ve bunun sonucu olarak Türkiye’nin de içinde bulunduğu ve faydalandığı ABD yardımları, Türkiye’deki iktisadi aktiviteyi arttırıcı bir unsur olarak sayılabilir (Takım, 2012: 167). Tüm bunların yanında DP’nin tarımsal politikaları da bu dönemde tarım üretimi açısından önem arz etmektedir. DP hükümeti izlediği tarım politikaları çerçevesinde, devlete ait ve boş durumda olan toprakları işlenmesi için köylünün hizmetine sunmuştur. Alınan yardımlar çerçevesinde makineleşme hız kazanmış ve toprak daha kolay işlenebilir hale gelmiştir. Devlet bankaları aracılığıyla tarım üreticisine uygun şartlarda kredi sağlanmış, tarım ürünlerinin fiyatları üretici lehine yeniden revize edilerek sektörün canlanmasına katkı sağlanmıştır (Eroğul, 1990: 142).

Tablo 5. 1950-1960 Döneminde Türkiye’de Tarımsal Üretim Göstergeleri

Yıllar	İşlenen Tarım Alanı (Bin Hektar)	Traktör Sayısı (Adet)	Buğday Üretimi (Bin Ton)	Arpa Üretimi (Bin Ton)	Tarım Kredileri (Milyon TL)
1950	14.542	16.585	3.870	2.040	412
1951	15.272	24.000	5.600	2.700	646
1952	17.361	31.415	6.440	3.180	1.067
1953	18.812	35.600	8.000	3.640	1.213
1954	19.616	37.743	4.900	2.400	1.497
1955	20.998	40.282	6.900	2.980	1.558
1956	22.453	43.727	6.400	2.900	1.888
1957	22.161	44.144	8.300	3.650	2.108
1958	22.765	42.525	8.550	3.600	2.161
1959	22.940	41.896	7.850	3.300	2.313
1960	23.264	42.135	8.450	3.700	2.392

Kaynak: (Tokgöz, 2009: 143)

Tablo 5.’e bakıldığında 1950 yılında 14.542 hektar olan ekim alanlarının, 1960’a gelindiğinde 23.264 hektara çıktığı görülmektedir. Bu durumun nedenleri arasında kamuya ait olan tarım arazilerinin topraksız köylüye dağıtılması ile özellikle Marshall Yardımlarının

etkisiyle son 10 yıllık süreçte artan traktör sayıları gösterilebilir. Traktör sayıları 1950-1960 yılları arasında 16.585'ten 42.135'e çıkmış ve yine bunlara bağlı olarak buğday ve arpa üretiminde yıllara göre artış yaşanmıştır.

Bunların haricinde Amerika ile yapılan karşılıklı anlaşmalar doğrultusunda Türkiye bazı tarım ürünlerini ithal etmeye başlamıştır. Aşağıda tablolarda bu anlaşmalar karşılığında ithal edilen ürünler ve parasal olarak değerleri yer almaktadır:

Tablo 6. 25 Ocak 1957 Tarihli Ek Anlaşmaya Göre Alınan Tarım Ürünleri

Mallar	İhraç Pazar Kıymeti (Milyon Dolar)
Buğday	7.40
Arpa	2.20
Mısır	2.50
Konser ve sığır eti	0.50
Peynir	0.60
Süt tozu	0.03
Pamuk tohumu ve/veya Soya fasulyesi yağı	3.90
Navlun	2.27
Toplam	19.40

Kaynak: (Tunçkanat, 1975: 62).

Tablo 7. 20 Ocak 1958 Tarihli Anlaşmaya Göre Alınan Tarım Ürünler

Emtia	İhraç Pazar Kıymeti (Milyon Dolar)
Buğday	15.4
Yem	3.0
Soya fasulyesi ve pamuk yağı	21.4
Tereyağı	0.4
Yağlı süt tozu	0.2
Peynir	1.3
Yağsız süt tozu	0.3
Navlun (takribi %50)	4.8
Toplam	46.8

Kaynak: (Tunçkanat, 1975: 69).

Türkiye’de tarımın modernleşmesi ve km² başına gerekli tarımsal üretiminin arttırılması için tarımsal makineleşme, suni gübre kullanımı, modern tarım yöntemlerinin köylü arasında yaygınlaştırılması, ucuz ve kolay kredinin sağlanması gerekli olmuştur. Böylece pazar için gereken tarımsal üretimi yaygınlaştırmaya uygun ortam hazırlanıp, Türkiye’nin

sermaye birikimi tarımsal hammadde ihracatına bağlanmamış ve Marshall Planı kapsamındaki Avrupa ülkelerinin gereksinim duyduğu tarım ürünlerinin elde edilmesi ve ABD kapitalinin üretim fazlasının kullanılması güvence altına alınmıştır. Özel sektöre ait tarım makine ve aletleri, bunların yedek parçalarını ithal etme hakkı tanınması; ithal edilen tarım makinelerini satın alacak rençperlere kredi imkânı verilmesi gibi yöntemlerle Türkiye sermayesinin ABD sermayesi ile müşterek ilişkiler kurması ve her iki devletin mal ve para birikimlerinin geliştirilmesi sağlanmıştır. Bu izlenen tarım politikasıyla edinilen tarım aletleri sonucunda hayvan ya da el gücü ile yapılamayan tarım faaliyetleri uygulanabilir hâle gelmiş ve tarım işlerinin vaktinde tamamlanması sağlanmıştır. İşgücü maliyetleri de ucuzlamıştır (Türkiye’de Marşal Planı, 1949: 21-22).

Marshall Planı ile birlikte tarım alanında kullanılan ilkel yöntemler, yerini modern yöntemlere bırakarak tarımda büyük gelişme sağladığı gibi tarımsal üretimde de büyük oranda artışlar sağlamıştır. Bu sebeple, traktör kullanımına olan talep çok hızlı bir şekilde artmıştır. Tarım alanında yapılan modern çalışmalarda ABD’nin büyük oranda etkisi olmuştur. 1950 ile 1960 yılları arasını kapsayan ABD’nin sağlamış olduğu dış yardımlar makineleşmeyi büyük oranda arttırarak tarım alanında verimliliği yükseltmiştir. Bu dönemde Türkiye’ye gönderilmiş olan traktörler, tarımda makineleşmenin aşamalarını ivedilikle sağlamıştır. Marshall yardımlarının yapılmasındaki temel amaç tarım üretiminin kapasitesini arttırarak üretim düzeyinin yükseltilmesidir. Bu alanda yapılan çalışmaların gerçekleşmesi için Türkiye’ye yeterli sayıda pulluk ve traktör imkânı sağlanmıştır. Bununla birlikte tarım alanında kullanılan arazi sayısının artmasıyla beraber tarımda verimlilik artmıştır (Oktar vd., 2010: 11). Bunların yanında modern tarım için gerekli olan bir diğer husus sulama ihtiyacının sağlanmasıdır. Marshall Planı kapsamında yer alan sulama projeleri Bayındırlık Bakanlığı ve DSİ vasıtasıyla yürütülmüştür (Türkiye’de Marşal Planı, 1950: 65). Bu projelerin yürütülmesi amacıyla Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı firmalara teklif götürülmüş (Türkiye’de Marşal Planı, 1950: 16-17), ve Menderes Ovası’nın sulama altyapısının iyileştirme işi ABD’li bir firmaya verilmiştir⁷. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönemlerinde vazgeçilmez hedef olarak görülen ve bazı sınırlılıklar sebebiyle amacına tam ulaşamamış olan sanayileşme çabaları, Marshall

⁷ (“Zirai kalkınma çalışmaları”, Akşam,12 Haziran 1951:1).

Planı'ndan da aldığı destek ile (Makal, 2002: 2)⁸, 1950-1960 yılları arasında önemli bir değişime uğramıştır. Büyük ölçüde tarımdaki değişimlerden kaynaklanan iç piyasanın genişlemesi sanayinin yüksek oranda büyümesine neden olmuştur (Şahin, 2007: 114).

Türkiye'de 1950'li yıllardaki sanayi yapısı, temelleri 1930'lu yıllarda atılan ağırlıklı olarak temel tüketim mallarının ithal ikamesine dayalı bir sanayi idi (Şahin, 2007: 112). Sanayi üretimi önemli ölçüde yerli, tarıma dayalı ve madensel hammaddeleri işlemeye yönelmişti. Sanayinin bu durumunda Demokrat Parti iktidarında da büyük bir değişiklik gözlenmemiştir. Nitekim Türkiye'de 1950'den başlamak üzere aşırı ölçüde ithal ikame sanayileşme politikası izlenmiş, ihracat ve ihracat sanayinin geliştirilmesi nispeten ihmal edilmiştir (Başol, 2001: 201). Dönemin mevcut hükümeti sanayileşme hamlesinin yapılmasında özel teşebbüse öncelik verilmesi ve sanayi atılımının özel teşebbüse bırakılması ilkesinin kabulü sonrası devletçiliği kesin bir ifade ile reddetmiştir. Böylece devletçiliğin gevşemesi sonucu, Marshall Planı'nın etkisiyle sanayi yatırım teşviklerinde artış görülmektedir. Böylelikle, hem liberal genişletici iktisat politikası, hem de Kore Savaşı'ndan kaynaklanan lehte dış konjonktür sayesinde Türkiye 1953 yılına kadar yüksek büyüme hızına erişmiştir (Uludağ, 1990: 68).

1950 yılında özel ve yerli sanayiye kalkındırmak ile yine özel sektöre kredi temini sağlamak amacıyla kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın 1954 yılında yayınladığı rapora göre, bankanın teşebbüs sahiplerine sağlamış olduğu toplam 116.430.334,55 TL tutarında kredinin yarısından fazlası bir meblağ, yani 58.391.258,85 lirası Marshall Planı kapsamındaki fondan sağlanmıştır (Türk, 1957: 272).

Bu dönem yabancı sanayi yatırımların Türkiye'ye girişi için de önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Sürekli artan yabancı sermaye talebini karşılamak amacıyla 18 Ocak 1954 tarihli ve 6224 sayılı "Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu" TBMM'de kabul edilmiştir. Bu kanunun kabulü ile ülkeye yabancı sermaye girişi hızlanmıştır. Çünkü çıkarılan bu kanun gereği yerli teşebbüslere tanınan hak ve muafıklar aynı şekilde geçerli olmak üzere yabancı sermayeli kuruluşlara da tanınmıştır (Şener, 2005: 143). Bununla beraber, gıda sektörünün Dünya'da bilinen markası olan Uniliver firması, Türkiye İş Bankası ortaklığıyla Türkiye'de faaliyet göstermeye başlamıştır. 5 Ocak 1953 yılında açılan fabrika ile Türkiye gıda

⁸ Türkiye'nin sanayileşme sürecinde işgücü sorunu,. Erişim adresi : http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dosyalar/tm/SBF_WP_44.pdf (Erişim tarihi: 15.03.2021).

sanayisinde yeni bir sayfa açılmıştır. Yılda toplam 8 bin ton üretim kapasitesi olan bu fabrikada Vita ve Sana markaları üretimi gerçekleşmiştir (Altun, 2008: 71). Bunun yanında tarımın gelişmesine katkı sağlamak amaçlı 24 Nisan 1954'te İskenderun'da %49 ABD sermayesi ile açılan gübre fabrikası (Demirer, 2006: 25), yine ABD lisansörlüğü ile 1954 yılında kurulan Türk Traktör fabrikası (Altun, 2008: 72), 17 Şubat 1955'te kuruluş anlaşması imzalanan Federal Motor Truck Co. ortaklığı ile kamyon fabrikası (Demirer, 2006: 96), sağlık alanında yapılan yatırımlardan biri olan ve 1957'de kurulan Prizer ilaç fabrikası (Altun, 2008: 68), 1959 yılında faaliyete geçen Singer dikiş fabrikası Türkiye'de yapılan yabancı sanayi yatırımlarına örnek oluşturmaktadır (Altun, 2008: 77).

Tablo 8. 1950-1960 Dönemi Yabancı Sermaye Hareketleri

Yıllar	Yıllık		Birikimli	
	(Milyon Dolar)	(Milyon TL)	(Milyon Dolar)	(Milyon TL)
1954'e kadar	2,8	7.9	2,8	7.9
1954	2,2	6.1	5,0	14.0
1955	1,2	3.3	6,2	17.3
1956	3,4	9.4	9,6	26.7
1957	1,3	3.6	10,9	30.3
1958	1,1	4.5	12,0	34.8
1959	3,4	20.5	15,4	55.3
1960	1,9	16.3	17,3	71.6

Kaynak: (Cömert, 1998: 14)

1950-1960 döneminde özel sektör yatırımlarında önemli sayılabilecek bir artış yaşanmasına rağmen, sanayi yatırımlarında kamu kesiminin payında önemli bir düşüş yaşanmamıştır. Bu dönemde kamu kesimi yatırımları ulaştırma ve haberleşme altyapı yatırımlarına, tarım ve sanayide ara ve yatırım malları sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Dönemin sonlarına doğru ekonomideki dalgalanmalar nedeniyle başlangıçta dayanıklı tüketim malları sektörüne yönelen özel sektörün, daha sonraları spekülatif alanlara yönelmesi ile kamu kesiminin sabit sermaye yatırımlarındaki payı artmıştır. Öte yandan 1956 yılına kadar sanayi için gerekli olan ithalatta önemli bir sorun yaşanmamış, ihtiyaç duyulan ara ve yatırım malları ithalatı yapılabilmektedir. Bu sayede sanayide üst üste yüksek büyüme oranları gerçekleştirilmiş, 1950-1957 yılları arasında sanayinin yıllık ortalama büyüme hızı %10 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 1956 yılından sonra döviz yetersizliği nedeniyle ithalatta yaşanan daralma, sanayide

ara ve yatırım malları ithalatını olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla ithal ikamesine dayalı sanayileşme çabaları, ekonomiyi dışa bağımlılıktan kurtaramamıştır (Şahin, 2007: 110-115).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında altın çağ olarak anılan çeyrek yüzyıllık genişleme dönemi, dünya ekonomisi açısından en güçlü büyüme ve refah dönemidir. Bu dönemde Avrupa'nın doğusu ve güneyi de dâhil olmak üzere, tüm bölgeler güçlü bir büyüme trendi yakalamıştır. Güney Kore, Japonya, İsrail, İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi Türkiye ile karşılaştırma yapılabilecek ülkelerde kişi başına GSYİH yılda ortalama yüzde 5'in üzerinde bir hızla artmış ve bu ülkeler 1950 yılında kişi başına geliri en yüksek ülke olan ABD ile aralarındaki farkı ciddi biçimde kapatmayı başarmışlardır (Pamuk, 2007: 11). Türkiye, 1950 yılında yürürlüğe koyduğu dışa açılma programının sonucu olarak ABD'den alınan düşük faizli krediler, Marshall yardımıyla gelen tarımsal araç ve gereçler, olumlu hava koşulları ile elde edilen tarımsal ürün artışı 1950-1953 yılları arasında ekonomik büyümenin yüksek düzeyde seyretmesine neden olmuştur (Kazgan, 1985: 14). 1950-1960 döneminde ortalama enflasyon oranı %8.6 iken, Türkiye ekonomisi ortalama %6.65 oranında büyümüştür. 1950 yılında sabit fiyatlarla 38.550 milyon TL olan GSMH, üç yıl üst üste sırasıyla ve yüzde olmak üzere 12.8, 11.9 ve 11.2 oranında artış göstererek 1953 yılında 54.091 milyon TL'ye ulaşmıştır. Ancak 1950-1953 yılları arasında yüksek oranlı büyümeden sonra 1954 yılında büyüme oranı negatif olmuş, sabit fiyatlarla GSMH 52.480 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde GSMH ile ilgili dikkati çeken diğer bir tespit, 1954 yılından sonra sabit fiyatlarla GSMH ile cari fiyatlarla GSMH arasındaki makasın daha çok açılmasıdır. Başka bir ifadeyle 1954 yılından sonra GSMH'deki artış reel değil, nominal olarak gerçekleşmiş, büyüme oranları pozitif düzeyde seyretmesine rağmen dalgalı bir seyir izlemiştir. 1960'tan sonra yapılan beş yıllık kalkınma planlarının % 7'lik bir büyüme öngördüğü dikkate alındığında, 1950-1954 yılları arasında sağlanan ekonomik büyüme performansının güçlü olduğu söylenebilir (Eroğul, 1990: 141-142).

1954 yılından itibaren tarımsal üretimin düşmesi bu sektörün büyümeye olan katkısını azalttığından büyüme oranlarının düşmesinde etkili olmuştur. Bu durum, başlangıçta öngörülenin aksine liberal politikalardan müdahaleci politikalara, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tarım sektörü yerine de sanayiye öncelik verilmesine neden olmuştur. Öyle ki 1960 yılında tarım sektörünün GSMH içindeki payı sürekli azalarak %37.5'e düşmüş, sanayi sektörünün payı %15.7'e yükselmiştir. Hizmetler sektörünün payı ise %46.8 olarak gerçekleşmiştir. 1950-1960 döneminde, 1954 yılına kadar düşük enflasyonla birlikte tarım

sektörü ve altyapı yatırımlarındaki artışlarla istikrarlı bir biçimde büyüyen Türkiye ekonomisinde dış kaynak bulunamadığından ithalat yapılamamış, yatırımlar azalarak mal kıtlıkları ortaya çıkmıştır. Kamu harcamalarının Merkez Bankası kaynaklarından finanse edilmesi ile dış dengede bozulma ve borçlardaki artış ve enflasyonla birlikte büyüme oranları da düşmüştür. Böylece 1950’li yıllarda uygulanmaya başlayan demokratikleşme ile birlikte liberal ekonomik politikaları 1960 yılından sonra terk edilmiş, devletin ağırlıkta olduğu planlı bir ekonomik sisteme geçilmiştir (Tokgöz, 2009: 142-157).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MARSHALL PLANININ YARATTIĞI EKONOMİK DÜZENİN SOSYAL YAPI ÜZERİNE YANSIMALARI

Özellikle Osmanlı'nın gerileme dönemine girmesiyle başlayan Batı eksenli yenileşme hareketleri (Mardin, 2005: 10), Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının hemen ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de etkisini göstermeye devam etmiştir. Çağdaş bir toplum ve özgürlükçü bir devlet yaratma düşüncesi Cumhuriyet'in temel kuruluş felsefesini yansıtır niteliktedir (Tunaya, 1996: 18). Cumhuriyet'in ilk yılları kendini, bir zihniyet dönüşümü ile yeni bir toplumsal yapının inşasına dayalı olarak göstermiştir. Artık saltanat ve hilafetin olmadığı yeni bir rejimin siyasal yaşamı ve yanı sıra toplumsal hayatı şekillendirdiği bir sürece gelinmiştir. Osmanlıdan kalan ekonomik çöküntü savaşın da etkisiyle hat safhaya çıkmış, bu da son dönemlerinde dışa bağımlı bir ülke olan Osmanlıdan sonra Türkiye Cumhuriyeti devletini de zor duruma sokmuştur. Bu sıkıntıların aşılması için devlet tüm kurumlarıyla topyekûn bir batılılaşma sürecine girmiştir. Bu dönem, böylece Batıda ortaya çıkmış ve gelişmiş olan değerlerin topluma aşılandığı bir dönem olmuştur. Hukuki, siyasi, eğitsel ve diğer kültürel değerler İnkılaplarla halka aşılanmaya ve yeni bir yaşam tarzı tanzim edilme başlanmıştır. Dolayısıyla Türk insanının Batılı değerlerle tanışması ve hatta bunu içselleştirmesi amaçlanmıştır. Gündelik yaşamdaki alışkanlıklarda köklü dönüşümler bu dönemde gerçekleşmiştir. Kullanılan alfabenin değişimi, giyim tarzındaki değişim, eğlence ve müzik gibi alışkanlıklardaki değişim, eğitim ortamının ve içeriğinin değişimi yeni inkılaplarla yaratılmak istenen yeni insan tipi ile model alınan batılı ve çağdaş insan tipine ulaşılmaya çalışılmıştır. Böylece yeni batılı değerlerin, davranış tarzının, alışkanlıkların kurumsallaşması hedeflenmiştir (Aydemir, 2006: 206). Batı uygarlığını üst yapısal güdümlerle ile yakalamak isteyen Atatürk ve arkadaşları, bir yandan yeni bir ideoloji oluşturarak manevi kültür alanını doldurmaya çalışmışlar, öte yandan da ekonomik önlemlerle maddi kültürdeki geri kalmışlığı ortadan kaldırmak için yoğun bir çaba içine girmişlerdi (Kongar, 1997: 49).

1940'lı yıllara gelindiğinde ise İkinci Dünya Savaşı patlak vermiş, fiilen savaşa katılmayan Türkiye savaş ekonomisinin olağanüstü koşullarını yaşamıştır. Bu yüzden savaş sonrası dönemde yeni ekonomi politikası arayışına girilmiştir. Türkiye'nin İkinci Dünya

Savaşı sonrasında dış yardım arayan ülke konumuna gelmesi ekonomik nedenlerin yanı sıra dış politikayla da ilgilidir. Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda Amerika ile yakınlaşmış, Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler ise iyice bozulmuştur. Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'den toprak ve boğazlar üzerinde de söz hakkı talebi hem iktidarı hem de muhalefeti Amerika'ya yakınlaştırma da büyük bir paya sahiptir. Türkiye'nin modernleşme yolundaki batı örneğinde artık kıta Avrupası'nın yerini Amerika alır (Kepenek ve Yentürk, 2010: 92).

3.1 Değişen Yaşam Tarzları

1950'lerden sonra kapitalist sistem kendini “modern dünya” olarak tanımlar. O dönemde, az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarının ancak bu kapitalist modern dünya aracılığıyla yaşanacağına inanılıyordu. Burada az gelişmiş ülkelere kurulması önerilen ilişki, bu ülkelerin dış ticaret ve yabancı sermaye girişindeki engellerin kaldırarak serbestlemesi ile olmuştur (Köymen, 1999: 13). Türkiye'de de bu dönemde önemli değişimler yaşanmıştı. Dönemin en temel özelliklerinden biri, yeni kaynaklarla beslenen özel sermayenin hızla genişleyerek toplumsal ve ekonomik gelişmeyi belirleyen en temel aktörlerden biri haline gelmesidir. Savaş yıllarının olağanüstü koşullarında hızla artan sermaye birikimi, dönemin diğer iç ve dış dinamiklerinin de etkisiyle ekonomik ve toplumsal gelişmede büyük bir etkinlik kazanır (Kepenek ve Yentürk, 2010: 91).

Bu gelişme ve beraberinde getirdiği değişimin, Türkiye'de özellikle 1950'lerden sonra Marshall Planı kapsamında alınan yardımlar doğrultusunda şekillendiğini söyleyebiliriz. Traktörlerin ilk defa bu yıllarda Türkiye'ye gelmiş, tarımda emek gücüne olan ihtiyaç azalmaya başlanmış ve tarımsal alanda makineleşmenin önemi artmıştır. Böylece hem daha fazla ürün elde edilmiş hem de ihtiyaç duyulan insan gücü azalmıştır (Kaya, 2003: 110-111). Tarımda sözü edilen makineleşme büyük ölçüde ABD'nin dış yardımıyla gerçekleşmiştir. Bu dönemde ABD'nin yardımlarının büyük bir kısmının tarımsal makineleşmeye ayrıldığı görülmüştür. Makineleşmenin en büyük ve en önemli sonuçlarından biri, işlenen tarım arazilerinin genişlemesi olmuştur (Anker, 1956: 21).

Tablo 9. 1944-1960 Yılları Arasında Türkiye’de Ekilen Toprakların Gelişimi

Yıllar	Ekilen Topraklar (bin ha)	Nadas (bin ha)	Toplam (bin ha)	Türkiye Alanının Yüzdesi Olarak Ekili Alanlar (%)
1944	8.170	4.814	12.984	16.7
1950	9.868	4.674	14.542	18.7
1951	10.600	4.672	15.272	19.6
1952	11.775	5.686	17.361	22.3
1953	13.021	5.791	18.812	24.2
1954	13.208	6.408	19.616	25.2
1955	14.305	6.793	20.996	21.0
1956	14.556	7.897	22.433	28.8
1957	14.392	7.769	22.161	28.5
1958	14.764	8.001	22.765	29.2
1959	15.020	7.920	22.940	29.5
1960	15.305	7.922	23.264	29.9

Kaynak: (Devlet Planlama Teşkilatı, 1963: 26).

Tablo 9.’a bakıldığında, 1944-1950 yılları arasında ekilen toprak miktarının hemen hemen hiç değişmediği görülmektedir. 1950-1960 yılları arasında ise ekilen arazi miktarı oransal olarak yaklaşık %11,2 artmıştır.

1950’li yıllardan önce toprağın bireyler arasında paylaştırıldığı, ölüm ve doğum oranlarının yüksek olduğu, göçün olmadığı geleneksel köy toplumlarında hane ve topluluk düzeyindeki yaşam döngüleri toprakla ve devletle var olan dengeler çerçevesinde sürdürülmüştür (Akşit, 1997: 24). Ancak söz konusu dengeler özellikle İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda bozulmaya başlamıştır. Tarım ürünlerinde görülen fiyat artışlarıyla küçük toprak sahibi köylüler arazilerini genişletmiş ve bu durum köylüleri tarım arazilerinde işgücü oluşturması için daha çok çocuk sahibi olmaya yöneltmiştir. Ayrıca Marshall Planına rastlayan dönemde kırsal alanlara daha geniş çapta tıbbi yardımın sağlanması ve ilaç dağıtım hizmetlerinin de yapılması ile çocuk ölüm oranındaki görülen azalma gibi nedenlerle 1945-1950 yılları arasında Türkiye’deki doğal nüfus artış hızı yükselmiştir (Vergin, 1986: 28-29). Bununla beraber 1940’lı yıllardan sonra Batı’dan gelen maddi yardımların da etkisiyle hızlanan modernleşme ve tarımda görülen makineleşme gibi nedenler, kırlarda toprağa dayalı işlerden kopuşa, kentlerde ise sanayi ve hizmet sektörü için ciddi bir işgücü ihtiyacına neden oldu. Bu süreçle birlikte yaşanan değişim, 1945’ten kentleşme olgusunun temel nedenini teşkil etmiştir (Keyder, 1989: 135-140).

3.1.1. Kırsaldan Şehre Hareket

Türkiye’de 1950’li yıllardan sonra önemli ekonomik ve sosyal değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerin başında çok partili hayata geçiş, sanayileşme ve beraberinde getirdiği kentleşmenin olduğu söylenebilir. Bunların sonucu olarak da, kırsal nüfusun, çözülerek kentlere doğru göç akını söz konusu olmuştur (Güreşçi, 2011: 127).

Göçü, kişilerin gelecekteki hayatlarının tamamını veya bir parçasını geçirmek üzere, tamamen veya geçici bir süre ile bir yerden başka bir yere yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafi yer değiştirme hareketi olarak (Akkayan, 1979: 20), veya sosyal hareketlilik bağlamında, kişilerin, ailelerin, değişik nitelikteki sosyal grupların, toplum içinde sahip oldukları bir statüden, diğer bir statüye doğru hareketi olarak tanımlayabiliriz (Erkal, 1995: 223).

İtici ve çekici olmak üzere iki ana başlık altında incelenen göçe neden olan faktörlerden itici faktörlerin başında, tarımsal mekanizasyon kavramı gelmektedir. Nitekim 1947’deki Truman Doktrini ve Marshall yardımı ile Türkiye’ye 40.000’den fazla traktör girmiş ve ülke tarımında mekanizasyonu tetiklemiştir. Göç nedenleri arasında sayılan bir diğer unsur olan çekici faktörler ise Türkiye’de kent ve kentin imkânları hakkındaki bilgilerin artmasıdır. Özellikle 2. Dünya savaşı sonrası dönemde dışa açılma ve küresel bütünleşme politikaları sonucunda yapılan yeni yollar ile ulaşımın desteklenmesi ve haberleşme alanlarında kaydedilen gelişmeler kent hakkında bilgilenmeyi artırıcı ve kente göçü teşvik edici bir rol oynamıştır. Bunlara ek olarak sağlık, eğitim, iyi istihdam olanakları ve daha özgür ve bağımsız bir yaşama sahip olmak gibi nedenler de insanları kente çeken nedenler arasında sayılabilir (Tekşen, 2003: 42-43).

Fakat bazı düşünürlere göre, göçün temel nedenini sadece kırsal kesimdeki tarım sektöründe makineleşme ile açıklamak yetersiz kalmaktadır. Kırsal kesimdeki mülkiyet biçiminin aldığı yeni düzen de göçün temel etkenlerinden sayılabilir. (Tekeli, 1982: 87). Özetle kentleşmenin temel dinamiği, kırsal alanda oluşan yapısal değişimlere ve diğer faktörlere bağlanmaktadır. Burada kastedilen, ekilebilir toprakların bölünerek çoğalması, geleneksel toprak sahipliği rejiminin değişmesi, tarımsal gelirin yetersizliği, topraksızlaşma ya da toprağın belirli ellerde toplanması ve kişi başına düşen tarım arazisi miktarının ölçek açısından ekip-biçme için verimli olmaktan çıkmasıdır (Tekşen, 2003: 42-43). Bununla

beraber kırdan iş bulamayıp kentte iş bulma umudu ve yeni bir yaşam kurmak amacıyla başlayan göçler, kentlerin nüfus yoğunluğunun arttırmasına sebep olmuştur. (Kaya, 2003: 112) . Aşağıdaki tabloda 1927-1960 yılları arasında köy ve kent nüfusları ile bunların oranları gösterilmiştir.

Tablo 10. Türkiye’de Yıllara Göre Kent-Kır Nüfusu ve Oranları

Yıllar	Genel Nüfus	Kent Nüfusu	Kent (%)	Köy Nüfusu	Kır (%)
1927	13.648.270	3.305.879	24.22	10.342.391	75.78
1940	16.158.018	3.802.649	23.53	12.355.376	76.47
1945	17.820.950	4.346.249	24.38	13.474.701	75.62
1950	18.790.174	4.687.102	24.94	14.103.072	75.06
1955	20.947.188	5.244.337	25.03	15.702.851	74.97
1960	24.064.763	6.927.343	28.78	17.137.420	71.22

Kaynak: (TÜİK)⁹

Tablo 10.’a bakıldığında 1927 ile 1950 arası dönemdeki Türkiye nüfusu ve bu nüfusun kent ve kıra göre dağılımı incelendiğinde kentli nüfusun % 0.72 oranında artmıştır. Buradan kent nüfusunun bu dönemde sayı bakımından durağan olduğu görülmektedir.

Bunun yanında 1945-1950 yılları arasında köyden kente göç 214.000 iken, 1950-1955 arasında 904.000’ e çıkmıştır. Bu yıllarda büyük bir sıçrama yaşanmakla beraber, bu artış daha sonraki beşer yıllık dönemde de aynı kalmıştır (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1995: 46). Kırdan kente göçlerde beraber yaşanan bu artış sonucunda, kentlerin imkânları, nüfusun taleplerini karşılamakta yetersiz kalmıştır (Kaya, 2003: 112).

3.1.2. Kentlileşme

Kentleşmenin, toplumsal değişim boyutunu ifade eden kentlileşme, kentleşme sürecinde yer alan insanlarda meydana gelen değişimi tanımlamaktadır. Bu bağlamda kentlileşme; kentleşme sonucunda ortaya çıkan toplumsal değişimin, insanların davranışlarında, ilişkilerinde, değer yargılarında, maddi ve manevi yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratma süreci olarak ifade edilebilir (Keleş, 1980: 71).

⁹ TÜİK (Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu), (2011), “Türkiye’de Sayım Yıllarına Göre Nüfus”, Erişim Adresi http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=202, Erişim Tarihi: 20.05.2021

Kentlere gelen insanlar, başlangıçta kentli olma görevini yerine getirebilecek kültür ve davranışına sahip olmadıkları için kente uyum süreçleri uzun vadede gerçekleşebilmektedir. Kentlerde, kişilerin varlığı, kimliği ve özgürlüğünün korunması bağlamında bilimsel, kurumsallaşmış, yasalaşmış, geleneklerden, törelerden gelen ve insanlık bilincini yansıtan, devlet ve yerel yönetimler tarafından belirlenmiş bir arada yaşama kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar paralelinde devlet ve yerel yönetimler, bir yandan bireylerin güvenliğini sağlarken, diğer yandan da sağlık, iş ve barınma ihtiyaçlarını da güvence altına almaya ve bireyler arasındaki eşitliği sağlamaya çalışmaktadır (Kuban, 2010: 181).

Kentlileşme süreci içinde insan, ekonomik ve sosyal olarak iki farklı boyutta değişime uğramaktadır. Bunlardan biri olan ekonomik açıdan kentlileşmede kişinin geçimini tamamen kentte ve kente özgü işlerde sağlayacak duruma gelmesi ideal olarak görülür. Sosyal açıdan kentlileşme ise; kır kökenli insanların kente özgü tavır ve davranış kalıpları ile kentteki toplumsal ve manevi değer yargılarını benimsemeleri ile gerçekleşmektedir (Ertürk ve Sam, 2009: 13). Türkiye’de kentleşme sürecinin ortaya çıkışının en temel nedeni, tarım sektöründe başlayan modernizasyon ile kırsal kesimdeki emek talebinin azalmasıdır. Bununla beraber tarım sektöründeki istihdam tarım dışı alanlara kaymış, özellikle de sanayi ve karmaşık iş örgütlerinin yer aldığı kentlere doğru hareketlilik yaşanmıştır (Kıray, 1982: 57-66).

1950’lerden sonra Türkiye’de gözlemlenen kasaba ve köylerden kentlere doğru gerçekleşen nüfus hareketi, sanayileşme olmadan gerçekleşen dengesiz kentleşme olgusuna bir örnektir. Bu nedenle Türkiye’de gerçekleşen kentleşme olgusu daha çok demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel bir yapısal dönüşümü içermektedir. Bu açıdan bakıldığında, demografik yönden kentleşme özellikle köyden kente göçle beslenen nüfus yoğunluğunun fazlalığı olarak ifade edilebilir (Bayhan, 1997: 178).

1950’den sonra kentsel bölgelerde, sanayileşme ve kentleşme hareketi içinde, kırsaldan gelen ve kalifiye olmayan, kentte ucuz iş gücünün doğmasına sebep olan, dinamik ve geleceğe umutla bakan bir nüfus oluşmuştur (Şenyapılı, 1998: 310). Bu dönemde diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de kentlerin ve sanayinin otomatik olarak istihdam kapasitesini sağlayacağı beklentisi doğmuştur. Ne var ki, Türkiye’de ki kentleşmenin sanayiye bağlı olarak gelişmemesi, bu beklentiyi gerçekleştirmemiş ve Türkiye’deki kentleşme, her yıl gittikçe artan bir işsizlik meselesine yol açmıştır. Göçle gelen nüfusun büyük bir kısmı kayıt dışı işlerde çalışmak zorunda kalmıştır (Gül, 2014: 164). Tarımsal nüfusun azalarak kentsel iş kaynakları olan sanayi ve hizmet sektörüne kayması sonucunda, kente gelip iş bulamayanlar

hayal kırıklığına uğramış (Keleş, 2006: 269), ve bunun neticesinde büyük kentlerde sosyal hayat, eğitim, sağlık ve konaklama gibi alanlarda sorunların yaşanmasına kaynaklık etmiştir. Fakat tüm bu yaşanan olumsuzluklara rağmen kentlerde bulunan imkânların kırsal alanlardakine kıyasla daha fazla olması, kentleri daha cazip hale getirmiş ve kitlelerin kentlerde kalmaya devam etmesine sebep olmuştur (Keleş, 1978: 8-9).

Köyden kente göç ve ardından gelen kentleşme sürecinin sonuçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- a. Artan kent nüfusuyla birlikte kentler fiziki olarak genişlemiştir. Bunun sonucunda yeni mahaller, semtler ve varoşlar oluşmuştur,
- b. Kentlerdeki hastaneler ve okullarda yoğunluk yaşanmış, insanların kamu hizmetlerine ulaşmaları zorlaşmıştır,
- c. Kırsal kesimden gelen insanların kente uyum süreci nedeni ile asayiş olaylarında artış gözlenmiştir,
- d. Kentin mimarisi ve tarihsel dokusunda zedelenmeler meydana gelmiş, özellikle göç edilen yerlerde gecekondular tarzı yapılaşmalar oluşmuştur (Güreşçi, 2011: 130).

3.1.3. Yeni Bir Sosyal Mekân: Gecekondular

Türkiye’de hızlı ve dengesiz kentleşme sürecinin bir sonucu olarak, özellikle büyük kentlerimizde farklı tabaka ve grupların yaşama alanlarını belirleyen, sosyal ve mekânsal dokuyla bağlantılı gecekondular diye adlandırılan yapılar ortaya çıkmıştır. Bir başka anlamda gecekondular, tarım ve nüfus değişikliklerine uymayan, sanayileşmeyen ve örgütlenmeyen şehirlere yayılmış, hiç ihtisaslaşmamış ve az gelir getiren işlerde çalışan büyük kitlelerin barınak yerleri olarak tanımlanabilir (Kıray, 1982: 282). 1950’lerden sonra gecekondulaşma ile birlikte köylerden kentlere doğru hareket eden göç dalgasının sosyal (toplumsal çözümler), siyasal (çok partili hayata geçiş), ekonomik (liberalleşme) hayata son derece büyük etkileri olmuştur (Bal, 2006: 93). Özellikle mevcut siyasi konjonktüre bakıldığında gecekondular, oy deposu olarak görülmüş ve bu anlamda barınma sorunu dönemin siyasi hayatına yön veren etkenlerden olmuştur. Yeni gecekondular yapılanmalarına izin verilmediği ve mevcut yapılarında yıkılmak istendiği bir dönemden sonra 1950 seçimlerinde Demokrat Parti gecekondular kesiminin oylarının büyük bir kısmını almıştır (Çetin, 2013: 230-232).

Türkiye’de yıllara göre gecekondula ve gecekondula nüfus sayıları incelendiğinde 1955 yılında 50.000 gecekondula toplam 250.000 kişi yaşarken, bu sayı 1960’ta 240.000 gecekondula 1.200.000 kişiye çıkmıştır. Oransal olarak bakıldığında gecekondula nüfusun kentsel nüfustaki payı 1955’te % 4.7 iken, 1960’ta %16.4’e yükselmiştir (Keleş, 2002: 494).

1950-1960 yılları arasında, kırdan kente göç edenler kentin merkezinden uzak, engebeli, ulaşımı ve altyapısı olmayan alanlara gecekondula inşa ederek yerleştikleri görölmüştür. Bu dönemde gecekondula inşa edenler yaptıklarının yasadışı olduğu varsayımından hareketle çekingen ve korkak davranmış ve gözlerden uzak yerlere yerleşmiştir. Bu bölgelere yerleşenler kırsal alandaki alışılmış yaşamlarını da buraya taşımaya çalışmışlardır. Yaşadıkları alanlara ihtiyaçlarını karşılayacak kadar ürünler ekmiş, kümes ve küçükbaş hayvanlarını da buralarda yetiştirerek önceki yaşamlarını kente devam ettirmişlerdir. Göç ile gelenler, dayanışma içinde ve birlikte hareket etmiş, birbirlerine yakın yerlere yerleşimler kurarak daha önce kırsalda sahip oldukları hemşerilik ilişkilerini kentlerde inşa etmişlerdir. Bu duruma kentli halk olumlu yaklaşmamış ve bunun sonucunda kentin yerel halkı ile kente yeni göç edenler birbirleriyle uyum sorunu yaşamışlardır. Kentli kesim tarafından dışlanan “yeni kentliler” hem kentliler ile bütünleşememiş hem de kendilerini kentten soyutlaştırarak kentlileşmeme tavrını ortaya koymuşlardır (Gürel, 2001: 135).

Ayrıca, köylerle kentler arasındaki gelir ve hayat standardı farklılıkları, kentleşme hareketleri sonucunda az çok değişme ile kentlere taşınmış ve yerleşmeler arası kent içi dengesizlikler ortaya çıkmıştır. Göç alan kentlerde, köy ve kent kökenli aileler arasındaki gelir ve hayat standardı farklılıkları, uçlardaki yığılma sebebiyle daha belirgin bir özellik kazanmıştır. Bu farklılığı, gecekondular ile kentlerin zengin bölgeleri arasındaki belirgin ayrımlarda gözlemek mümkündür. Bu farklılık, zengin ve yoksul sınıfların mekân içindeki manzarasından başka bir şey değildir. Bu nedenle, gecekondula problemini sadece bir konut sorunu olarak değil, bir gelir dağılımı ve sınıfsal yapı sorunu olarak da görmek gerekir. Her türlü sosyal güvenlikli mahrum gecekondula aileleri, kanun dışı sayılan bu barınma yerlerine, geçimlerini kolaylaştıran, geleceklerini garantileyen bir güvence gözü ile bakmışlardır (Keleş, 1970: 72-73).

3.1.4. Amerikan Tarzı Yaşama Doğru

İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcılığı Avrupa'nın uluslararası iktisadi gücünün neredeyse ortadan kaybolmasına sebebiyet vermiştir. Bu savaşta hem ekonomik hem de siyasal gücü ile dengeleri değiştiren devlet ise ABD olmuştur. Bu bağlamda Avrupa Birliği'nin temellerini oluşturan Marshall Planı, Avrupa'nın gelişmesinde öncü rol oynamış ve ekonomik ilerlemesine büyük katkılar sağlamıştır. Marshall Planı sonucunda Avrupa ekonomisi 1947-1949 yılları arasında %15 büyümüştür. Ayrıca, Marshall Planı Avrupa'ya koordineli bir biçimde hareket etme yeteneği kazandırmıştır. Türkiye açısından ise bu plan aynı sonuçları doğurmamıştır. Yüksek beklenti ve umutlarla 1948 yılında dâhil olunan Marshall Planı, bu beklenti ve umutları karşılamamıştır (Çınar, 2018: 326-334). Marshall Planı'nın Türkiye'de beklenen etkiyi göstermemesinin bir nedeni, yardımların nasıl kullanılacağına ilişkin sistematik bir programın olmayışıdır. Bunun yanında, Türkiye'de erişilmek istenen modern ve batılı anlayış tarzı, devlet kademesindeki bürokratlar tarafından karşılık görmemiş ve "Türkiye'nin plana değil pilava ihtiyacı olduğu" belirtilmiştir (Kansu, 2004: 27). Modern bir yaşam için öncelik endüstrileşmektir. Sonraki aşama ise devletin yeteri kadar ekonomik büyümeye sahip olması ve son olarak ideal bir batılı devlet konumuna yükselmesidir (Birinci, 2007: 20). Türkiye'deki koordinasyonsuz modernleşme çabalarının sonucunda ise henüz endüstrileşmeden modernleşmeye çalışılmıştır (Çınar, 2018: 338).

Bunun yanında Marshall Planı Türkiye ve ABD'nin özellikle ekonomik anlamda yakın ilişkiler kurmasına sebep olmuştur (Çınar, 2018: 334). Bu yakınlaşma neticesinde yaşanan ekonomik hayattaki dönüşümler gündelik hayatı da dönüştürmüştür. Gündelik yaşamın dönüşümü ise toplumun dönüşümünü içerir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki bolluk döneminde dünyada yaşanan tüketim çılgınlığı Türkiye'ye de yansımıştır. Yeni tüketim biçimleri kendini göstermiş ve Amerikan yaşam tarzına duyulan hayranlık artmıştır (Küçükkülahlı, 2017: 519).

İkinci bölümde bahsettiğimiz, ABD'nin Türkiye'ye gönderdiği uzman heyet raporlarından Thornburg raporunda şu ifadelere yer vermiştir;

"Türk halkı esaslı ilancılığın temin ettiği cinsten eğitime son derece muhtaçtır. Daha müsait bir hayatın başlaması arzusu halkın kafasındadır. Dikkatle seçilmiş Amerikan kitap ve mecmuaları istifadeye daha iyi arz edilseydi büyük bir hizmette bulunulmuş olurdu. Amerikan popüler edebiyatı milli vasıfları olan yeni mamulât ve

fikirlerin süratle ve kolayca kabul ve tatbikini aksettirmekte ve bir dereceye kadar yaratmaktadır.” (Thornburg, 1949: 224-225).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Amerikan yaşam biçiminin Türkiye’de yaygın hale gelebilmesi ve benimsenmesi için Amerikan popüler edebiyatındaki kitap ve dergilerin Türk halkına ulaştırılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Marshall Planı etkisiyle belirginleşen Amerikan yaşam biçimi her alanda kendini göstermiştir. Özellikle bu konuda basının etkinliği belirleyici olmuştur. Topluma yön vermek amacı taşıyan basın, siyasetten sosyal yaşama, modadan eğlenceye, spordan günlük yaşamdaki pek çok yenilik ve yaşam tarzını okuyucu ile buluşturmayı kendine görev edinmiştir (Özer, 2005: 78).

Türk basınında yardımların yapılışı ve bu yardımların işleyişiyle ilgili yayınlar yapılmış, yardımlarla gelen malzemelerle ilgili radyolarda programlar yayınlanmıştır. Yardımların uygulandığı diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’ye de yardımlarla ilgili ABD’nin saygınlığını arttırıcı broşür ve afişler getirilmiş, ABD düşünce tarzını destekleyen kitaplar Türkçeye çevrilerek piyasaya sunulmuştur. Sağlanan gümrük indirimleri ile ABD’den yapılan ithalatın daha fazla gelişmesine olanak sağlanmış, elektronik eşyadan arabaya, makyaj malzemesinden bebek mamasına, çok çeşitli ürünler Türkiye’ye getirilmeye başlanmıştır. Bu getirilen malların kalitesini belirtmek için de ABD malı oldukları vurgulanmıştır. Bu ve buna benzer girişimler akıllarda güçlü, kullananın prestijini arttırıcı, seçkin bir ABD malı imajı çizme yönünde atılan adımlardır (Öymen, 2004: 180-187).

İthalatın serbestleşmesi, ekonomik gelirin artması, yeni yolların yapılması ve iyileştirilmesi ile Amerikan arabalarının caddelerdeki sayılarında artış yaşanmıştır. 1 Mart 1952 tarihli Milliyet gazetesinin haberinde “İyi bir Avrupa arabasından daha ekonomik ve kullanışlı bir Amerikan arabasının lüks ve konforu ve üstelik daha ucuz Amerikan tenezzüh arabaları için yeni kotadan sipariş kaydına başlanmıştır.” ifadeleri yer almıştır¹⁰. Araba sayısı arttıkça şehirlerde ki araba kültürü de gelişmiştir. Arabayla hafta sonu yazlık yerlere gezintileri yaygınlaşmıştır. Orta sınıflar, yaz aylarında, yıllık izinlerinde ve hafta sonlarında kent dışına çıkma alışkanlığı edinilmiştir. Plaj ve deniz kültürü yaygınlaşmış, yazlık yerlerde inşa edilen yapılara ilgi artmıştır. Kent içi ulaşımın, toplu ve özel araç kullanımının yaygın hale gelmesiyle yatılı misafirlikler azalmıştır. Günü birlik geziler veya akşam oturmaları daha yaygın hale gelmiştir. Bu dönem de ev içi eğlence kültürü de değişimden etkilenmiştir. Şehirli

¹⁰ (Milliyet 1 Mart 1952:1).

elit kesimler arasında Hollywood filmlerinden esinlenerek yapılan içkili, danslı ev davetleri artmış, bu tip etkinlikler yoluyla insanlar evlerinin tüm zenginliğini sergileyebilme yarışına girmişlerdir. İş hayatının gündelik yaşamın önemli bir kısmı haline gelmesiyle beraber özel hayatlar ve boş zaman etkinlikleri daha değerli hale gelir (Baydar ve Ormanlar, 1999: 62). Yayınlanan dergilerinin etkisiyle 1950’lerde kadınların meslek sahibi olması sağlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla toplum yaşamında kadınların rollerinin artırılması yolunda adımlar atıldığı da söylenebilir. (Barbarosoğlu, 2012: 17). Yine bu dönemde kız çocukları için hostes, hemşire elbiseleri giydirilmiş bebekler piyasaya sürülmeye başlanmıştır. Bu bebekler daha sonraları Barbie bebek adıyla bütün dünyada tanınmıştır. Genç kızlarda ise Jean ayrıca dar oldukça kısa paçalı pantolon modası yaygınlaşmıştır (Özer, 2015: 194-195).

Amerikan ve Batı kültürü yeme içme konusunda da etkili olmuştur. Amerikan kültürünü örnek alan sosisli sandviç gibi fastfood tarzı yiyeceklerin bulunduğu mekânlar özellikle İstanbul’da oldukça ilgi gören yerler haline gelmiştir (Baydar ve Ormanlar, 1999: 166). Reklamlarda, yabancı ülkelerde erkeklerle birlikte dışarıda yoğun olarak çalışan kadınların eve geldiklerinde hazır malzemeler kullanarak yiyecekleri fazla çaba sarf etmeden hazırladıkları bir yemek anlayışı sunuluyordu. Alışverişler genellikle marketlerden yapılıyor, sebze ve meyveler dondurulmuş olarak satın alınabiliyordu (Özer, 2015: 242-243). Bu yıllarda margarin kullanımı yaygınlaşmış, Sana ve Vita markalı yağ ürünleri tüketicinin kullanımına sunulmuştur. Bunların yanında Marshall Planı ile Türkiye’ye süt tozu, margarin, sarı peynir gibi yiyecekler girerken, sandviç kültürü de bu dönemde yaygınlık göstermiştir (Korucu ve Öztan , 2017: 189). Türkiye’nin Coca-Cola ve Pepsi-Cola ile tanışması ve bu ürünlerin reklamlarda yer bulması yine bu dönemdedir (Güngör, 2017: 101).

Bu yıllarda turizme öncelik verilemeye başlanmış ve zengin yatırımcılar ülkeye çekilmeye çalışılmıştır. Bu konudaki önemli atılımlardan biri Conrad Hilton’un İstanbul’a davet edilışıdir. 11 Haziran 19955”te dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay’ın da katılımıyla İstanbul’da Hilton oteli açılmıştır (Bengi, 2015: 466).

Şehir yaşamında Amerikan ve Batı kültürünün etkisini göstermeye başlamasıyla beraber aile içi geleneksel kurallar değişiklikler göstermeye başlamıştır. Ekonomik gelir seviyesinde görülen artışla birlikte evlenen çiftler ebeveynlerinden ayrı evlerde yaşamayı tercih etmeye başlamışlardır. Bununla birlikte, anne veya babanın gençlerin ilgisine ihtiyacının olması veya aile büyüklerinin evli çiftlere ekonomik desteğinin devamlılığı gibi durumlarda aile yaşamının

geleneksel ve örf-adetlere dayalı bir biçimde sürdüğü gözlenmiştir. Aile içinde çalışan bireylerin fazlalaşmasıyla beraber, bebek bakımında büyüklerin varlığına duyulan ihtiyaç artırmıştır. Yine özellikle şehirlerde yaşayan kesimin evde kullanılmak üzere bazı eşyalara sahip olmak için yoğun çaba harcadıkları göze çarpmaktadır. Amerikan malı Frigidare marka buzdolabı, marka çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi, ütü, radyo, televizyon, Singer dikiş makinesi gibi ev eşyaları yaygınlaşmaya başlamıştır. O dönemin gazete ve dergilerinde çıkan Avrupa ve Amerika'daki yaşam tarzı ve dekorasyon gibi alanlardaki yazı ve gelişmelerin şehirlerdeki halk tarafından takip edilmesi bu sahip olma arzusu üzerinde etkili olmuştur. Bunun yanında alınan bazı eşyalar yıpranabilir endişesiyle günlük hayatta hane haklı tarafından kullanılmamış, sadece eve gelen misafirlerin kullanımına sunulmuştur (Özer, 2015: 225-229).

3.2. Ulaştırma

Marshall Planı ile birlikte ülkede ulaşım alanında yapılan yatırımlar, göçler, nüfusun dağılımı, yaşama koşulları ve insan etkileşimi üzerinde büyük rol oynamıştır. Ulaşım koşullarının iyileştirilmesi hem büyük kentlerin kurulmasına hem de insanların kentler içindeki yerleşme düzeninin değişmesinde etkili olmuştur. Bununla beraber ulaşım, kültürün gelişmesinde ve yaşam düzeyinin yükselmesinde de etkilerini göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında ulaşımın sosyal yaşama da katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Küçük sosyal toplulukları birleştirmesi, kültür birliğini sağlaması bakımından ulaşım önemli bir misyona sahiptir (Cillov, 1962: 340-341).

Marshall Planı ile beraber Hilts Raporu çerçevesinde uygulamaya konulan ulaştırma alanındaki yardımlar (Türkiye'de Marşal Planı, 1949: 33-34), karayolları için toplamda 40.389.685 dolar, demiryolları için 1949-1957 döneminde toplam 23.278.611,17 dolar, denizyolları içinse 1949-1958 arasında toplamda 19.810.000 dolardır (Türkiye'de Marşal Planı, Cilt. 1,5,9,13,18,21,24,25,26,29,33,37,41''den derlenmiştir).

ABD'nin tavsiyeleri ile karayolu ulaşımına öncelik verilmesi, dönemin temel ekonomi politikalarından biridir. 1950–1954 yılları arasında ulaştırma alt sektörleri içinde en büyük gelişme karayollarında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca dış teknik yardımlar ve kamu teşebbüsleri şeklinde yapılan yardımlarda Türkiye'de karayollarının gelişmesine katkı sunmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2010: 107). Karayollarındaki gelişmelere paralel olarak

motorlu araç sayısında da artış yaşanmıştır. 1945-1960 döneminde otomobil sayısı 3.406'dan 45.767'ye otobüs sayısı 988'den 10.981'e ve kamyon sayısı 4.484'den 57.460'a çıkmıştır (Darkot, 1972: 207). Bunun neticesinde uzakta kalan üretim merkezlerinden, tüketimin daha çok olduğu büyük ve kalabalık yerlere mal ve hizmet ulaştırma konusunda büyük gelişmeler yaşanmıştır. Nüfus hareketlerine de katkı sunan karayollarındaki yenilikler ile beraber kentleşmede hız kazanmıştır (Darkot, 1972: 210).

3.3. Sağlık

Türkiye'de Marshall Planı dâhilinde özellikle sıtma hastalığı ile mücadele önemli bir yer tutmuştur. 1951 yılında "Sıtma Savaş Teşkilatı" yeniden organize edilerek sıtma hastalığının büyük ölçüde geriletilmesi için örgütlü bir şekilde çalışılmıştır. 1951-1953 arası dönemde sıtma ile mücadele için toplamda 4.461.000 dolarlık kaynak sağlanmıştır (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1951: 10). Sıtma vakalarının yaygınlaşmasının önüne geçebilmek için, 1953 yılında Amerika'dan Türkiye'ye uzmanlar getirtilmiştir. Bu uzmanlar Sıtma Savaş Teşkilatı'nın sağlıkçılarına eğitim vermek üzere davet edilmişlerdir (Korucu ve Öztan, 2017: 272). Yine bu çalışmalar neticesinde 1949-1951 yılları arasında sıtmalılı hasta sayısı 1.300.000' den 1.071.000'e gerilemiştir (Türkiye'de Marşal Planı, 1952: 129-130).

Marshall Planı çerçevesinde hastane inşaları için de yardım alınmıştır. Türkiye'de ki hastanelerde yaşanan yatak sıkıntısı ile yine hastanelerde çalışan sağlık personeli yetersizliğinin giderilmesi adına bazı çalışmalar yürütülmüştür. Ankara Cebeci'de ki Kızılay Hastanesi ile 1945'te yapımına başlanıp ancak mali yetersizlikler nedeniyle bitirilememiş olan Hemşire Eğitim Okulu'nun inşası için 1.000.000 dolar ayrılmıştır (Türkiye'de Marşal Planı, 1952: 131). Bu çalışmalar neticesinde 1959 yılına gelindiğinde hemşire sayısı 721'den 1889'a, ebe sayısı 128'den 2843'e yükselmiştir. Bunun yanında 1950 yılında 8 olan dispanser sayısı 1959'da 67'ye çıkmıştır (İstatistik Yıllığı 1961: 135-137). Yine ayrıca Marshall Planı dâhilinde, Hacettepe çocuk hastanesi inşaatı, Atatürk sanatoryumu bina inşaatı, Floranca Nightingale hemşire okulu bina inşaatı, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi izotop alet ve malzeme binası inşaatlarına gerekli desteklemeler yapılmıştır (Maliye Bakanlığı, 1962: 11-13).

Bu dönem iktidarda bulunan Demokrat Parti hükümetinin izlediği liberal politikalar sonucunda sağlık alanında özel sektörün gelişimi desteklenmiştir. Bunun sonucunda Sağlık

Bakanlığı bu alanda tekel olmaktan çıkmış ve bakanlığa bağlı olmayan yeni hastaneler açılmıştır. Örneğin bu dönemde SSK üyelerine hizmet sunan ve sağlık Bakanlığına bağlı olmayan hastaneler kurulmuştur. Bu ise sağlık alanında çok seslilik getirmiş ve ortaya çıkan koordinasyon eksikliği beraberinde kalite ve denetim kaybına yol açmıştır (Dirican, 1970: 1-15). Marshall Planı'nın sağlık alanında yaptığı katkıları halk anlatmak için çeşitli yayınlar çıkarılmıştır. Bunlar biri olan ve “Çocuğun Büyütülmesi” adlı eserde sağlıklı bir birey yetiştirmek için neler yapılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca kitapçığın içeriğinde şu cümleler yer almaktadır:

“Türkiye’ye yapılan Marşal Yardımı ile memlekete binlerce kilo ilâç, ecza ve hastane malzemesi getirilmiştir. Yapılan diğer bir yardım şekli de halkı, sağlığını korumak için köylere kadar dağıtılan sağlık broşürleri ile aydınlatmaktır. Atalarımızdan kalan: “Sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur” sözü ne kadar doğrudur. Yarın, vatanın aziz emanetini üzerlerine alacak olanlar bugünün küçük yavrularıdır. Marşal Yardımı ile bastırılan bu küçük kitap Türk yavrularını sıhhatli birer genç olarak yetiştirecek olan kıymetli Türk analarına armağan edilmiştir” (Çocuğun Büyütülmesi, 1951: 2-3).

3.4. Eğitim

Türkiye ile ABD eğitim alanında ilk olarak 27 Şubat 1946 yılında yapılan “Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkındaki Anlaşma” ile ortak çalışmalar yürütmeye başlamışlardır. Amerika, Türkiye’de kültür emperyalizmini kurmak için ilk tavizi bu anlaşma ile elde etmiştir. ABD, eğitim sahasında yapılacak temaslara bilginin ve mesleki yetenek sahiplerinin daha geniş ölçüde mübadelesi amacıyla Türkiye’de Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu adı altında yeni bir organ kurmuştur. Dördü Türk diğer dördü Amerikalı toplamda 8 kişiden oluşan bu komisyon, Amerikan kanunlarına göre çalışacak ve orada görev alacak Amerikalıların neler yapacaklarını, amaçlarını, anlaşmada belirtildiği gibi, belirtilmeyen alanlarda da Amerikalılar bilecek veya yeni bir durum karşısında Dışişlerinden yeni talimat alabileceklerdir. Anlaşmadaki bütün hükümler, kurulacak olan Amerikan Eğitim Komisyonunun Türkiye’de Türk parası ile Türk Hükümetinin himayesinde, her türlü Türk denetiminin dışında, Türk Eğitimi hakkında araştırma yapması, bilgi toplaması, gerekli Amerikan memurların uzman ve araştırmacı olarak okul, üniversite ve Bakanlıklara yerleştirmesi ve benzeri faaliyetlerini kolaylaştırmak amacını sağlamak için getirilmiştir. Sözde karşılıklı olan bu anlaşma ile bağımsız bir devlet olan Türkiye’nin başkentinde Türk

Eğitimi ile ilgili bir Amerikan Eğitim Komisyonu kurulmuş ve Türk Hkumetine bu komisyonun çalışmalarını kontrol ve denetleme hakkı dahi vermemiştir (Tunçkanat, 1975: 46-47).

Bu bahsedilen anlaşma ve hemen ardından Marshall Planı'nın eğitim alanında getirmiş olduğu Türk-Amerikan yakınılaşması, Türkiye'de klasik Batı rneği eğitimi yerine, Amerikan kaynaklı eğitim yaklaşımlarını gündeme getirmiştir. Türkiye'ye çağırılan Florida Üniversitesi Profesörü Kate Wafford ile Boston niversitesi'nden W. Kwaraceus ve Dickerinan, 1951'de incelemeler yapmışlardır. Bu süreçte Amerika'ya da 25 eğitimci gönderilmiş, izleyen yıllarda da 600 dolayında eğitimci ve eğitim yöneticisi inceleme gezileri için gitmişlerdir.. Bu trafik, ülkeye yepyeni kavramlar, projeler taşımuştur. "Program Geliştirme", "Araç Geliştirme", "Beslenme Eğitimi", "Deneme Lisesi", "Fen Lisesi", "Barış Gönüllüleri", "Vakıf Bursları" bunlardandır (Sakoğlu, 2003: 259-262).

1951'de Türkiye'ye gelen Kate Wafford 1940 senesinde açılmış ve faaliyetine hali hazırda devam eden Köy Enstitüleri'ne alternatif olabilecek çalışmalar içine girmiştir. Bu alışmaları raporlaştıran Wafford, ğretmen okullarıyla Köy Enstitüleri'nin programlarının birleştirilmesini ve tam anlamıyla birer ğretmen Okulları haline getirilmesini önermiştir (Kirby, 1962: 372). Bu rapor doğrultusunda Köy Enstitüleri ile ğretmen Okulları'nın müfredat ve programları 1952-1953 eğitim-ğretim yılı itibariyle birleştirilmiştir (Binbaşıoğlu, 1995: 364).

Marshall Planı ve onun sağladığı yardımlar ile teknik işbirliği kapsamında, mesleki ve yüksek eğitim ile genel eğitim hizmetlerine 1949-1962 yılları arasında toplamda 9.115.000 dolar kaynak aktarımı sağlanmıştır. Teknik ğretmen ve Ticaret ğretmen Okulu bina inşaatı, İstanbül Üniversitesi Orman Fakültesi genişletme inşaatı, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ev Ekonomisi Bölümü bina inşaatı, D.H.M.İ. Sivil Havacılık Okulu bina inşaatı, Mühendislik Kalfa okulu ile Gazi Eğitim Enstitüsü bu alanda yapılan yardımlara örnek gösterilebilir (Maliye Bakanlığı, 1962: 8-13).

Amerikan yardımlarının eğitim alanındaki amaçlarından biri de, kültürel ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla yardım alan ülkelerde, Amerikan kültürünün yayılmasını sağlamaktır. Bu nedenle ABD, eğitim amaçlı örgütler, burslar ve çeşitli programlar düzenlemiştir. Amerikan bu burs ve programlar için, Amerikan kültürünü görüşünü benimsemiş etkili bir aydınlar grubu oluşturmuş ve bu konuda, özel kuruluşlarla işbirliği içinde çalışmıştır. Bu çalışmalardan ilki 1948'de Amerikan Ford ve Rockefeller Vakıfları aracılığıyla

yürütülmüştür. Daha sonra bu vakıflara 1949'da ICA (Uluslararası İşbirliği İdaresi) örgütü ve Fulbright bursu ve 1954'te Eisenhoovver bursu gibi, özel ve resmi kurumlar katılmıştır (Ataöv, 1969: 230-231). Ayrıca okullarda ücretsiz olarak dağıtılan süt tozlarının, akıllarda iyi bir Amerika imajı çizmek yönünde atılan adımlardan biri olduğu düşünülebilir. Dağıtılan süt tozlarının kutuları üzerindeki yazıların İngilizce olması ve yine kutular üzerinde ABD bayrağının bulunması da Amerikan kültürünün yayılması açısından dikkat çekicidir¹¹.

Uluslararası İşbirliği İdaresi ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında yapılan işbirliği çerçevesinde her yıl belirli sayıda öğretmen Türkiye'den ABD'ye yollanmıştır. Yine aynı şekilde ABD kültürünün yayılmasında, en etkin çalışmalardan birini Amerikan Field Service yapmış ve 1948'den itibaren her yıl üniversitelerden seçilen öğrencilere burs sağlayarak ABD'ye yollamıştır (Turhan, 1954: 8). Bu öğrenciler, bir yıl süreyle hem Amerikan ailelerinin yanında kalmışlar, hem de Amerikan okullarına devam etmişlerdir (Hariciye Vekaleti, 1959: 9). Her yıl liselerde başarılı ve zeki olan 100 kişiye verilen bu bursla, öğrencilerin, hem Amerikan kültürüne sempati duymaları sağlanmış, hem de beyin ithali kolaylaştırılmıştır. Bu bursu alan gençlerin çoğu, Amerikan kültüründen etkilenmiş olarak yurda dönmüşlerdir (Koç, 1970: 155-156). ABD'ye gönderilen öğretmen ve öğrencilerin Amerikan modelini örnek almaları nedeniyle eğitimde, yabancılaşma sorunu ortaya çıkmıştır (Koç, 1970: 108).

Bunların yanında Türkiye'de, 1950-1960 arası süreçte okullaşma oranında önemli bir gelişim gözlemlenmiştir. Okul çağındaki nüfus içindeki ilkökul okuyanların oranı 1950-1960 arasında % 69,5'ten % 81,1'e, ortaokul seviyesinde, %4,8'den %15,8'e, lise ve dengi okullarda %5,2'den %13,2'ye, yükseköğretim de 1,3'ten 3,1'e, yükselmiştir. 1950 yılında toplam 1 milyon 785 bin olan öğrenci sayısı 1960'ta 3 milyon 407 bine yükselmiştir. Eğitimci sayısı da bunlara paralel olarak yine aynı yıllar arasında 48 bin 791'den 91 bin 229'a yükselmiştir (Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1997: 160-161).

Sonuçta, 19. yüzyıl Tanzimat Dönemi ile başlayan batılılaşma hareketleri, Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam etmiş, toplumsal ve kültürel anlamda batı ile entegre olunmaya çalışılmıştır. 1950'lerin başlarına doğru ve daha sonra devam eden Amerikan yardımları ile de Türkiye'nin kültürel belleğine işlenen batı tarzı yaşamın, büyük çoğunluk tarafından daha modern olmak ve daha modern görünmek amacıyla benimsendiği görülmektedir. Böylece Türkiye'de Amerikan hayranı bir nesil yetiştirmek amaçlanmıştır.

¹¹ ("Yoksul talebeye süt tozu verilecek", Milliyet, 16 Mayıs 1956:2).

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan “Soğuk Savaş” döneminde, başını ABD ve SSCB'nin çektiği iki kutuplu yeni bir düzen ortaya çıkmıştır. Bu iki ülkenin ekonomik, siyasi ve kültürel çatışması dünya genelinde de hissedilmiştir. Bunun sonunda, ABD'nin içinde bulunduğu blok, dünya sahnesinde daha başarılı bir sonuç elde etmiştir. Böylece Amerika, dünya genelinde kendi kültürel değerlerini yaymak açısından büyük bir başarı elde etmiştir. Bu bahsettiğimiz değerler Türkiye'yi de kapsamıştır. İkinci Dünya Savaşının sonlanması ile beraber başlayan ve Türkiye'nin de dâhil olduğu “Yeni Dünya Düzeni”, Truman Doktrinin ilanı ile Türkiye'yi daha da çok içine almıştır. Truman Doktrini, ABD açısından Sovyetlerin ekonomik ve siyasi yayılmacı politikasına karşı, Türkiye ve Yunanistan'a mali ve askeri alanda yaptığı yardımlardır. Fakat bu doktrin, Türkiye'ye ekonomik olmaktan çok askeri alanda yardım niteliği taşımıştır. Bunun nedeni, Türkiye'nin Akdeniz geçişinde tampon bir bölge oluşturuyor olmasındandır. Bunun için de Türkiye üzerindeki Sovyet etkisine karşı, Türkiye'nin ekonomik alandan öte ağırlıklı olarak askeri yönden desteklenmesine ihtiyacı duyulmuştur.

Marshall Planı Türkiye'ye daha serbest bir ekonomi ve daha modern bir yaşam vaat etmiştir. 1950'de Demokrat Parti'nin iktidar olması ile dışa kapalı ve korumacı, içe dönük iktisat politikaları hızla terk edilmiş, serbest dış ticaret rejimi benimsenmiş ve dış pazarlara yönelik bir kalkınma anlayışı izlenmiştir. 1954 yılından itibaren ise gerek dış ticarete gerekse tarım sektöründe meydana gelen tıkanmalar sonucunda tarıma ve dış ticarete dayalı sanayileşme politikası terk edilmiş, yerine sanayileşmeye öncelik veren korumacı, ithal ikamesine yönelik politikalar tercih edilmiştir. Türkiye bu dönemle beraber iç pazara yönelik, tüketim malları üretimini ön plana çıkaran bir ithal ikameci sanayileşme sürecinde yol almaya başlamıştır. Sosyo-ekonomik politikalarını belli bir program dâhilinde yapmaya çalışan Demokrat Parti hükümeti, devletin ekonomideki payını daraltma ve özel sektöre öncülük verme çabalarında kısmen başarı sağlamıştır.

1950'li yıllar sadece siyasi ve ekonomik bir dönüşüme değil aynı zamanda, bu dönüşümlerin getirdiği sosyal yapıdaki değişime de ev sahipliği yapar. Bu dönemi karakterize etmiş önemli sosyo-ekonomik değişkenler arasında, tarımsal üretimin artması, Marshall yardımları çerçevesinde liberal ekonomi politikalarının uygulanması ve sanayi alanındaki

gelişmeler ile ulaşım ağının daha uzak yerleri kapsayacak şekilde kurulması, köylü nüfusunun kente olan göçü ile bu göç sonucunda ortaya çıkan gecekondu sorunu gibi gündelik yaşamı değiştiren ve bunun sonunca yeni yaşam tarzının toplum içinde hızlı bir biçimde yayılmasını sağlayan etkenler vardır.

Marshall Planı ile birlikte Türkiye'ye gelen ve kırsal alanda tarımdaki verimliliği arttırmayı amaçlayan traktör ile hem kırsal da hem kentte büyük dönüşümler yaşanmıştır. Tarımda makine kullanımının yaygın hale gelmesi ile beraber, kırsal da yaşayan kesim büyük kentlere göç etmeye başlamışlardır. Bu da yeni bir kentleşme biçimini ortaya çıkarmıştır. Eğitimden sağlığa, ulaşımdan iş olanaklarına kadar pek çok farklı alanda etkisini hissettiren “yeni kentleşme”, hem kırsalda hem de kentlerde yeni bir düzen yaratmıştır. Azalan kırsal nüfus ile beraber kullanılmayan ev ve diğer kırsal yapılar tahribata uğramıştır. Tarımsal faaliyetler azaldığından, birçok tarım arazisi atıl duruma gelmiştir. Köylerdeki okul, sağlık ocağı gibi yapılar kullanılmadığından kapatılmıştır. Bununla beraber, kentlerdeki köylere göre yüksek yaşam standartları kırsal kesimin dikkatini çekmiş ve iş bulma umudu ile kentlere toplu göçler başlamıştır. Ulaşım olanaklarının gelişmesi ile beraber de kentlere daha güvenli ve konforlu şartlarda yolculuk yapma imkânı bulmuşlardır.

Bu göçlerin etkisiyle büyük kentlerde meydana gelen sorunlar 1950 sonrasında kent yaşamına damgasını vurmuştur. Bu sorunların en başında konut sorunu gelmektedir. Kırsaldan gelen göçle beraber Türkiye yeni bir çarpık yerleşmeyle karşı karşıya kalmıştır. Gecekondu diye adlandırılan bu yapılar, günden güne çoğalarak kentin ana unsurlarından biri haline gelmişlerdir. Sadece konut problemi olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir karmaşaya da dönüşen bu yapılaşma, kentli yaşamda farklı sosyal katmanları ifade etmede bir kaynak oluşturmuştur. Bunların yanında gecekonduya yaşayan kesimin kamu hizmetlerinden faydalanması zor olmuş, eğitim, sağlık ve gıda gibi imkânlara ulaşmada dezavantajlı bir konuma düşmüşlerdir.

1950'lerden sonra kentlerdeki değişim bunlarla sınırlı kalmamıştır. Özellikle Marshall Planı ile beraber toplumun gündelik yaşamındaki tercihlerinde farklılar gözlenmiştir. 1950'den sonra toplumsal alanda hızlı bir dönüşüme giren kent yaşamı, batılı tarza entegre olmaya çalışmıştır. Kendini batı eksenli konumlandıran toplum, batılı toplumsal norm ve değerlerin içselleştirilmeye çalışıldığı bir döneme doğru yol almıştır. Amerikan kültürü ile tanışılmış, bir nevi Amerikan yaşam biçimini günlük yaşamının bir parçası haline gelmiştir.

Sonuçta, nce Truman Doktrini ve hemen ardından ilan edilen Marshall Planı ile birlikte Türkiye, liberal ekonomik politikalar ile tanışmış, bu politikalar ve onun getirdiği değişimler toplumda karşılık bulmuştur. Yapılan yardımlar ABD'yi halkın gözünde sempatik kılmış, bu durumda insanların, Amerikan ürünlerine ve Amerikan tarzı yaşama olan meraklarını artmıştır.

KAYNAKÇA

A.D.L.W. (1956). Ziraatın makineleşmesinin neticeleri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 11(1) 20-40.

Adıyeke, N. (2009). Temettuat sayımları ve bu sayımları düzenleyen nizamname Örnekleri. *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (11), 769-825.

Ahmad, F.(2005). *Cumhuriyete doğru. Cumhuriyet ansiklopedisi-1 (1923-1940)*, İstanbul: YKY Yayınları.

Akalın, C. (2003). *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1 olaylar-belgeler (1945-1952)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akandere, O. (1988), *Milli Şef Dönemi: Çok partili hayata geçişte rol oynayan iç ve dış tesirler (1938-1945)*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Akdur, R. (2008). Cumhuriyet'ten bugüne ve geleceğe sağlık. Kongre Düzenleme Kurulu (Ed.), *12. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi* (ss. 45-71). Ankara: Ankara Üniversitesi

Akkayan, T. (1979). *Göç ve değişme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.

Akşit, B. (1997), İç göçlerin nesnel ve öznel toplumsal tarihi üzerine gözlemler: Köy tarafından bir bakış. A. İçduygu ve Diğerleri (Ed.), *Türkiye'de İçgöç*. (ss.22-37). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları

Altun, Ş. (2008). *Türkiye'de yabancı sermayenin tarihsel gelişimi*. İstanbul: YASED Yayınları.

Amerika'nın kararlı durumu. (1947, 13 Mart). *Cumhuriyet*, s.1

Amerikan ayanı yardımı kabul etti. (1947, 23 Nisan). *Cumhuriyet*, s.1.

Armaoğlu, F. (2012), *20. Yüzyıl siyasi tarihi 1914-1995*. İstanbul: Alkım Yayınevi Yayınları.

Ataöv, T. (1969). *Amerika NATO ve Türkiye*, Ankara: Aydınlık Yayınevi.

Atatöv, T. (2006). *Amerika, NATO, Türkiye*. İstanbul: İleri Yayınları.

Avcıoğlu, D. (2001). *Türkiye'nin düzeni (dün-bugün-yarın)-1*. İstanbul: Tekin Yayınevi Yayınları.

Avrupa İktisadi Kalkınma Programı (1948). Beşeriyete hizmet eden tarihi vesika Marshall Planı. *İktisadi Yürüyüş Dergisi*, (196), s.9–15.

Ay, İ. C. (2012). II. Dünya Savaşı ulusal planlama faaliyetleri: 1946 ivedili sanayi kalkınma planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın karşılaştırmalı analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(1), 147-172.

Babüroğlu, S. (1982), *Atatürk dönemi ve sonrası kamu iktisadi teşebbüsleri*. Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Bal, H. (2006). *Kent sosyolojisi*. Isparta: Fakülte Kitapevi.

Barbarosoğlu, F.(2012). *Moda ve zihniyet*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Başol, Koray. (2001). *Türkiye ekonomisi*, İzmir: Anadolu Matbaası.

Baydar, O. ve Ormanlar, Ç. (1999). *75 yılda değişen yaşam değişen insan Cumhuriyet modaları*. İstanbul: Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Bayhan, V. (1997). Türkiye’de iç göçler ve anomik kentleşme. Sosyoloji Derneği (Ed.). *2. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*. (ss.178-193). Mersin: Mersin Üniversitesi.

Bengi, D. (2015). Zeki Müren: İstikbalin en parlak delikanlısı. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye’nin 1950’li yılları* (ss. 465-471). İstanbul: İletişim Yayınları.

Binbaşıoğlu, C. (1999). *Cumhuriyet Dönemi eğitim bilimleri*, Ankara: Tek Işık Yayıncılık.

Birinci, B. (2007),. *The Marshall Plan in Turkey, a critical evolution of United States interests in the plan and its effects on the Republic*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Boratav, K. (2005) *Türkiye’de Devletçilik*. Ankara: İmge Yayınevi.

Boratav, K. (2004). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge Yayınları.

Buluş, A.(2015). *Türk iktisat politikaları tarihi*, İstanbul: Çizgi Kitapevi.

Candeğer, Ü (2018). *Sibiryaya soğuşuna karşı Meksika rüzgârı, Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri*, Mersin: Mavi Ofset.

Cillov, Haluk (1962). *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.

Coşkun, A. (2003). Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye ekonomisi. *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, (4), 72-77.

Cömert, F. (1998). Yabancı sermayenin dünü, bugünü ve geleceği. *Hazine Dergisi*, (12), 1-25.

Çarıkçı, E. (1998). Cumhuriyet'ten bugüne Türkiye'nin iktisat politikaları ve neticeleri. *Yeni Türkiye Dergisi, Cumhuriyet Özel Sayısı*, (23-24), 3244-3254.

Çelebi, E. (2002). Atatürk'ün ekonomik reformları ve Türkiye ekonomisine etkileri (1923-2003). *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (5), 17-50.

Çetin, B. O. (2013). Gecekondu ve toplumsal ilişkileri ağları. F. Güneş (Ed.), *Kent sosyolojisi*. (ss.228-250). Eskişehir: Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Çınar, Y. (2018). Modernleşme ve bağımlılık teorisi ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 16(2), 325-350.

Çocuğun Büyütülmesi (1951). Marshall Planı, sağlık broşürü No: 5, Ankara: Doğuş Limited Ortaklığı.

Çomak, H. (1998). *II. Dünya Savaşı ve Türkiye, Harbin Sonrasında Türkiye-ABD İlişkileri, ABD'nin Türkiye'ye Yardım Politikası (Truman Doktrini ve Marshall Planı). Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, s. 459-476. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı

Çomaklı, Ş. E., Koç, F., Yıldırım, K. E. (2012). Türk vergi hukuku tarihinde tartışılan bir vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), s. 61-70.

Darkot, Besim. (1972). *Türkiye iktisadi coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını.

Demirtaş, B. (2008). Atatürk döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmeler. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 1(2), 155-176.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1995), *Türkiye nüfus 1923-1994, demografi yapısı ve gelişimi:21. Yüzyıl ortasına kadar projeksiyonlar*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları

Devlet Planlama Teşkilatı, (1963). *Birinci beş yıllık kalkınma planı: 1963-1967*.

Dirican, M. R.(1970). Türkiye'de sağlık hizmetlerinin örgütlenmesinin kısa tarihçesi, *Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Bülteni*, (7), 1-15.

Eldem, V. (1994a). *Osmanlı İmparatorluğunun iktisadi şartları hakkında bir tetkik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Eldem, V.(1994b). *Harp ve mütareke yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi*, Ankara: TTK Basımevi.

- Erhan, Ç. (1996). Ortaya çıkışı ve uygulanışıyla Marshall Planı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), 275-288.
- Erkal, M. (1995). *Sosyoloji*, İstanbul: Der Yayınları.
- Erkan, B.A.Ü. (2010). Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş yıllarında Amerikan dış politikası, *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E. Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 183-194.
- Erkan, H. (1987), *Sosyal piyasa ekonomisi, ekonomik sistem ve piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması*. İzmir: Slim Ofset.
- Eroğul C. (1990). *Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Ertem, B. (2009).Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 377-397
- Ertürk H.ve Sam, N. (2009). *Kent ekonomisi (Güncellenmiş 3. Baskı)*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Eyüpoğlu, C. R.(1948). Marshall Planı ve Türkiye II. *Siyasi İlimler Mecmuası*, 18(207), s. 135-140.
- Geçikli, R. (2016). *Menderes hükümetleri dönemi Türkiye- ABD İlişkileri*, İstanbul: İleri Yayınları.
- Gök, F. (1991). *Türkiye’de eğitimin değişimi ve siyaset:1946-1971* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Columbia Üniversitesi, Amerika
- Gökçen, A. H. (1998). Cumhuriyet döneminde iktisadi gelişme. *Yeni Türkiye Dergisi*, *Cumhuriyet Özel Sayısı*, (23-24), 3255-3269.
- Gönlübol, M. ve Ülman H. (2014). Marshall Planı. M. Gönlübol (Ed.), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. (ss.219-222). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Gül, H. (2014). Kentleşme, çevre, yerel politika ve sürdürülebilirlik. M. Tuna (Ed.), *Çevre sosyolojisi*. (ss.155-183). Eskişehir: Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güldamla, A.(1967). *1948 yılından beri Türkiye’ye yapılan Amerikan yardımları ve Türk Ekonomisine etkileri*. Ankara: Ayyıldız Matbaası Yayınları.
- Güler, Yavuz (2004), “II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950)”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 209-224.
- Güney, P. (2006). Marshall Planı: Avrupa Birliği’nin inşasında Amerikan harcı. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(3), 103-114.

Güngör, E. (2017). 1950'ler Türkiye'sinde modernleşme ve gündelik hayat değişimlerine sinema üzerinden bakmak: „İstanbul Geceleri“ filmi. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 94-112.

Gürbüz, V. (2010). Türk Amerikan ilişkilerinde ittifak sürecinin başlaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(19), 139-170.

Gürel, S. (2001). Türkiye'de göç ve bütünleşme sorunsalı. F. Gümüşçüoğlu (Ed.), 21. *Yüzyıl karşısında kent ve insan. (ss.129-144)*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Güreşçi, E. (2011). Türkiye'de köyden kente göç ve düşündürdükleri. *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, (2012), 125-135. MI/11MI07.

Güven, S. (1998). *1950'li Yıllarda Türk ekonomisi üzerinde Amerikan kalkınma reçeteleri*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1952). *Türkiye'de Marşal Planı* , (9), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1950). *Türkiye'de Marşal Planı*, (2), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1959). *Türkiye'de Marşal Planı*, (41), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1949), Türkiye'de Marşal Planı , (1), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1952). *Türkiye'de Marşal Planı* , (5), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1952). *Türkiye'de Marşal Planı* , (13), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1955). *Türkiye'de Marşal Planı* , (18), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1955). *Türkiye'de Marşal Planı* , (21), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1957). *Türkiye'de Marşal Planı* , (24), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1957). *Türkiye'de Marşal Planı* , (25), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1957). *Türkiye'de Marşal Planı* , (26), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1958). *Türkiye'de Marşal Planı* , (29), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1958). *Türkiye'de Marşal Planı* , (33), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (1959). *Türkiye'de Marşal Planı* , (37), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Hariciye Vekaleti. (1970). *Türkiye'nin dış kültür münasebetleri*, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Haytaoğlu, E. (1997). Türkiye'de demokratikleşme süreci ve 1945'te çok partili siyasi hayata geçişin nedenleri (1908-1945), *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (3), 46-54.

Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2003). *1923-2003 Türkiye Ekonomisi*, Ankara: Cumhuriyet'in 80. Yılı Özel Sayısı.

Hiç, M. (1998). Atatürk ve ekonomik rejim, devletçilikten günümüze piyasa ekonomisine. *Yeni Türkiye Dergisi, Cumhuriyet Özel Sayısı*, (23-24), 3285-3292.

İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde göç hareketleri. O. Baydar (ed.), *75 yılda köylerden şehirlere*. (ss.249-268). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

İleri, T. (2010). Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'deki yeraltı kaynakları ile ilgilenmesi ve Türk madenciliğinin geliştirilmesine ilişkin hazırlanan raporlar. *Turkish Studies, international periodical for the languages, literature and history of Turkish or Turkic*, 5(2), 1146-1158.

İsmail T. (1957). *İktisadi gayeli mali yardımları*. Ankara: Yeni Matbaa.

Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 arası Türkiye'de uygulanan sosyo-ekonomik politikalar. *Mutafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), s. 47-63.

Kansu, G. (2004). *Planlı yollar: Anılarla DPT'nin öyküsü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Karataş, M. (1998). Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin temellerinin atılmasında İzmir İktisat Kongresinin Yeri ve Önemi. *Yeni Türkiye Dergisi, Cumhuriyet Özel Sayısı* (23-24), 3317-3324.

Karluk, R.(1997). *Türkiye ekonomisi-tarihsel gelişim yapısal ve sosyal değişim*.

İstanbul: Beta Yayınevi.

Karpat, K. H. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Afa Yayınevi.

Kaştan, Y. (2016). Türkiye’de cumhuriyet dönemi iç göç hareketleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 692-700.

Kaya, E. (2003). *Kentleşme ve kentlileşme*. İstanbul: İlke Yayıncılık.

Kazgan, G. (1985). *Ekonomide dışa açık büyüme*. İstanbul: Altın Kitapları Yayınevi.

Kazgan, G. (2005). *Türkiye ekonomisinde krizler (1929-2001), ekonomi politik açıdan bir irdeleme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kazgan, G.(2009). *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kazgan, H.(1999). *Osmanlı’dan günümüze Türk finans tarihi, Cumhuriyetten Günümüze*. İstanbul: İMKB Yayınları.

Keleş, R. (1980). *Kent bilim terimleri sözlüğü* (1. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.

Keleş, R. (2002). *Kentleşme Politikası*. İstanbul: İmge Kitabevi.

Keleş, R. (2006). *Yerinden yönetim ve siyaset*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Keleş, Ruşen. (1970). Türkiye’de şehirleşme eğilimleri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 25(4), 41-83.

Keleş, Ruşen. (1978). *100 soruda Türkiye’de şehirleşme, konut ve gecekondu*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Kennedy, P. (2013). *Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşleri*, (Birtane Karanakçı Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2010). *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Remiz Kitabevi.

Keyder, Ç. (1989). *Türkiye’de devlet ve sınıflar*. İstanbul:İletişim Yayınları.

Kılıçbay, A. (1992). *Türk ekonomisi*, Ankara: Bilim Teknik Yayınevi..

Kıraç, S. ve İlhan, B. (2010). Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar. *Milli Eğitim Dergisi*, (188), 191-201.

Kıray, M. B. (1982). *Toplumsal değişme ve kentleşme, kentsel bütünleşme*. Ankara: Türkiye Geliştirme Vakfı Araştırmaları Yayınları.

Kirby, F. (1962). *Türkiye’de köy enstitüleri*, Ankara: Rüzgârlı Matbaası.

Koç, M. Ş. (1970). *Emperyalizm ve eğitimde yabancılaşıma*, Ankara: Güven Matbaası.

Kongar, E. (1997). *Kültür üzerine*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, E. (2000). *21.Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Korucu, S. ve Öztan, G. G.(2017). *Tutku, değişim ve zarafet-1950''li yıllarda İstanbul*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Köymen, Oya (1999). *75 yılda köylerden şehirlere, Cumhuriyet döneminde tarımsal yapı ve tarım politikaları*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Vakfı Yayınları.
- Kuban, D. (2010). *Cehaletten kavramlara, kavramlardan kurumlara: Çağdaşlaşma sancıları*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Kuloğlu, H. (1947, 7 Kasım). Harpten sonra Avrupa'da ve İtalya'da komünizmin iktisadi tahribatı. *İktisadi Uyanış*, s. 1- 4.
- Kuruç, B. (1963). *İktisat politikasının resmi belgeleri (söylev, demeç ve yazıları)*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü.
- Küçükkülaklı, S. (2017). İktisadi gelişmenin gündelik hayata etkileri: Demokrat Parti dönemi İstanbul örneği. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 519-554.
- Makal, A. (2002). *Türkiye'nin sanayileşme sürecinde işgücü sorunu*,. Erişim adresi : http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dosyalar/tm/SBF_WP_44.pdf (Erişim tarihi: 15.03.2021).
- Maliye Bakanlığı. (1962). *Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımları*, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
- Maliye Bakanlığı. (1997). *Ekonomik ve sosyal göstergeler (1950-1998)*, Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- Mardin, Ş. (2005). *Türk modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marshall Planı Karşısında Demokratların Durumu. (1948 4 Şubat). *Cumhuriyet*. s.1.
- Mehmet, A. A. (2006). Yetinen *toplumdan tüketen topluma*; Türkiye'de *modern tüketim kültürünün* tarihsel ve toplumsal gelişim seyri. *Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*,(16), 201-214
- Mehmet, A. D. (2006). *Demokrat Parti'nin yatırımları* Ankara: Lazer Yayınevi.
- Merih, T. (2006). *Soğuk Savaş ve Türkiye 1945-1960*. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Milliyet, 1 Mart 1952:1.
- Oktar, S. ve Arzu V. (2010), Türkiye'de 1950-1954 döneminde Demokrat Parti'nin tarım politikası. *Marmara Üniversitesi, İktisadi İlimler Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXVII (1), s.1-22

- Okyar, O. (1952). Avrupa İktisadi İşbirliği karşısında Türkiye. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 13 (1-4), 239-247.
- Opie, R. (1953). “Amerikan yardımı ve kalkınma meselesi”, (C. Mıhçıoğlu, Çev.) *A.Ü.SBF*, 8(1), 86-110.
- Oran, B. (2005). *Türk dış politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ökte, F. (1951). *Varlık Vergisi faciası*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Önder, İ. (1988). Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergi Politikası. Ş. Pamuk ve Z. Toprak (Ed.), *Türkiye’de tarımsal yapılar (1923-2000)*. (ss.113-135). Ankara: Yurt Yayınları.
- Öymen, A. (2004). *Değişim yılları*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Özer, İ. (2015). *Demokrat Parti dönemi siyasi ve sosyal hayat*. İstanbul: Şenyıldız Matbaacılık.
- Özer, İ. (2005). *Avrupa yolunda Batılama ya da Batılılama*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Özyurt, H. (1981). Atatürk’ün iktisadi görüşleri ve uygulamaları. *Türk Dünya Araştırmaları Dergisi*, (13), 125-138.
- Pamuk, Ş. (2007). *Dünyada ve Türkiye’de iktisadi büyüme, 1820-2005*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi, 1923’ten günümüze iktisat ve istikrar politikaları*. Bursa, Ezgi Kitapevi.
- Sakoğlu, N. (2003). *Osmanlı’dan günümüze eğitim tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sander, O. (1998). *Türkiye’nin dış politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (1994). *Siyasi tarih 1918-1944*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Satterthwaite, J. C. (1972). The Truman Doctrine: Turkey. *Annals of the American Academy of Political and Social Science, America and the Middle East*, (401), 74-84.
- Serez, N. (1947). “Marshall Planı’nın Gayesi”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, (200), 394398.
- Sever, A. (1997). *Soğuk Savaş kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Sezer, D. ve Gönlübol M. (2014). Marshall Planı ve Türkiye. M. Gönlübol vd. (Ed.), *Olaylarla Türk dış politikası (1919-1995)*. (ss.439-446). Ankara: Siyasal Kitapevi

- Soysal, İ.(1993). *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)*. İstanbul: Eren Yayınevi.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan günümüze Türk dış politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Şahin, G. (2016). *Küresel güvenlik ve NATO teori-aktör-tehdit-risk*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Şahin, H. (2007), *Türkiye ekonomisi, tarihsel gelişim-bugünkü durum*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Şener, S. (2005). Türkiye ekonomisinde ikinci dönem liberal iktisat politikaları. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3 (1), 141-148.
- Şenyapılı , T. (1998) Cumhuriyetin 75. Yılı, gecekondunun 50. Yılı. Y. Sey (Ed.), 75. *Yılda değişen kent ve mimarlık* . (ss.301-316).İstanbul: Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1957). *Cumhuriyet Arşivi*, CCA,, Fon No: 30 1 0 0-Kutu No: 125-Dosya No: 801-Sıra No: 5. Ankara: Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü
- T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı. (1943, 7 Haziran) *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 5423.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı. (1948, 13 Temmuz). *Resmi Gazete* Sayı: 6956.
- Takım, A. (2012). Demokrat Parti döneminde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 67(2), 157-187.
- Takım, A. ve Şaban E. (2011), *Türkiye'de ve siyasi parti programlarında ekonomik görüşler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tekeli, İ. (1982). *Türkiye'de kentleşme yazıları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1981). *Savaş sonrası ortamında 1947 Türkiye iktisadi kalkınma planı*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Tekşen, A. (2003). *Kentleşme sürecinde bir tampon mekanizma olarak hemşehrilik: Ankara'da ki Malatyalılar örneği*. Ankara: DPT Yayını.
- Thornburg, M. W. (1949). *Türkiye nasıl yükselir*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Tokgöz, E.(2009). *Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi*. Ankara: İmaj Yayınevi, 2009.
- Toprak, Z. (1995a). *Milli iktisadi- Milli burjuvazi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt

Yayınları.

Toprak, Z. (1995b). *Tüketim örüntüleri ve Osmanlı mağazaları. Cogito: Dünya Büyük Bir Mağaza*, (5), s. 25-28.

Tören, T. (2007). Marshall Planı ve Türkiye: Tarım, sulama, ulaştırma, madencilik, özel sektör, emek hareketi, savunma ve gündelik yaşam örnekler. *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-2* (ss. 463-509). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Tunaya, Y. Z. (1996). *Türkiye'nin siyasi hayatında batılılaşma hareketleri*, İstanbul: Arba Yayınları.

Tuncer, B. (1963). *Milletlerarası iktisadi yardımlar ve kalkınma meselesi*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Tunçkanat, H. (1975). *İkili anlaşmaların içyüzü*. Ankara: Tekin Yayınevi.

Tural, M. A. (1987). *Atatürk devrinde iktisadi yapılaşma ve Celal Bayar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Turhan, M. (1954). *Maarifimizin ana davaları ve bazı hal çareleri*, İstanbul: Yayınevi Matbaası.

TÜİK. (2011). *Türkiye'de sayım yıllarına göre nüfus*. Erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=202 Erişim Tarihi: 15.05.2021

Türk, İsmail, (1957). *İktisadi gayeli mali yardımlar*. Ankara: Yeni Matbaa.

Türkiye Cumhuriyeti İstatistik Genel Müdürlüğü. (1961). *İstatistik yılığı*, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti İstatistik Genel Müdürlüğü Yayını.

Uçarol, R. (2000). *Siyasi tarih (1789-1999)*. İstanbul: Filiz Kitapevi.

Uludağ, İ. (1990). *İzlenen ekonomik politikalar ışığında Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi.

Ülman, H. (1961). *Türk-Amerikan münasebetleri*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Vergin, N. (1986), Hızlı şehirleşmenin sosyolojik ve siyasal sonuçları. SİSAV (Ed.), *Hızlı şehirleşmenin yarattığı ekonomik ve sosyal sorunlar*, (ss.27-52). İstanbul: SİSAV Yayınları.

Yaşa, M. (1980). *Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisi 1923-1978*, İstanbul: Akbank Kültür Yayınları.

Yetkin, Ç. (2003) *Karşı devrim 1945-1950*, İstanbul: Otopsi Yayınevi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, Ş. (1998). 1923'ten bu yana ekonomi politikaları: Devletçilikten devletin tasviyesine. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, (XXII)213. 32-40.

Yoksul talebeye süt tozu verilecek (1956, 16 Mayıs), *Milliyet*, s.2

Zirai kalkınma çalışmaları. (1951, 12 Haziran). *Akşam*, s. 1.

